

ZESZYTY NAUKOWE
WSHE

Serie wydawnicze WSHE

Debiuty Naukowe WSHE (od 1998 r.)
Zeszyty Naukowe WSHE (od 1997 r.)

ZESZYTY NAUKOWE WSHE

Tom XXXV

Półrocznik

seria D:
Nauki Administracyjno-Prawne

zeszyt 7
Bezpieczeństwo narodowe

Włocławek 2012

Kolegium redakcyjne
ks. Marian Włosiński (przewodniczący)
Dorota Kochman, Lena Tkaczyk, Adam Żwirbla

Redaktor tomu
Waldemar Nowosielski

Recenzenci tomu
prof. dr hab. Marek Kucharski
Społeczna Akademia Nauk w Warszawie
dr hab. Zdzisław Polcikiewicz
prof. nzw. Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Opracowanie redakcyjne
Dorota Wojciechowska

Projekt okładki
Regina Magier

DTP
Dorota Magier

© Copyright by Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna
Włocławek 2012

ISSN 1507-7403

Wydawca
Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku
87-800 Włocławek, pl. Wolności 1
tel. 48 54 425 20 07, faks 660 64 14 07
<http://www.wshe.pl>, e-mail: biurorektora@wshe.pl

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	7
Waldemar Rezmer	
Aktualne problemy Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej	9
Piotr Gawliczek	
Istota ewolucji środowiska bezpieczeństwa — wymiar asymetryczny ...	25
Włodzimierz Zieliński	
Obrona południowej granicy państwa w okresie „samodzielności strategicznej”	37
Ryszard Chodynicki	
Zadania w zakresie bezpieczeństwa i porządku publicznego na szczeblu gminy i powiatu (równorzędnego) jako jednostek administracji samorządowej	61
Krzysztof Terebus	
Postawy prospołeczne jako element bezpieczeństwa publicznego na przykładzie szkoły	77
Waldemar Nowosielski	
Nowe zagrożenia bezpieczeństwa narodowego w XXI wieku	91
Barbara Ziółkowska	
Bibliografia zawartości publikacji Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku (2011)	105
Noty o autorach	126

TABLE OF CONTENTS

Introduction	7
Waldemar Rezmer	
Current problems of The Russian Federation Armed Forces	9
Piotr Gawliczek	
The essence of the security environment evolution — asymmetric dimension	25
Włodzimierz Zieliński	
The defence of the state's southern border over the period of 'strategic independence	37
Ryszard Chodynicki	
The tasks for safety and public policy at the municipal and district level (equivalent) as the unit of local government	61
Krzysztof Terebus	
Pro-social attitudes as part of public safety on the example of the school	77
Waldemar Nowosielski	
New threats to national safety in the twenty-first century	91
Barbara Ziółkowska	
Bibliography of contents of publication University of Humanities and economics in Wrocław (2011)	105
Information about authors	126

WPROWADZENIE

W sensie etymologicznym pojęcie „bezpieczeństwo” wywodzi się z łacińskiego *securitas*. W czasach rzymskich oznaczało polityczną stabilność i początkowo dotyczyło głównie wnętrza państwa. Potem zaczęło oznaczać ochronę przed przemocą zewnętrzną. W czasach państw narodowych, a zwłaszcza w XX wieku, w którym to pojęcie stało się powszechne, bezpieczeństwo w coraz szerszym zakresie zaczęło wiązać się z polityką zagraniczną i realizacją bezpieczeństwa narodowego. Jednakże takie jego rozumienie nie wyczerpuje tego zagadnienia¹.

Definicje leksykalne z reguły eksponują ogólnospołeczne rozumienie bezpieczeństwa, odwołując się do pewności, wolności od zagrożeń, trosk, obaw, ograniczeń. *Słownik języka polskiego* wskazuje, że bezpieczeństwo oznacza stan braku zagrożenia, spokoju i pewności². W *The Oxford English Dictionary* definiuje się bezpieczeństwo jako zespół uwarunkowań chroniących przed zagrożeniem. Ponadto dodaje się tam, że wspomniany termin oznacza także: pewność, ufność i wolność od zagrożeń oraz od strachu³.

Podsumowując ten fragment rozważań, można powiedzieć, że powyżej zaprezentowane definicje w sposób wieloznaczny określają istotę bezpieczeństwa jako zjawiska społecznego.

W naukach społecznych bezpieczeństwo rozumiane jest jako zaspokajanie takich potrzeb, jak: istnienie, przetrwanie, całość, tożsamość (identyczność), niezależność, spokój, posiadanie i pewność rozwoju. W takim ujęciu bezpieczeństwo ma charakter podmiotowy, a będąc naczelną potrzebą człowieka i grup społecznych, jest zarazem podstawową potrzebą państw i systemów międzynarodowych. Jego brak powoduje niepokój i poczucie zagrożenia. Dlatego każdy z podmiotów stara się oddziaływać na swoje otoczenie zewnętrzne i sferę wewnętrzną oraz eliminować lęk, obawy, niepokój, stąd też działania zapobiegające zagrożeniom mogą być skierowane zarówno do wewnątrz, jak i na zewnątrz. Tym samym pozwala to wyodrębnić dwa aspekty bezpieczeństwa: wewnętrzny i zewnętrzny. Bezpieczeństwo wewnętrzne oznacza względną stabilność i harmonijność danego organizmu bądź systemu (podmiotu zbiorowego), natomiast bezpieczeństwo zewnętrzne

¹M. Pietraś, *Bezpieczeństwo ekologiczne w Europie*, UMCS Lublin, Lublin 1996, s. 15.

²*Słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, t. 1, Warszawa 1978, s. 147.

³*The Oxford English Dictionary*, t. 9, Oxford 1978, s. 370.

to brak zagrożenia ze strony innych podmiotów⁴. Jest to jednak wąska definicja tego pojęcia.

Współcześnie można wyodrębnić dwojakié podejście do rozumienia bezpieczeństwa. Pierwsze — traktujące je jako brak zagrożeń. Takie podejście koncentruje się na analizowaniu oddziaływań podmiotu, w celu ochrony przed zagrożeniami dla jego istotnych wartości wewnętrznych. W drugim, szerszym podejściu, charakterystycznym dla społeczeństw otwartych, bezpieczeństwo traktowane jest jako kształtowanie warunków umożliwiających osiągnięcie wysokiego stopnia prawdopodobieństwa przetrwania i swobody rozwoju podmiotu. W tym ujęciu zwraca się uwagę na kreatywną aktywność podmiotu oraz stopień jego otwartości i chęci współpracy z otoczeniem.

Szeroko rozumianej problematyce bezpieczeństwa poświęcony jest niniejszy zeszyt naukowy pod tytułem *Bezpieczeństwo narodowe*.

Zamieszczone teksty obejmują wielokierunkowe podejście autorów do problematyki człowieka i jego bezpieczeństwa w dziejach świata, Europy i Polski.

Autorom należą się podziękowania za ich artykuły o problematyce bezpieczeństwa, które jest różnorodnie rozumiane, poczynając od bezpieczeństwa lokalnego (na szczeblu gminy), a na bezpieczeństwie globalnym skończywszy. Jest to wpływ różnych zainteresowań naukowych autorów, jednakże jedna cecha łączy wszystkie rozważania — troska a zarazem gotowość do zapewnienia bezpieczeństwa szeroko rozumianej społeczności.

dr Waldemar Nowosielski

⁴R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997, s. 3–4.

Waldemar Rezmer

(Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku,
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

AKTUALNE PROBLEMY SIŁ ZBROJNYCH FEDERACJI ROSYJSKIEJ

Słowa kluczowe: Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej (Woorużonnyje Siły Rosijskoj Federacji); obwód kaliningradzki; reforma wojskowa Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej; bezpieczeństwo narodowe Polski.

CURRENT PROBLEMS OF THE RUSSIAN FEDERATION ARMED FORCES

Key words: Armed Forces of The Russian Federation (Woorużonnyje Siły Rosijskoj Federacji); Kaliningrad Zone; reorganization of The Russian Federation Armed Forces; polish national security.

Mimo narastających w Polsce tendencji pacyfistycznych i coraz większego koncentrowania się na problemach społeczno-gospodarczych, kwestie wojskowe wciąż pozostają ważnym elementem naszej polityki bezpieczeństwa narodowego na początku drugiego dziesięciolecia XXI wieku. Przesądza o tym geopolityczne położenie Rzeczypospolitej, które zmieniło się radykalnie w ciągu ostatnich dwóch dekad. Nie ma już Układu Warszawskiego i sojuszników, którzy nas wówczas otaczali. Polska stała się członkiem NATO, bezpośrednio graniczącym z Federacją Rosyjską i państwami, które powstały w wyniku rozpadu ZSRR — Ukrainą i Białorusią. Z tego też powodu Polacy interesują się wewnętrzną sytuacją polityczną i społeczno-ekonomiczną swoich wschodnich sąsiadów oraz ich działaniami na arenie międzynarodowej. Bardzo uważnie obserwują także zmiany zachodzące w ich potencjale wojennym i wojskowym. Fragmentaryczne informacje, rozprowadzone w mediach i specjalistycznych periodykach, nie są jednak w stanie zaspokoić zapotrzebowania społecznego na wiedzę o siłach zbrojnych wspomnianych sąsiadów. Luki tej nie mogą także zapełnić sporadycznie

pojawiające się publikacje zwarte, wykorzystujące najczęściej jawne informacje zachodnich instytucji, specjalizujących się w analizie sytuacji polityczno-wojskowej i społeczno-gospodarczej we wschodniej Europie¹.

Wraz z objęciem urzędu prezydenta przez Władimira Putina w 2000 r. nastąpiła bardzo widoczna zmiana w rosyjskiej polityce bezpieczeństwa. Wcześniej bowiem, za prezydentury Borysa Jelcyna, za najpoważniejsze uważano zagrożenia wewnętrzne. Teraz na pierwszy plan wysunięto zagrożenia płynące z zewnątrz².

W najbliższych latach Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej (Woorużonnyje Siły Rosijskoj Federacji) mają więc ulec znaczącym przeobrażeniom. Obie kampanie czeczeńskie (1994–1996 i 1999–2000) oraz wojna z Gruzją w 2008 r. uwiarytkowały bowiem wiele ich słabości i braków. Dywizje zmechanizowane i pancerne były w stanie wydzielić do boju najwyżej jeden batalion, a w najlepszym wypadku pułk. Na więcej brakowało bowiem wyszkolonych ludzi i sprzętu. Nie można było uruchomić ponad połowy pojazdów bojowych. Na polu walki — chociażby podczas sierpniowej wojny z Gruzją — nie działała prawidłowo łączność, więc rozkazy, meldunki i zarządzenia nie docierały do żołnierzy i dowództw, o koordynacji działań nie było mowy. Wiele problemów nastęrczało prowadzenie działań bojowych w nocy, gdyż żołnierze nie posiadali odpowiedniego sprzętu i wyposażenia.

Po tych bolesnych doświadczeniach w Moskwie zaczęto zdawać sobie sprawę, że tolerowanie dotychczasowego stanu oznacza militarną degradację Rosji. Potwierdzeniem tego są słowa szefa Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej gen. Nikołaja Makarowa. Powiedział on, że nauka wojenna i siły zbrojne Rosji zostały daleko w tyle za wiodącymi krajami Zachodu. Na posiedzeniu Akademii Nauk Wojskowych gen. Makarow podkreślał, że Rosja przespała burzliwy rozwój nowych form i sposobów prowadzenia wojny w ostatnich 20 latach. W tym czasie, gdy cały świat rozwijał technologie kosmiczne, systemy informacyjne, masowo kupował najnowocześniejszą broń, u nas stawiano na masową armię i zakup w rodzimej zbrojeniówce przestarzałego sprzętu — mówił gen. Makarow.

Nie było możliwe dalsze utrzymywanie fikcji, czyli dwóch armii: jednej w mundurach, w koszarach, i przynajmniej teoretycznie, w stałej gotowości bojowej; drugiej — mobilizacyjnej, złożonej z milionów rezerwistów w razie zagrożenia wzywanych do swoich jednostek, by tam uzupełnić szeregi tych pierwszych³. Rezerwiści — ci często nie mieli pojęcia o powierzonych im broni, gdyż szeregi wojska opuścili kilka, a nawet kilkanaście lat wcześniej,

¹ Zob. np. J. Zieliński, *Siły zbrojne sąsiadów Polski*, Warszawa 1993; J. Skrzyp, *Wojskowo-geograficzna charakterystyka państw Europy Środkowej*, Warszawa 1994 (skrypt Akademii Obrony Narodowej).

² J. Kozakiewicz, *Polityka bezpieczeństwa państw bałtyckich*, Kraków 2003, s. 65.

³ *Rosji nie stać na silną armię*, „Gazeta Wyborcza” 2012, z 6 sierpnia 2012 r., s. 11.

nie orientowali się w powierzonych im obowiązkach i nowych zasadach wykorzystania taktycznego oddziałów, do których trafili. Siły zbrojne były bardzo liczne, lecz źle zorganizowane, nędznie wyposażone i uzbrojone w broń wyprodukowaną jeszcze w czasach ZSRR.

Podczas zakończonej niedawno kampanii wyborczej premier Władimir Putin, kandydujący na urząd prezydenta Federacji Rosyjskiej, na swojej stronie internetowej napisał, że „Nigdy więcej nie wolno nam dopuścić do powtórzenia tragedii z 1941 roku, gdy nieprzygotowanie państwa i armii do wojny zostało opłacone ogromnymi stratami w ludziach”⁴. I dlatego też siły zbrojne Rosji „[...] muszą być gotowe do efektywnego i szybkiego reagowania na nowe wyzwania”⁵.

Podobne deklaracje można było usłyszeć z ust poprzedniego prezydenta Dmitrija Miedwiediewa. W podsumowaniu ćwiczeń wojskowych „Centrum 2011”, przeprowadzonych pod koniec września 2011 r. powiedział on, że mimo kłopotów gospodarczych rosyjskie wydatki na obronę pozostaną na wysokim poziomie. Według Miedwiediewa jest to niezbędne, ponieważ Rosja nie jest „bananową republiką”, lecz wielkim państwem, stałym członkiem Rady Bezpieczeństwa, dysponującym bronią nuklearną⁶. Ponieważ wicepremier i minister finansów Aleksiej Kudrin nie chciał zaakceptować rosnących wydatków na cele publiczne, szczególnie na wzmocnienie obronności, został zdymisjonowany przez Miedwiediewa⁷. Prezydent Miedwiediew zapowiedział również daleko idące zmiany w siłach zbrojnych.

Interesujące jest, że krytyczne uwagi pod adresem przestarzałego modelu sił zbrojnych zaczęli formułować także generałowie i oficerowie rosyjskiego wojska. W marcu 2012 r. dowódca sił lądowych gen. Aleksandr Postnikow stwierdził na posiedzeniu Komitetu Obrony i Bezpieczeństwa Rady Federacji (wyższa izba parlamentu), że nowe rodzaje uzbrojenia produkowane w Rosji przegrywają z systemami przeciwpancernymi, artylerią i bronią strzelecką produkowanymi nie tylko w krajach NATO, lecz także w Chinach. Jako przykład podał nowy czołg T-90, będący modyfikacją sowieckiego T-72. Co gorsza, mówił Postnikow, czołg jest też drogi. Kosztuje 118 mln rubli. Według generała, za taką sumę można by kupić 3 niemieckie Leopardy, technicznie nie gorsze od T-90.

Decyzję o reformie sił zbrojnych podjęto po wojnie z Gruzją w 2008 r. Podjął ją ówczesny premier Putin, a wykonać mieli minister obrony narodowej Serdiukow i szef Sztabu Generalnego gen. Makarow. Ale ruszyła dopiero dwa lata temu i od razu napotkała duże opory, szczególnie wśród części

⁴ Dalej i celniej. Premier Putin potwierdza zamiar wielkiej modernizacji sił zbrojnych Rosji, „Polska Zbrojna” 2012, nr 10, s. 11.

⁵ Tamże.

⁶ WRT, *Deklaracja prezydenta*, „Polska Zbrojna” 2011, nr 41, s. 11.

⁷ Tamże.

konserwatywnego korpusu oficerskiego. Wielu oficerów ukształtowanych w czasach ZSRR uważało bowiem, że stosowane wtedy rozwiązania, to idealny wzór, od którego nie wolno odchodzić.

Jednym z głównych założeń reformy jest zmniejszenie liczebności armii, oraz ograniczenie udziału żołnierzy poborowych docelowo do 10–15 proc. stanu osobowego sił zbrojnych. Zwiększy się za to liczba żołnierzy kontraktowych. Gen. Makarow przyznał, że pewne rozwiązania, zwłaszcza jeśli chodzi o kwestię żołnierzy kontraktowych, Rosja podpatruje u członków NATO, m.in. Polski, Czech, Bułgarii. Na przykład, w siłach zbrojnych Czech jest tylko 10–15 proc. poborowych — powiedział gen. Makarow. Podkreślił również, że żołnierz kontraktowy Wojska Polskiego dostaje dziś miesięcznie 1,1 tys. dolarów, z czego 700 dolarów za służbę, a 300–400 dolarów na cele mieszkaniowe. W Czechach żołnierz kontraktowy otrzymuje 700 dolarów. Oprócz tego 500 dolarów na cele mieszkaniowe. My także dążymy do osiągnięcia takiego poziomu.

Rosyjskie Siły Zbrojne będą mieć mniej żołnierzy, ale za to więcej oficerów. Korpus oficerski powiększy się więc ze 150 tys. do 220 tys. To konieczne dla podniesienia poziomu wyszkolenia armii i lepszego wykorzystania nowych technologii. Szczególnie dużo młodych wysoko wykwalifikowanych oficerów potrzebują nowe rodzaje wojsk, m.in. obrona powietrzno-kosmiczna.

Wspomniane zmiany liczebne są już widoczne. O ile w 2008 r. rosyjskie siły zbrojne liczyły około 1,35 mln ludzi (w tym 1107 generałów, 26,6 tys. pułkowników i 87,6 tys. podpułkowników), to w zeszłym roku służyło w nich 1 mln żołnierzy (610 generałów, 7,7 tys. pułkowników i 13 tys. podpułkowników). W chwili obecnej pod bronią jest nie więcej niż 900 tys. żołnierzy.

Zmiany liczebności sił zbrojnych osiągnano przez ograniczenie poboru. Równoległe dokonuje się zwiększenie liczby żołnierzy kontraktowych z obecnych 180 tys. do 450 tys. w 2017 r. Umożliwi to całkowite zniesienie poboru⁸.

Z ujawnionego programu rozwoju sił zbrojnych i modernizacji kompleksu wojskowo-przemysłowego wynika, że najważniejszym celem jest stworzenie do 2017 r. w pełni zawodowej i nowoczesnej armii, która ma liczyć docelowo tylko 700 tys. żołnierzy, ale znacznie lepiej uzbrojonych, wyposażonych i wyszkolonych. Aby to osiągnąć, znacząco mają wzrosnąć nakłady na jej utrzymanie i zmodernizowanie. W najbliższych 10 latach na rozwój wojska i przemysłu zbrojeniowego zaplanowano wydać 767 mld dolarów. Tylko do 2020 r. na potrzeby sił zbrojnych zamierza się przeznaczyć 20 bilionów rubli (ok. 625 miliardów USD), głównie na nowy sprzęt wojsko-

⁸Tamże.

wy. Rosyjscy konstruktorzy mają także unowocześnić arsenał broni i wyposażenia. Reforma i kosztowne unowocześnianie sił zbrojnych są możliwe dzięki boomowi naftowo-gazowemu, który zapewnił wielki napływ dewiz. Pieniądze są więc, przynajmniej na razie. Nie da się bowiem przewidzieć, ile (za rok–dwa) będzie kosztować na rynkach światowych baryłka ropy i metr sześcienny gazu. A sprzedaż tych właśnie surowców stanowi główne źródło środków dla rosyjskiego budżetu.

W chwili obecnej znacznie większym problemem jest bardzo ostry kryzys demograficzny w Rosji. Liczba młodych ludzi w wieku poborowym wciąż maleje. Do tego jakość tego kontyngentu jest fatalna. Wśród urodzonych w latach 90. odpowiednie zdrowie ma jedynie 10 proc. ogółu potencjalnych rekrutów. Jak słusznie zauważyli Konstantin Makijenko i Rusłan Puchow, eksperci do spraw armii, założyciele i szefowie moskiewskiego Centrum Analizy Strategii i Technologii (CAST) — znakomity, nowoczesny sprzęt Rosja może nawet kupić za granicą lub sama wyprodukować „choćby wydając na indywidualne wyposażenie każdego żołnierza po 20 tys. euro. Ale dla kogo?”. Dla 56-kilogramowego dystrofika z trzema klasami, dziedzicznego alkoholika i już narkomana?⁹ Młodzi, zdrowi i silni fizycznie są rekruci z Kaukazu. Ale ich liczba jest w rosyjskich siłach zbrojnych sztucznie ograniczana. Są bowiem uzasadnione obawy o ich lojalność wobec państwa, któremu służą — Rosji. Z dotychczasowych doświadczeń wiadomo także, że w jednostkach, w których pojawiają się chłopcy z Kaukazu, od razu podnosi się „fala” w swojej najokrutniejszej postaci.

Reforma armii rosyjskiej to nie tylko zmiana liczebności i struktury osobowej. To także rozbudowa sił specjalnych, nadanie im zdecydowanie większej mobilności, odejście od koncepcji wielkiej wojny frontowej do działań o skali regionalnej. To także przebrojenie oraz — co chyba najważniejsze — zmiana systemu dowodzenia. Przejście od modelu korpusowo-dywizyjnego do brygadowego (także wzory zachodnie) to największa zmiana w rosyjskiej armii od czasów rewolucji bolszewickiej i wojny domowej.

W Wojskach Lądowych Federacji Rosyjskiej (Suchopytnyje Wojska Rosijskoj Federacji — SW) najważniejszą decyzją było zlikwidowanie dywizji i zastąpienie ich brygadami. Dotychczas w Siłach Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, identycznie jak to było w okresie sowieckim, istniały pułki liczące po 1,2–1,5 tys. ludzi, oraz dywizje z 12 tys. żołnierzy. Teraz będą to Samodzielne Brygady Strzelców Zmotoryzowanych (OMSBr) składające się z trzech–czterech batalionów strzelców zmotoryzowanych wzmocnionych oddziałami wsparcia, artylerią, jednostkami łączności i rozpoznania (zwiadu) oraz dysponujące odpowiednio zorganizowanymi i wyposażonymi służbami. W sumie w brygadzie będzie 5–6 tys. ludzi. Posiadana przez nią broń

⁹ *Rosji nie stać na silną armię...*, s. 11.

i wyposażenie pozwolą jej działać samodzielnie na polu walki przez jakiś czas bez oczekiwania na dyspozycje wyższego szczebla dowodzenia i ogniowe wsparcie.

Reforma wojsk lądowych przewiduje utworzenie dwóch brygad strzelców zmotoryzowanych zdolnych do działań w Arktyce. W dniu 21 lutego 2012 r. dowódca wojsk lądowych gen. płk Aleksander Postnikow poinformował, że przystąpiono do realizacji tej decyzji. Pierwsza brygada ma być zdolna do użycia w 2015 r. Prawdopodobnie brygady będą stacjonowały w Archangielsku lub Murmańsku. Być może do formowanych brygad trafią nowe transportery opancerzone Bumerang, których pierwsze egzemplarze mają być dostarczone wojskom lądowym w 2013 r. Jak donoszą rosyjskie media transportery te mogą pływać. Bumerangi mają zastąpić przestarzałe pojazdy z rodziny BTR-ów¹⁰. W 2008 r. w siłach zbrojnych było około 12 tys. starych transporterów BTR-60/70 i niewiele nowszych BTR-80. Rosyjscy żołnierze zdają sobie sprawę, że transportery te nie odpowiadają potrzebom współczesnego pola walki. Nazywają je nawet pojazdami dla kamikadze¹¹.

Wielkie zmiany mają nastąpić także w siłach powietrznych (Wojenno Wozdusznije Siły — WWS), które na przełomie XX i XXI wieku uległy znacznemu osłabieniu. Ich stan osobowy zmniejszył się bowiem z 318 do 190 tys. w 2008 r. Z istniejących wcześniej 100 pułków lotniczych pozostało tylko 70, dysponujących ponad 4 tys. statków powietrznych. Zgodnie z podpisanym przez Rosję traktatem o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie, jej siły zbrojne mogą posiadać tylko 2733 samoloty w europejskiej części kraju. Postanowienie to jest przez Moskwę w zasadzie przestrzegane, gdyż pozostała część maszyn stacjonuje w azjatyckiej części Rosji¹².

Niedawno prezydent Władimir Putin obiecał wyposażenie rosyjskich sił powietrznych w setki nowych samolotów w ramach ambitnego programu modernizacji sił zbrojnych. Przemawiając podczas pokazów lotniczych w Żukowskim koło Moskwy, zorganizowanych z okazji 100-lecia rosyjskich sił powietrznych, Putin zapowiedział, że do 2020 r. siły te otrzymają ponad 600 nowych samolotów bojowych i tysiąc śmigłowców. Podkreślił, że umocnienie sił powietrznych jest priorytetem rosyjskich władz. „Pragnę podziękować tym, którzy pomogli naszym siłom powietrznym przetrwać trudny okres lat 90. i późniejszych, i pozostali lojalni wobec swych miejsc pracy i tradycji w latach, kiedy samoloty były uziemione” — powiedział Putin na spotkaniu z pilotami wojskowymi i weteranami sił powietrznych.

Obietnice Putina są realne, gdyż Zakłady Lotnicze w Komsomolsku na Amurze i w Irkucku mogą co roku przekazać do służby około 100 maszyn

¹⁰ WW, *Pierwsza brygada*, „Polska Zbrojna” 2012, nr 10, s. 9.

¹¹ T. H y p k i, *Rosyjskie Siły Zbrojne — 16 lat kryzysu*, Raport: „Wojsko Technika Obronność” 2008, nr 6, s. 10.

¹² B. G ł o w a c k i, *Cięcia po skrzydłach*, „Polska Zbrojna” 2004, nr 40, s. 26.

bojowych. Są już zresztą realizowane. W kwietniu 2012 r., podczas wizyty w Zakładach Antonowa na Ukrainie rosyjski minister obrony narodowej Anatolij Serdiukow zapowiedział kontynuację współpracy z ukraińską firmą. Rosjanie szczególnie są zainteresowani czterosilnikowymi turbośmigłowymi transportowcami AN-70. W programie ich zakupów jest nabycie 60 takich maszyn w latach 2015–2016. Planują również modernizację posiadanych już samolotów An-124 Rusłan, a za trzy lata, czyli od 2015 r. zakup nowych egzemplarzy. Dowódca sił powietrznych generał Wiktor Bondariew powiedział w radiu Echo Moskwy, że tylko w tym roku siły te otrzymają 180 nowych samolotów.

Wielkie zmiany mają w ciągu najbliższej dekady nastąpić w rosyjskiej marynarce wojennej. Przez kilka dziesiątków lat ZSRR był uważany za państwo dysponujące jedną z największych potęg morskich na świecie. Nigdy jednak nie udało mu się zbliżyć do marynarki wojennej USA. Już wtedy największą bolączką rosyjskiej marynarki wojennej, były przede wszystkim brak wystarczającej liczby lotniskowców oraz okrętów desantowych, a także optymalnie zlokalizowanych i wyposażonych baz morskich, które były rozrzucone dość chaotycznie i odizolowane od siebie. Ocenia się dziś, że roztaczana przez kilkadziesiąt lat opinia o potędze morskiej ZSRR, zdolnej do zagrożenia flotom państw NATO, była mocno przesadzona. Podkreśla się, że w razie zbrojnej konfrontacji z Paktem Północnoatlantyckim, ZSRR mógłby na morzu z powodzeniem prowadzić jedynie wojnę podwodną¹³.

Pozornie była to jednak wielka morska potęga. W 1990 r., czyli u kresu istnienia ZSRR, Wojenno-Morskiej Floty miał w swoim składzie ponad 1200 okrętów, wśród nich były wysoko oceniane nowoczesne okręty podwodne z napędem atomowym zdolne do przenoszenia pocisków balistycznych¹⁴. Jednak następne lata stały się dla floty katastrofalne. Pogłębiające się bowiem kłopoty ekonomiczne Rosji nie pozwalały na utrzymywanie tak mocno rozbudowanych sił morskich. Zmieniła się także sytuacja geopolityczna w Europie — Rosja straciła szereg baz morskich na Morzu Bałtyckim (m.in. w Polsce, w dawnym NRD i w krajach bałtyckich — na Litwie, Łotwie i w Estonii) oraz na Morzu Czarnym. Z dużą trudnością udało się jej utrzymać jedynie bazę w Sewastopolu. Kryzys dotknął również znaczną część rosyjskiego przemysłu okrętowego, gdyż drastycznie ograniczono finansowanie budowy nowych okrętów oraz remonty już eksploatowanych. Okręty pozostawione przez dowództwo często na łasce losu rdzewiały w portach lub podlegały złomowaniu na masową skalę. W latach 90. każdego roku

¹³ T. Szulc, *Marynarka wojenna Rosji: możliwości i perspektywy*, „Nowa Technika Wojskowa” 2003, nr 10, s. 38.

¹⁴ Tamże, s. 39.

wycyfyowano średnio ze służby 10–15 okrętów¹⁵. Sytuacja okrętów, które pozostawały na służbie, także nie była dobra. Na skutek ograniczonych środków na szkolenie i pogarszający się stan techniczny okrętów mnożyły się tragiczne wypadki i odnotowywano coraz więcej przejawów demoralizacji i braku dyscypliny wśród załóg. Momentem kulminacyjnym degrengolady Wojenno-Morskiego Flota było tragiczne zatonięcie podwodnego atomowego okrętu „Kursk” wraz z całą załogą w sierpniu 2000 r.¹⁶

Tragedia „Kurska” wstrząsnęła nie tylko społeczeństwem, lecz także kierownictwem polityczno-wojskowym Rosji. Na skutek nacisku opinii publicznej oraz kręgów marynarki w ciągu kilku lat opracowano i przyjęto doktrynę wojenną, doktrynę morską, oraz zatwierdzono szereg programów, które miały na celu retablicję floty. Było to przedsięwzięcie nadzwyczaj trudne, ponieważ na skutek wcześniejszych żywiołowych i pochopnych decyzji Wojenno-Morskiej Floty dysponował ogromną mozaiką okrętów — różnych typów, w najrozmaitszym wieku, o bardzo zróżnicowanych walorach bojowych i stopniu gotowości¹⁷. Aby osiągnąć pożądane rezultaty, trzeba było dokonać restrukturyzacji przemysłu okrętowego¹⁸. Wymagało to jednak czasu. Na początku XXI wieku Wojenno-Morskiej Floty pod względem wartości bojowej ustępował już wielu marynarkom. Na Bałtyku — dwukrotnie flocie fińskiej i szwedzkiej, czterokrotnie — niemieckiej, na Morzu Czarnym — trzykrotnie flocie tureckiej, flota USA była silniejsza 20 razy, brytyjska 7 razy, zaś francuska 6 razy¹⁹.

W myśl opracowanych planów sytuacja ta ma już wkrótce ulec zmianie. W 2015 r. Wojenno-Morskiej Floty ma dysponować około 60 pełnowartościowymi okrętami podwodnymi i dużymi okrętami nawodnymi (po 15 w każdej z wydzielonych flot). Do końca pierwszego kwartału 2012 r. planowano zakończyć przenosiny kwatery głównej marynarki wojennej (Wojenno-Morskiej Floty) z Moskwy do Sankt Petersburga. Zmiana lokalizacji dowództwa marynarki stanowi jeden z elementów reform wojskowych. Postulował to w 2007 r. przewodniczący izby niższej rosyjskiego parlamentu Borys Gryzłow²⁰.

Plan reformy zakładał również przekazanie, do końca 2011 r., do sił powietrznych jednostek lotnictwa morskiego wyposażonych w samoloty

¹⁵ K. Małak, *Sily Zbrojne Federacji Rosyjskiej*, cz. 2, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej” 2001, nr 2, s. 122.

¹⁶ Szerzej zob. C. D r y c z, *Tragedia atomowego okrętu podwodnego „Kursk”*, „Przegląd Morski” 2001, nr 10, s. 52; K. G ł o w a c k i, *Zatopiona prawda*, „Polska Zbrojna” 2006, nr 38, s. 28.

¹⁷ T. S z u l c, *Marynarka wojenna...*, s. 39.

¹⁸ Więcej na ten temat zob. A. K a r p i e n k o, *Budownictwo okrętowe Rosji na początku XXI wieku*, „Morza Statki Okręty” 2006, nr 5, s. 35.

¹⁹ T. H y p k i, *Papierowe reformy: stagnacja w rosyjskiej obronności trwa*, Raport: „Wojsko Technika Obronność 2005” nr 12, s. 6.

²⁰ W R, *Zmiany we flocie*, „Polska Zbrojna” 2011, nr 15, s. 10.

uderzeniowe: bombowce Su-24 i Tu-22M3 oraz myśliwce Su-27 i MiG-31. Jedyny wyjątek stanowią maszyny Su-24 pozostające w składzie Floty Czarnomorskiej, które stacjonują w bazie na Krymie. Marynarka wojenna pozostawi pod swoją komendą także samoloty przenoszone przez jedyny rosyjski lotniskowiec, oraz przeznaczone do zwalczania okrętów podwodnych samoloty Il-38 i Be-12. Planuje się w przyszłości zwiększyć o trzy liczbę lotniskowców, które trafią do Flot — Północnej i Pacyfiku²¹.

W chwili obecnej sporym kłopotem dla kierownictwa rosyjskich sił zbrojnych jest wciąż baza na Krymie w Sewastopolu. Dopiero w kwietniu 2010 r. prezydenci Ukrainy i Rosji podpisali porozumienie przedłużające obowiązującą do 2017 r. umowę jej dzierżawy o 25 lat, czyli do 2042 r.²² Jak stwierdził były dowódca rosyjskiej Floty Czarnomorskiej, admirał Igor Kasatonow, pozostanie ona tam już na zawsze²³.

Problemem jest jednak szybkie starzenie się stacjonującej w Sewastopolu Floty Czarnomorskiej. Nie można jej jednak zmodernizować, ponieważ zgodnie z podpisaną w 1997 r. umową z Ukrainą o dzierżawie bazy w Sewastopolu, Rosja nie może bez porozumienia z Kijowem zwiększać zarówno liczby stacjonujących tam okrętów, jak i modernizować infrastrukturę bazy. Z napływających informacji wynika, że na taką modernizację Ukraina prawdopodobnie się zgodzi. 25 października 2011 r. ukraiński minister obrony Mychajło Jeżel ujawnił bowiem, że trwają rosyjsko-ukraińskie rozmowy w sprawie wymiany okrętów, podkreślając, że jest to czymś normalnym, bo średni czas eksploatacji jednostek pływających wynosi 25–30 lat²⁴.

Wielkim problemem dla kierownictwa wojskowego Rosji jest także Floty Kaspijska. Z komunikatu agencji RIA-Novosti przekazanym 4 maja 2011 r. dowiadujemy się, że pierwszy zastępca premiera Federacji Rosyjskiej Siergiej Iwanow na spotkaniu z lokalnymi władzami w Astrachaniu stwierdził, że potrzebna jest modernizacja tej Floty. Z podanych przez niego danych wynika, że większość z jej 148 okrętów bojowych ma ponad 30 lat służby za sobą²⁵.

Rosyjska marynarka wojenna bardzo liczy na budowane we Francji supernowoczesne okręty desantowe typu Mistral. Wejście ich do służby radykalnie zmieniliby układ sił na Bałtyku i Morzu Czarnym. Do 2020 r. marynarka miała dostać 15 fregat. Dziś wiadomo już, że to się nie uda, gdyż stocznie rosyjskie są w stanie zbudować najwyżej tylko sześć takich okrętów.

²¹ Tamże.

²² TED, *Marzenie admirała*, „Polska Zbrojna” 2011, nr 20, s. 9.

²³ Tamże.

²⁴ W., *Przyzwolenie na flotę*, „Polska Zbrojna” 2011, nr 45, s. 11.

²⁵ WW, *Wzmocnić flotę*, „Polska Zbrojna” 2011, nr 20, s. 11.

Strategiczne Wojska Rakietowe (Rakietnyje Wojska Strategiczeskogo Naznacza — RWSN) od 2001 r. są w Siłach Zbrojnych Federacji Rosyjskiej rodzajem wojsk — obok Wojsk Kosmicznych (Kosmiczeskije Wojska Rosiji — KWR) i Wojsk Powietrznodesantowych (Wozduszno-Diesantyje Wojska — WDW)²⁶. Rosyjski potencjał nuklearny jest głównym czynnikiem zapewniającym temu krajowi mocarstwową pozycję na arenie międzynarodowej.

Zasady użycia broni jądrowej przedstawiono w dokumencie pod nazwą „Koncepcja bezpieczeństwa narodowego FR” oraz w doktrynie wojennej FR z kwietnia 2000 r. Wynika z nich, że głównymi zadaniami RWSN są: powstrzymanie (zapobieganie) agresji przeciwko Rosji i jej sojusznikom, zapewnienie bezpieczeństwa FR i jej sojusznikom oraz utrzymywanie międzynarodowej stabilności i pokoju²⁷. Rosja zastrzegła jednak, że w określonej sytuacji może użyć broni atomowej jako pierwsza²⁸.

Rosja z dużą niechęcią patrzy na amerykańsko-europejskie plany budowy tarczy antyrakietowej. Od chwili pojawienia się informacji o prowadzonych polsko-amerykańskich rozmowach na temat budowy elementów wspomnianej tarczy antyrakietowej w naszym kraju, słychać było z Moskwy groźby, że Rosja w takiej sytuacji wyceluje swoje rakiety w obiekty w Polsce. Mowa była o rakietach typu Iskander. Ten rodzaj rakiet operacyjno-taktycznych jest jednak systemem mobilnym szczebla frontowego i armijnego (okręgi wojskowe), a więc podlega wojskom lądowym (w Obwodzie Kaliningradzkim — Wojskom Brzegowym Floty Bałtyckiej). W 2007 r. kierownictwo polityczno-wojskowe Rosji zagroziło jednak, że wyceluje na obiekty w Polsce i w Czechach (miała tam być druga część systemu tarczy) rakiety typu Topol-M. Pociski te zostały wprowadzone na uzbrojenie w 1997 r. Są wyposażone w głowicę manewrującą. Mają dużą prędkość, są bardzo odporne na zakłócenia elektromagnetyczne, mają dużą zdolność do przełamania obrony antyrakietowej. Pod względem techniczno-taktycznym rakiety te odpowiadają amerykańskiemu rakietom Minuteman III. Z ujawnionych informacji wynika, że RWSN przewidują w latach 2007–2015 zakup 69 rakiet Topol-M.

Pod koniec listopada 2011 r. prezydent Dmitrij Miedwiediew nakazał kierownictwu sił zbrojnych podjęcie prac mających wzmocnić rosyjską obronę antyrakietową. Miesiąc później, 27 grudnia 2011 r., z centrum kosmicznego w Bajkonurze w Kazachstanie dokonano pomyślnego testu mię-

²⁶ Więcej na ten temat zob. M. Mikołajczuk, *Powstanie i rozwój Strategicznych Wojsk Rakietowych (RWSN) ZSRR i Federacji Rosyjskiej w latach 1945–2003*, „Nowa Technika Wojskowa” 2003, nr 11, s. 36; T. Sulc, *Wojska Rakietowe Strategicznego Przeznaczenia Federacji Rosyjskiej*, Raport: „Wojsko Technika Obronność” 2005, nr 6, s. 79.

²⁷ K. Malak, *Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej*, cz. 1, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej” 2001, nr 1, s. 93.

²⁸ Tamże, s. 94.

dzykontynentalnej rakiety balistycznej RS-18 (SS-19 Stiletto). Rakiety te są wykorzystywane do testowania zaawansowanych głowic przeznaczonych do przenikania obrony przeciwrakietowej²⁹.

Z punktu widzenia bezpieczeństwa Polski i państw bałtyckich szczególne miejsce zajmuje Obwód Kaliningradzki, najbardziej na zachód wysunięta enklawa Rosji. Jest to bowiem jeden z najbardziej zmilitaryzowanych, nasyconych bronią i instalacjami wojskowymi obszarów w Europie³⁰. W razie konfliktu Rosji z którymś z pozostałych państw bałtyckich rozmieszczony tam potencjał wojskowy będzie z całą pewnością wykorzystany w maksymalnym zakresie. Z informacji ujawnionych przez wiceministra obrony Federacji Rosyjskiej generała Władimira Papkina wynika, że planuje się dalszą rozbudowę i unowocześnienie instalacji wojskowych w Kaliningradzkiej Oblaści. Najpóźniej do 2016 r. w Kaliningradzie będzie oddana do służby stacja radiolokacyjna, która ma stanowić jeden z najważniejszych elementów rosyjskiego systemu wczesnego ostrzegania o ataku rakietowym. Powstanie tam także centrum wspomagające sterowanie satelitami Wojsk Kosmicznych Federacji. Jak podała 17 lutego 2011 r. agencja RIA-Novosti, w czasie pobytu na poligonie Kapustni Jar gen. lt. Walerij Iwanow, szef rosyjskiego operacyjno-strategicznego dowództwa obrony powietrzno-kosmicznej, zapowiedział szybkie wdrożenie do seryjnej produkcji nowej generacji systemu obrony przeciwrakietowej S-500. Ma on być przeznaczony do zwalczania pocisków balistycznych o zasięgu do 3,5 tys. km, lecących na wysokości 40–50 km. Gen. Iwanow poinformował, że Rosja uruchomi jego wytwarzanie już w 2014 r. Nie wiadomo jednak, w jakim stopniu system S-500 będzie efektywniejszy od wprowadzanego w rosyjskich siłach zbrojnych systemu S-400³¹.

Wspomniana stacja wczesnego ostrzegania Woroneż-DM to najnowocześniejszy rosyjski radar służący do wykrywania i śledzenia lotu rakiet balistycznych. Może wykrywać cele znajdujące się w odległości do 6 tys. kilometrów. Rosja ma już dwie tego typu stacje monitorujące przestrzeń od bieguna północnego do południowej Afryki oraz od Afryki północnej do Chin. Najnowsza stacja ogarnie swoim działaniem obszar Europy, który był dotychczas kontrolowany ze stacji rozmieszczonych w byłych republikach sowieckich. Ich los był jednak niepewny politycznie i militarnie, gdyż Rosja tylko dzierżawiła miejsca ich lokalizacji³².

Wiele lat temu Józef Stalin stwierdził, że o wszystkim decydują kadry. Nie ma najmniejszej wątpliwości, że uwaga ta odnosi się również do czasów współczesnych. Na początku września 2011 r. rosyjskie media doniosły

²⁹ MP, *Udany test*, „Polska Zbrojna” 2012, nr 2, s. 8.

³⁰ J. Kozakiewicz, *Polityka bezpieczeństwa...*, s. 67.

³¹ *Zapowiedź generała*, „Polska Zbrojna” 2011, nr 10, s. 40.

³² *Instalacje przy granicy*, „Polska Zbrojna” 2011, nr 10, s. 12.

o „buncie” 160 generałów i pułkowników, którzy kategorycznie odmówili opuszczenia swoich moskiewskich gabinetów. Na posiedzeniu specjalnej komisji, która zajmowała się wykonaniem rozkazu nr 205 Ministerstwa Obrony Narodowej o planowej rotacji oficerów, powiedzieli oni otwarcie, że nie zgadzają się na przeniesienie do prowincjonalnych garnizonów. W razie podjęcia przez Komisję takiej decyzji, oni natychmiast składają wniosek o zwolnienie z wojska³³.

Czytając te doniesienia przypomniałem sobie słowa gen. dyw. Lucjana Żeligowskiego, który w swojej charakterystyce przedwojennego polskiego korpusu oficerskiego napisał: „Ideałem oficera było trafić do stolicy i mieć swoje biurko w sztabie lub administracji. I wtedy, jeżeli nie mógł jeździć samochodem, bywać na dancjach i w bogatych restauracjach — uważał się za pokrzywdzonego”. Mówiąc o oficerach gen. Żeligowski miał na myśli oficerów liniowych i sztabowych, którzy mieli mentalność urzędników. Nie należy ich utożsamiać z faktycznie istniejącą w latach 1918–1924 w Wojsku Polskim odrębną grupą urzędników wojskowych. Dopiero Ustawa z dnia 23 marca 1922 „o podstawowych obowiązkach i prawach oficerów Wojsk Polskich” ostatecznie ją zlikwidowała. Mówił o tym art. 105., gdzie czytamy: „Instytucja urzędników wojskowych z dniem 31 grudnia 1924 r. w Wojsku Polskim przestaje istnieć. Ci urzędnicy wojskowi, którzy ze względu na swoje fachowe kwalifikacje są niezbędni, mogą zostać przemianowani na oficerów na warunkach, które ustali rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej”.

Sprawa moskiewskiego „buntu” nie byłaby warta uwagi, gdyby dotyczyła szeregowych oficerów, w tym jednak wypadku chodziło o kierowniczą kadrę rosyjskiego Ministerstwa Obrony Narodowej. Dlatego też doszło do ogromnej awantury w kierownictwie sił zbrojnych i w mediach. Minister obrony Rosji Anatolij Sierdiukow oświadczył, że wszyscy buntownicy w trybie natychmiastowym zostaną zwolnieni z wojska. Minister otrzymał w tej sprawie pełne poparcie szefa Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej generała armii Nikołaja Makarowa, który sam wiele lat przesłużył w garnizonach prowincjonalnych. Powiedział on, a media natychmiast to nagłośniły, że w ostatnich piętnastu latach w rosyjskich siłach zbrojnych powstała cała kasta oficerów, którzy nigdy nie wychylili nosa z Moskwy — tam zrobili całą karierę, od porucznika do generała. Z tego powodu nie mają oni pojęcia o codziennych problemach wojska, nie potrafią organizować szkolenia, jedno tylko robią doskonale — zapuszczają tak głęboko korzenie w Moskwie, że „wykarczować ich stamtąd można tylko z ogromnym trudem”³⁴. Makarow podał przykład oficerów Sztabu Moskiewskiego

³³ Ю. Гаврилов, Из Москвы не уеду!, Российская газета 2011, nr 200, s. 11.

³⁴ Tamże.

Okręgu Wojskowego. Gdy tylko rozeszły się wśród nich informacje o przygotowywanych przeniesieniach do syberyjskich okręgów wojskowych, to tylko w jednym z Zarządów Sztabu Moskiewskiego Okręgu, aż 80 proc. pułkowników i generałów położyło na stół raport o odejściu z wojska.

Nie była to pierwsza „demonstracja” niezadowolonia i niesubordynacji kierowniczej kadry rosyjskich sił zbrojnych. W lipcu 2011 r. prezydent Dmitrij Miedwiediew musiał odesłać w stan spoczynku kilku generałów, którym nie podobały się reformy wprowadzane w wojsku przez wspomnianego szefa Sztabu Generalnego gen. Makarowa. W grupie „buntowników” najbardziej znanymi byli szef Głównego Zarządu Operacyjnego, zastępca szefa Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej generał lejtnant Andriej Trietia, zastępca dowódcy Wojsk Lądowych generał lejtnant Siergiej Skokow, oraz szef Zarządu Wojny Radioelektronicznej generał major Oleg Iwanow. Twierdzili oni, że nie potrafią porozumieć się z gen. Makarowem odnośnie kierunku i szybkości wprowadzonych zmian w wojsku. Potem okazało się, że generałowie Skokow i Iwanow mieli być przeniesieni na inne stanowiska, czytaj — opuścić wygodne gabinety w Moskwie, a to uznali za okrutnie krzywdzące. Natomiast gen. Trietia uważał, że może pracować tylko w Moskwie, ze względu na kłopoty ze zdrowiem.

W rosyjskim Ministerstwie Obrony Narodowej twierdzi się, że gra idzie o wysoką stawkę. W całej tej sprawie nie chodzi tylko o wprowadzenie rotacji oficerów zgodnie z „Instrukcją o organizacji i przeprowadzaniu przenoszenia oficerów” wydaną trzy lata temu. Można bowiem dyskutować o zasadach zamiany oficerów: czy ma dotyczyć służby na całym obszarze kraju, czy też tylko na skrajnych obszarach północnych i przylegających do nich, na terenach z nieprzychylnym klimatem i ekologicznie szkodliwych, poza granicami Rosji. Niedopuszczalne jest jednak dyskutowanie, a nawet kwestionowanie rozkazów dowódców. Oficer ma rozkazy wykonywać, a kiedy odmówi — powinien być pociągnięty do odpowiedzialności dyscyplinarnej, a w skrajnych przypadkach nawet do odpowiedzialności karnej.

Pytanie tylko, czy minister obrony Sierdiukow i szef Sztabu Generalnego gen. Makarow zdołają to wyegzekwować. Jest to możliwe, gdyż Makarow był zaufanym generałem prezydenta Miedwiediewa, a teraz Putina. W maju 2009 r. prezydent Rosji wydał Dekret o powołaniu Komisji przy Prezydencie Federacji Rosyjskiej do Przeciwdziałania Pródom Fałszowania Historii na Szkodę Interesów Rosji. Jej głównym zadaniem jest „zbieranie i analizowanie informacji o fałszowaniu faktów historycznych i wydarzeń, mającym na celu pomniejszanie prestiżu międzynarodowego Federacji Rosyjskiej”. Komisji powierzono zadanie wypracowania strategii przeciwdziałania próbom fałszowania faktów historycznych i zaproponowanie prezydentowi ewentualnych środków zaradczych. W Komisji, która liczy 28 osób,

przeważają zaufani urzędnicy administracji kremłowskiej z jej szefem Siergiejem Naryszkinem, który kieruje już prezydencką Komisją ds. Ochrony Tajemnicy Państwowej. Wśród specjalistów powołanych do oceny historii są m.in. Władimir Zimakow, kierujący Służbą Wywiadu Zagranicznego, i Wasilij Christoforow szefujący jednemu z wydziałów Federalnej Służby Bezpieczeństwa. W jej składzie jest także gen. Nikołaj Makarow, szef Sztabu Generalnego. Pytanie tylko, czy „Przeciwdziałając Próbowi Fałszowania Historii na Szkodę Interesów Rosji”, znajdzie on czas na zrobienie porządku w wojsku?

Nie wiadomo, czy w powyżej opisaną awanturę byli zamieszani oficerowie rosyjskiego wywiadu wojskowego (Główny Zarząd Wywiadowczy Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej — Głównoje Razwiedywatielnoje Uprawlenije Gienieralnogo Sztaba Wooruzonnych Sil Rossijskoj Fiedieracyi — GRU). W każdym razie pod koniec 2011 r. dokonano zmiany kierownictwa tej służby. Nowym szefem GRU został 26 grudnia gen. mjr Igor Siergun, który zastąpił gen. płk. Aleksandra Szliachturowa³⁵.

Podsumowując stan Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej i przebieg dokonywanych reform, można powiedzieć, że nie da się tego dokonać całościowo. Z jednej strony mamy bowiem do czynienia z jej siłami konwencjonalnymi (wojska lądowe, powietrzne, wojska powietrznodesantowe i marynarka wojenna), a z drugiej Strategiczne Wojska Raketowe i Wojska Kosmiczne dysponujące strategiczną bronią jądrową. Nie ma najmniejszej wątpliwości, że rosyjskie wojska konwencjonalne są przestarzałe, nie odpowiadają — z małymi wyjątkami — współczesnemu polu walki. Nie byłyby w stanie osiągnąć sukcesu w zakrojonym na szeroką skalę konflikcie konwencjonalnym z państwami NATO. Inaczej natomiast wygląda potencjał jądrowy (i środki przenoszenia tej broni) Federacji Rosyjskiej. Jest on bowiem porównywalny z potencjałem USA.

Streszczenie

Mimo narastających w Polsce tendencji pacyfistycznych i coraz większego koncentrowania się na problemach społeczno-gospodarczych, kwestie wojskowe wciąż pozostają ważnym elementem naszej polityki bezpieczeństwa narodowego na początku drugiego dziesięciolecia XXI wieku. Z punktu widzenia bezpieczeństwa Polski i państw bałtyckich szczególnie miejsce zajmuje Obwód Kaliningradzki, najbardziej na zachód wysunięta enklawa Rosji. Jest to bowiem jeden z najbardziej zmilitaryzowanych, nasyconych bronią i instalacjami wojskowymi obszarów w Europie. W razie konfliktu Rosji z któryś z pozostałych państw bałtyckich rozmieszczony tam potencjał wojskowy będzie z całą pewnością wykorzystany w maksymalnym zakresie. Z tego też względu bardzo uważnie obserwowane są zmiany zachodzące w potencjale wojennym i wojskowym naszych sąsiadów, szczególnie w Siłach Zbrojnych Federacji Rosyjskiej (Wooruzonnyje Siły Rosijskoj Federacji). W chwili obecnej podlegają bowiem one reformie, gdyż obie kampanie czecheńskie (1994–1996 i 1999–2000)

³⁵ WR, *Nowy szef GRU*, „Polska Zbrojna” 2012, nr 2, s. 9.

oraz wojna z Gruzją w 2008 r. uwiaryściły wiele ich słabości i braków. Najważniejszym celem jest stworzenie do 2017 r. w pełni zawodowej i nowoczesnej armii, która ma liczyć docelowo tylko 700 tys. żołnierzy, ale znacznie lepiej uzbrojonych, wyposażonych i wyszkolonych. Rosyjscy konstruktorzy mają także unowocześnić arsenał broni i wyposażenia. Reforma i kosztowne unowocześnianie sił zbrojnych są możliwe dzięki boomowi naftowo-gazowemu, który zapewnił wielki napływ dewiz.

Summary

Despite the fact that in Poland pacifistic tendencies are increasing and economical and social subjects have become a priority, military issues are still remaining important elements of our national security policy at the beginning of the 21st century. Kaliningrad Zone, the part of The Russian Federation the most extended towards the west, is especially essential for both Poland and Baltic states in terms of national security. This is because the zone is one of the most militarized areas in Europe, full of weapons and military installations. This military potential would surely be used maximally if The Russian Federation were involved in a conflict with any of Baltic states. That is why all changes in the military potential of Polish neighbours are being observed, especially in the Armed Forces of The Russian Federation (Woorużonnyje Siły Rosijskoj Federacji). At the moment they are being reorganized as a result of Chechen Wars (1994–1996 and 1999–2000) and the war with Georgia in 2008, which revealed many Russian Army's deficiencies. The most important aim of the Russian Armed Forces is to become fully professional and modern by 2017. It is going to be only 700 thousand strong, but better equipped and trained. Russian scientists are to play an essential role in providing the army with modern weapons and other equipment. All these reforms have become possible due to the increase in oil and gas prices which provides extra profits for the state.

Bibliografia

- Głowacki B., *Cięcia po skrzydłach*, „Polska Zbrojna” 2004, nr 40.
- Hypki T., *Papierowe reformy: stagnacja w rosyjskiej obronności trwa*, Raport: „Wojsko Technika Obronność” 2005.
- Hypki T., *Rosyjskie Siły Zbrojne — 16 lat kryzysu*, Raport: „Wojsko Technika Obronność” 2008, nr 6.
- Karpienko A., *Budownictwo okrętowe Rosji na początku XXI wieku*, „Morza Statki Okręty” 2006, nr 5.
- Kozakiewicz J., *Polityka bezpieczeństwa państw bałtyckich*, Kraków 2003.
- Malak K., *Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej*, cz. 1, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej” 2001, nr 1.
- Malak K., *Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej*, cz. 2, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej” 2001.
- Mikołajczuk M., *Powstanie i rozwój Strategicznych Wojsk Rakietowych (RWSN) ZSRR i Federacji Rosyjskiej w latach 1945–2003*, „Nowa Technika Wojskowa” 2003, nr 11.
- Skrzyp J., *Wojskowo-geograficzna charakterystyka państw Europy Środkowej*, Warszawa 1994 (skrypt Akademii Obrony Narodowej).
- Zsulc T., *Marynarka wojenna Rosji: możliwości i perspektywy*, „Nowa Technika Wojskowa” 2003, nr 10.

Szulc T., *Wojska Rakietyowe Strategicznego Przeznaczenia Federacji Rosyjskiej*, Raport:
„Wojsko Technika Obronność” 2005, nr 6.

Zieliński J., *Sily zbrojne sąsiadów Polski*, Warszawa 1993.

Piotr Gawliczek

(Akademia Obrony Narodowej w Warszawie,
Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku)

ISTOTA EWOLUCJI ŚRODOWISKA BEZPIECZEŃSTWA — WYMIAR ASYMETRYCZNY

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo; obronność; stosunki międzynarodowe; strategia; zagrożenia; asymetria; siły zbrojne.

THE ESSENCE OF THE SECURITY ENVIRONMENT EVOLUTION — ASYMMETRIC DIMENSION

Key words: security; defence; international relations; strategy; threats; asymmetry; armed forces.

Celem autora jest podjęcie tematu, który jest ciągle aktualny, gdyż dotyczy kwestii definiowania istoty zmian środowiska bezpieczeństwa. Zamiarem jest próba uporządkowania pewnego chaosu pojęciowego dotyczącego zarówno samego terminu „środowisko bezpieczeństwa”, jak również odnoszącej się do niego „asymetrii”.

Zagadnienia ewolucji środowiska bezpieczeństwa są jakże żywe ponad pół wieku od zakończenia ostatniej światowej wojny. Wojny z wyraźnie spolaryzowanym podziałem na agresora, okupanta i ofiary agresji. Od tego czasu dramat z milionami poległych i wymordowanych nie miał miejsca, ale nie oznacza to, że zabrakło zbrojnych konfliktów, wyniszczających również ludność cywilną. Można nawet stwierdzić, że narodziła się nowa forma wojny — wojny nieregularnej, określanej konfliktem czwartej generacji, gdzie odpowiedzią na wielkie technologie bogatych państw i zawłaszczający państwami słabszymi biznes, są nieregularne formacje bojowników, których główną siłą jest zakorzenienie kulturowe, tradycja religijna i przynależność społeczna. Asymetria podejmowanych działań w konfliktach

czwartej generacji, mimo ogromnych możliwości w pozyskiwaniu informacji, możliwości monitorowania symptomów zagrożeń, sprawia, że zaprowadzenie pokoju jest bardzo trudne. Trwa latami i podnosi statystyki strat w ludziach i infrastrukturze.

Nowe rozdanie polityczno-militarne w Europie po II wojnie światowej sprawiło, że wielce zasadnym wydało się utworzenie paktu bezpieczeństwa państw Europy Zachodniej. Wówczas powodem było poczucie totalnego zagrożenia ze strony Związku Radzieckiego. Mijały lata, dekady, a Pakt Północnoatlantycki przechodził ewolucje i transformacje, będąc wrażliwym na sytuację polityczną świata. Przybywało sojuszników. Powracali ci, którzy w pewnych latach widzieli siebie jako państwo samodzielnie rozgrywające swoją politykę obronną. Mało tego — asymetryczne formy zagrożeń po ataku na World Trade Center sprawiły, że zadania bezpieczeństwa świata stały się zadaniami NATO. I potrzeba współpracy w obliczu wroga — terrorysty często łączy Sojusz z państwami zaliczanymi do potencjalnych agresorów. Dynamika wydarzeń jest ogromna, stąd w rozważaniach należy uwzględnić wydarzenia z lipca 2011 r., mające miejsce w kraju założycielskim NATO — Norwegii, których skutkiem były dziesiątki ofiar na wyspie Utøya. Zamach szaleńca? Wróg wewnętrzny? Nie. Forma wojny czwartej generacji. Niezgoda na globalizację, rozmydlenie tradycji, kultury, odejście od kanonu religii. Efekt — podjęcie walki. Czasami przez jednostkę, częściej w zorganizowanej grupie. Wydarzenie kreują zadania przerastające siły porządkowe, policję, służby wewnętrzne państwa. Rodzi się potrzeba wsparcia militarnego. Wykorzystania doświadczeń sojuszniczych państw.

Jesteśmy świadkami radykalnego przyspieszenia technologicznego, zaś głównymi motorami napędowymi są: informatyka i elektronika, biologia molekularna i genetyka oraz nanotechnologia. Symbolem skali postępu może być dziesięciokrotnie szybciej liczący komputer, jako wyraz nie tylko zmiany ilościowej, ale także jakościowej. Za tym bowiem wzrostem szybkości idą zupełnie nowe możliwości przetwarzania informacji potrzebnych w innych obszarach nauki i techniki¹.

Można również sformułować tezę, że w ostatniej dekadzie XX w. nastąpiły przemiany cywilizacyjne, mierzone w kategoriach technologicznych, politycznych, społecznych i kulturowych. Postęp w technice, procesach wytwarzania, przetwarzania i przekazywania informacji umożliwił zapewnienie zupełnie nowej jakości życia oraz pracy. Zmiany te cechuje także: (1) wzrost społecznej otwartości na osiągnięcia, a także wartości innych narodów, kultur, grup i pojedynczych ludzi; (2) popularyzacja idei wolności, solidarności, tolerancji; (3) ograniczanie suwerenności państwa na rzecz instytucji samorządowych i grup lokalnych, jak również instytucji i przepisów między-

¹ E. B e n d y k, *Prognozy na jutro i pojutrze. Globalne przyspieszenie*, „Polityka” 2008, nr 1.

narodowych; (4) humanizacja stosunków międzyludzkich, głównie poprzez zastępowanie przymusu wolnym i świadomym wyborem; (5) zanikanie tradycyjnych podziałów społecznych i równoczesny wzrost znaczenia ludzi wykształconych, merytokracji².

Według ocen naukowców, świat wchodzi w epokę, w której nawet najbardziej ekstremalne scenariusze jego rozwoju stają się możliwe. Wielu nie można sobie jeszcze wyobrazić, bo brakuje słów do ich opisu. Na przykład według Richarda Hammonda, głównymi czynnikami decydującymi o możliwościach rozwoju świata będą: technologia, demografia i klimat³.

Opinia taka jest podzielana przez naukowców skupionych w PAN-owskim Komitecie Prognoz „Polska 2000 Plus” opracowującym wizję Polski do 2050 r. Z przygotowanej przez nich wstępnej analizy wynika, że jednym z najpoważniejszych wyzwań jest znalezienie najwydajniejszych i jednocześnie czystych źródeł pozyskiwania energii. Bardzo poważnym problemem będą przewidywane zmiany demograficzne i społeczne oraz postępująca degradacja środowiska naturalnego⁴.

Podobnie do współczesnych wyzwań bezpieczeństwa odnosi się raport Narodowej Rady Wywiadu USA (National Intelligence Council) w ramach serii „Trendy globalne” (Global Trends)⁵. Zakładając perspektywę 2025 r., jego autorzy przyjęli założenie wielobiegunowości świata przyszłości, powodujące dramatyczne zmiany w systemie międzynarodowym. Raport opisuje świat, w którym USA odgrywają główną rolę w wydarzeniach światowych i są jednym z wielu globalnych aktorów, którzy starają się rozwiązywać problemy współczesności.

Jak zauważa politolog i filozof Pierre Hassner „obecny porządek międzynarodowy jest jednak porządkiem już tylko z nazwy. Żyjemy w epoce charakteryzującej się głęboką niejednorodnością bytów politycznych oraz zagmatwaniem konfliktów i sojuszy między tymi bytami”⁶.

Z kolei filozof John Gray ocenia, że zachodnie mocarstwa słabną, a rozdające się potęgi toczą ze sobą spory, co stanowi, że w miarę pogłębiania się kryzysu surowcowego świat staje się coraz bardziej skłócony i podzielony. Dodaje, że „oczywistym rozwiązaniem byłoby rozszerzenie współpracy międzynarodowej”⁷.

² A. P i s k o z u b, *Przemiany kulturowe i cywilizacyjne w perspektywie społeczeństwa postindustrialnego i aspekty globalizacji kulturowej — uwarunkowania i wnioski*, [w:] t e g o ż, *Polska na drodze do nowoczesnej cywilizacji*, t. 2, Warszawa 1990, s. 33.

³ R. H a m m o n d, *The World in 2030, Plastics Europe 2008*, komputeropis.

⁴ Naukowcy: tak będzie wyglądał świat w 2050 r., Komitet Prognoz PAN, komputeropis.

⁵ *Global Trends 2025: A Transformed World*, NIC 20008-003, November 2008, komputeropis.

⁶ P. H a s s n e r, *Stulecie niepewności. Co nas czeka w XXI wieku*, „Wizje”, komputeropis.

⁷ J. G r a y, *Idą wojny, idzie głód*, „Gazeta Wyborcza” 2008, wydanie z 26–27 kwietnia, s. 20.

Z postępu technicznego i technologicznego oraz wymiany informacji o zasięgu światowym zaczęły czerpać korzyści kraje, które nie dysponowały dostępem do kluczowych osiągnięć w dziedzinie zaawansowanej techniki. Powoduje to określone następstwa i zmiany, wymagające właściwego ich rozpoznawania, a przede wszystkim rozumienia powstających na tym tle szans i zagrożeń. Celem jest podejmowanie optymalnych decyzji oraz reagowanie adekwatnie do ich skali.

Jak zauważa Paweł Górecki „technologia zmniejszyła dystans pomiędzy ludźmi żyjącymi w różnych częściach świata. Więcej spraw rozgrywających się na całej kuli ziemskiej ma dla nas znaczenie. Nasz świat się powiększył, mówią. Zalew informacji jest nieunikniony. Nie możemy już zgłębiać wszystkiego, co przynosi nam sieć. Musimy nauczyć się po niej surfować. A to aktywność nieuchronnie związana z przebywaniem na powierzchni”⁸.

Z drugiej strony istnieją problemy z nazywaniem niekiedy nawet podstawowych sytuacji oraz zjawisk związanych z obszarem bezpieczeństwa. Jeszcze nie tak dawno Thomas L. Friedman, odnosząc się do współczesności i przyszłości, używał terminu świat postpostzimnowojenny, który „jest wielobiegunowy, a pozycja Ameryki jest w nim zewsząd kwestionowana. Potęga Chin rośnie dzięki oszczędnościom i wytężonej pracy Chińczyków. Reszta wschodzących mocarstw, które jeszcze w czasach postzimnowojennych odgrywały marginalną rolę, swoją coraz mocniejszą pozycję buduje wyłącznie w oparciu o gwałtownie rosnącą cenę ropy naftowej”⁹.

W świetle celu artykułu, autor chciałby odnieść się do semantyki określeń „środowisko bezpieczeństwa” i „asymetria”.

Jednym z najistotniejszych, najczęściej używanych terminów jest „środowisko bezpieczeństwa”. Autor ma świadomość, że jest to termin bardzo modny, przedstawiany z reguły jako „domyślny”, przez co mało precyzyjny. Podkreślenia wymaga to, iż zarówno doświadczenia z historii, jak i wyniki najnowszych badań wskazują, że pojęcie „środowisko bezpieczeństwa” jest nierozzerwalnie związane z dziejami ludzkości, zarówno z losami indywidualnych ludzi, narodów, państw, jak również szeroko rozumianej społeczności międzynarodowej. Zawiera ono dwa zasadnicze komponenty: gwarancje przetrwania danego podmiotu oraz swobodę jego rozwoju¹⁰.

Poszukując definicji lub odniesień kontekstowych przedmiotowego pojęcia, autor zauważył, że podobny problem dotyczy nazwy „środowisko asy-

⁸ P. Górecki, *Mózg w sieci*, „Newsweek Polska” 2008, nr 34, s. 48.

⁹ T.L. Friedman, *Świat postpostzimnowojenny*, „Gazeta Wyborcza” 2006, wydanie z 15 maja, s. 13.

¹⁰ J. Stańczyk, *Bezpieczeństwo i pokój — wzajemne relacje*, [w:] R. Rosa (red.), *Edukacja do bezpieczeństwa i pokoju w jednoczącej się Europie. Teoria i jej zastosowanie*, Siedlce 1999.

metryczne¹¹. W artykule pt. „Zmieniające się środowisko bezpieczeństwa”, opublikowanym w 1997 r. w renomowanym czasopiśmie amerykańskim „Military Review”, autorzy wymieniają sześć czynników stanowiących o istocie jego zmian: (1) natura przyszłych wojen; (2) zmieniające się sojusze regionalne i lokalne; (3) rozwój zagrożeń bezpieczeństwa nieograniczonych granicami państwowymi lub przynależnością do określonych organizacji; (4) konieczność podejścia do zagrożeń w sposób kompleksowy; (5) proliferacja uzbrojenia i techniki wojskowej, zwłaszcza broni masowego rażenia; (6) szybkość zmian środowiska bezpieczeństwa. Szczególnego podkreślenia wymaga ostatni czynnik stanowiący, że różnorodność i natura zagrożeń spowodowały wykreowanie środowiska, którego kluczowymi cechami są: zmienność, niepewność oraz zaskoczenie¹².

Z kolei określenie „nowe środowisko bezpieczeństwa” (New Security Environment) pojawia się na przykład w informatorze o NATO. W rozdziale dotyczącym transformacji Sojuszu stwierdza się, że NATO od zakończenia zimnej wojny podejmuje kroki zmierzające do dopasowania swojej polityki obronnej oraz struktury sił zbrojnych do nowych warunków środowiska bezpieczeństwa, stosując szerokie podejście, uznające kluczowe znaczenie czynników politycznych, gospodarczych, społecznych i środowiskowych¹³.

Natomiast Marian Kozub używa określenia „strategiczne środowisko bezpieczeństwa” stwierdzając, że „sprawy związane z bezpieczeństwem stały się jednymi z najważniejszych problemów współczesnego i przyszłego świata. Powodem istniejącego stanu rzeczy są zarówno rewolucyjne zmiany, jakie nie tylko wystąpiły, ale przede wszystkim następują w nauce i technice, w tym z zastosowaniem najnowszych odkryć naukowych w dziedzinie militarnej, jak i charakterystyka nowych wyzwań, w tym zagrożeń, szans oraz ryzyka, dla środowiska bezpieczeństwa otaczającego nas świata”¹⁴.

Jak zauważa Stanisław Koziej „charakter współczesnego środowiska bezpieczeństwa determinowany jest przez szereg nowych zjawisk, jakie nasiliły się ze szczególną mocą na progu XXI wieku. Najistotniejszymi z nich są terroryzm międzynarodowy oraz rozprzestrzenianie broni masowego rażenia”¹⁵. W kontekście pojęcia „asymetryzacja środowiska bezpieczeństwa”

¹¹ Na przykład pojęcie to zostało użyte przez Roberta W. Watta w artykule: Maritime Critical Infrastructure Protection: Multi-Agency Command and Control in an Asymmetric Environment, „Homeland Security Affairs” I, No. 2 (Fall 2005).

¹² Por. G.H. Turbville, J.W. Kipp, W.M. Mendel, The Changing Security Environment, „Military Review” 1997, June–July, komputeropis.

¹³ NATO Handbook. NATO’s Nuclear Forces in the New Security Environment, NATO Publications, updated 8.10.2002, komputeropis.

¹⁴ M. Kozub, *Strategiczne środowisko bezpieczeństwa w pierwszych dekadach XXI wieku*, Warszawa 2009, s. 5.

¹⁵ S. Koziej, *Strategiczne problemy bezpieczeństwa globalnego i euroatlantyckiego*, Warszawa, 2008, s. 6.

Stanisław Koziej stwierdza, że „jest ona skutkiem rewolucji informacyjnej i globalizacji, zaś jej skutki dotyczą podmiotów bezpieczeństwa (państw, organizacji międzypaństwowych oraz niepaństwowych), zagrożeń (konwencjonalnych i niekonwencjonalnych, militarnych oraz niemilitarnych) także strategii (zniszczenia, odstraszenia, szantażu)”¹⁶.

Należy podkreślić, że wpływowi globalizacji na bezpieczeństwo narodowe było dedykowane studium zleczone w 1998 r. Instytutowi Studiów Narodowych i Strategicznych Uniwersytetu Obrony Narodowej Stanów Zjednoczonych przez sekretarza obrony USA. Rezultaty badań ponad 50 ekspertów wielu dziedzin nauki zostały opublikowane w 2002 r. w formie studium składającego się z trzech części, dotyczących: (1) istoty globalizacji — dwa tomy; (2) wyzwań dla bezpieczeństwa; (3) morskiego wymiaru globalizacji¹⁷. W studium używane są określenia „nowe środowisko globalne” (New Global Environment), „nowe środowisko strategiczne” (New Strategic Environment) oraz „nowe środowisko międzynarodowe” (New International Milieu).

Z kolei analiza trzech kluczowych dokumentów rangi strategicznej, w tym tzw. białych ksiąg obronności, wydanych w latach 2006–2008 w Republice Federalnej Niemiec¹⁸, Wielkiej Brytanii¹⁹ i Francji²⁰, pozwala na stwierdzenie, że pojęcie „środowisko bezpieczeństwa” jest stosowane w zasadzie jako „domyślne” i charakteryzowane warunkami rozwojowymi w różnych dziedzinach. Również w opublikowanej w 2006 r. w Stanach Zjednoczonych Strategii Bezpieczeństwa Narodowego wyrażenie „środowi-

¹⁶ Tenże, *Asymetryzacja bezpieczeństwa*, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa, Poznań 2007, maszynopis.

¹⁷ W posiadaniu autora znajduje się studium na nośniku CD: *Globalization Project*, Institute for National Security Studies, National Defense University, Government Printing Office stock number 008-020-01519-9. Washington 2002.

¹⁸ Weißbuch zur Sicherheitspolitik Deutschlands und zur Zukunft der Bundeswehr 2006, maszynopis. Pojęcie „środowisko bezpieczeństwa” pojawia się w tym dokumencie 14 razy, uzupełnione takimi określeniami, jak: zmieniające się, zmienione, dynamiczne, nowe, atlantyckie. Ponadto na stronie 18 zamieszczona została tabela nawiązująca do Strategii Bezpieczeństwa Europejskiego z 2003 r., przy czym w rubryce „środowisko bezpieczeństwa” zamieszczono cztery wyzwania globalne (globalizację, ubóstwo, rywalizację o surowce i zależność od źródeł energii) oraz pięć zagrożeń (terroryzm, proliferację BMR, konflikty regionalne, państwa w stanie upadku oraz zorganizowaną przestępczość).

¹⁹ *The National Security Strategy of the United Kingdom. Security in an interdependent world*, March 2008, maszynopis. W dokumencie użyto tego pojęcia tylko raz, w kontekście sformułowania, że strategia stanowi kolejny krok w procesie wspierania myślenia o bezpieczeństwie narodowym, nadążającym za szybko zmieniającym się środowiskiem bezpieczeństwa (s. 61). Słowo „środowisko” natomiast jest w dokumencie uzupełnione sformułowaniami: wrogię, niosące wyzwania, niosące ryzyko.

²⁰ *Défense et Sécurité nationale. Le livre blanc*, La Documentation Française, juin 2008. Pojęcie „nowe środowisko bezpieczeństwa” zastosowano w tym dokumencie raz, w pozostałych przypadkach stosując słowo „środowisko”, uzupełnione takimi określeniami, jak: międzynarodowe, wrogię, strategiczne, polityczne.

ska bezpieczeństwa” występuje tylko raz, w ramach stwierdzenia, że zmieniło się ono radykalnie w porównaniu z poprzednią dekadą²¹.

Potwierdzeniem trudności oraz złożoności definiowania pojęcia „środowisko bezpieczeństwa” mogą być refleksje na temat tzw. podejścia systemowego, przedstawione przez Shipinga Tanga. Stwierdza on, że środowisko bezpieczeństwa to system, na który wpływ wywierają dynamiczne interakcje wielu czynników. Jest to powodem, dla którego definiowanie nie powinno ograniczać się do skupiania na jednym czynniku lub na wymienianiu wielu czynników, z pominięciem zachodzących między nimi interakcji²². Shiping Tang wymienia cztery główne elementy wpływające w sposób dominujący na środowisko bezpieczeństwa każdego państwa: (1) położenie geograficzne; (2) interakcje z innymi krajami; (3) miejsce i rolę w strukturach międzynarodowych; (4) stopień zaawansowania technicznego sił zbrojnych. Natomiast według ocen dwóch ekspertów niemieckich „żaden polityczny termin nie zrobił takiej międzynarodowej kariery jak **bezpieczeństwo**, szczególnie po uderzeniach Al-Kaidy, wykonanych 11 września 2001 roku²³”.

W przedstawionym dotychczas kontekście rozumienia środowiska bezpieczeństwa, używając pojęcia „asymetria”²⁴ autor miał przede wszystkim na uwadze to, że jest ona nie tylko jednym z wyznaczników czy determinantów współczesnych stosunków międzynarodowych, ale może być wykorzystywana jako element opisu, interpretacji, a nawet jako narzędzie lub metoda badawcza stosowana w celu pełniejszej analizy i ekstrapolacji uwarunkowań międzynarodowych, zachodzących w danym państwie czy regionie²⁵. Jako szczególny przejaw asymetrii w stosunkach międzynarodowych należy uznać powiększający się arsenał działań związanych z możliwością wystąpienia nagłego ryzyka użycia lub rozprzestrzeniania się broni masowego rażenia i środków jej przenoszenia. Należy podkreślić, że coraz liczniejsza jest grupa państw, w tym prowadzących politykę konfrontacyjną, bliskich wejścia w jej posiadanie. Jeżeli dodać do tego, że do dysponowania tą bronią dążą również skrajne ugrupowania polityczne, religijne, a nawet przestępcze, to możliwość ewentualnego jej użycia wykracza niekiedy już poza sferę wyobraźni. Jak zauważa Martin Ewans „z Afganistanu

²¹ The National Security Strategy of the United States of America, March 2006, s. 23.

²² S. T a n g, *A Systemic Theory of Security Environment*, „The Journal of Strategic Studies” 2004, Vol. 27, No. 1, March 2004, s. 1–34.

²³ R. F ü c k s, K. M i l k e, *Zur Lage in der Welt 2005*, Worldwatch Institute (HRSG), Berlin 2005, s. 1, cyt. za: J. K a c z m a r e k, *Współczesne bezpieczeństwo*, AON, Warszawa 2008, s. 16.

²⁴ W niektórych opracowaniach stosowane jest pojęcie „asymetryczność”, rozumiane jako synonim asymetrii. Przykład stanowi opracowanie S. Wojciechowskiego oraz R. Fiedlera, *Zagrożenia asymetryczne współczesnego świata*, Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM, Poznań 2009.

²⁵ S. Wojciechowski, R. Fiedler, *Zagrożenia asymetryczne...*, s. 5.

przybyło monstrum o głowach jak hydra — widmo międzynarodowego terroryzmu²⁶. Z kolei Stanisław Koziej ocenia, że w niespokojnym świecie XXI wieku kwintesencją zagrożeń jest „skrzyżowanie terroryzmu i broni masowego rażenia”²⁷, czyli asymetria jako obecnie immanentnie składowa środowiska bezpieczeństwa, wpływająca na współczesne warunki, czyli środowisko bezpieczeństwa.

Można odnotować istnienie pewnej niechęci środowiska tłumaczy do podejmowania trudu przełożenia rozważań dotyczących wymiaru asymetrii w środowisku bezpieczeństwa. Taką ocenę może potwierdzać brak ważnych pozycji „klasyków” światowej literatury przedmiotu przetłumaczonych na język polski. Dotyczy to takich autorów, jak: Rod Thornton²⁸, Ivan Arreguin-Toft²⁹, Roger W. Barnett³⁰, Thomas X. Hammes³¹, Anthony H. Cordesman³², Martin Ewans³³, Terry Terriff³⁴ oraz George Friedman³⁵. Z drugiej strony problematyka dylematów środowiska bezpieczeństwa odnoszących się do zagrożeń asymetrycznych i aspektów współczesnego terroryzmu staje się przedmiotem refleksji polskiego środowiska naukowego, czego przykład stanowi konferencja zorganizowana przez Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 24 kwietnia 2008 r. Współorganizatorami były uczelnie cywilne oraz wojskowe: Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Gdański, Uniwersytet im. M. Curie-Skłodowskiej, Akademia Obrony Narodowej, Akademia Marynarki Wojennej, a także Sztab Generalny Wojska Polskiego oraz inne instytucje państwowe. Omówiono ponadto wpływ religii na politykę, jak też problemy narodowościowe i kwestie szeroko pojętej globalizacji.

Należy podkreślić, że w wyniku dyskusji na temat światowej asymetrii, w szczególności istoty **zagrożenia asymetrycznego** i jego specyfiki w ujęciu szerszym, uczestnicy doszli do wspólnego wniosku, że nie ma jednoznacznej

²⁶ M. E w a n s, *Conflict in Afghanistan. Studies in asymmetric warfare*, Routledge, London 2005, s. 7.

²⁷ S. K o z i e j, *Postzimnowojenna transformacja NATO*, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa, Poznań 2007, maszynopis, s. 20.

²⁸ R. T h o r n t o n, *Asymmetric Warfare*, Polity Press, London 2007.

²⁹ I. A r r e g u i n - T o f t, *How the Weak Win Wars. A Theory of Asymmetric Conflict*, Cambridge University Press 2005.

³⁰ R. W. B u r n e t t, *Asymmetrical Warfare*, Brassye's Inc., Washington 2003.

³¹ T. H. H a m m e s, *The Sling and the Stone. On War in the 21st Century*, Zenith Press, London 2006.

³² A. H. C o r d e s m a n, *Terrorism, Asymmetric Warfare and Weapon of Mass Destruction*, Praeger, London 2002.

³³ M. E w a n s, *Conflict in Afghanistan...*

³⁴ T. T e r r i f f, *Understanding Modern Warfare*, Cambridge University Press 2008.

³⁵ G. F r i e d m a n, *The Next 100 Years*, Doubleday, New York 2009.

definicji określającej omawiane kryterium. Podstawę stanowi jedynie odmienność i nietypowość działań z perspektywy przeciwnika³⁶.

W zakresie asymetrii w środowisku bezpieczeństwa, pomimo systematycznego odnoszenia się do tych zagadnień przez takie autorytety naukowe, jak: Roman Kuźniar, Stanisław Koziej, Jacek Pawłowski czy Sebastian Wojciechowski, nie istnieje zwarte opracowanie odnoszące się bezpośrednio oraz kompleksowo do tego problemu. Na polskim rynku wydawniczym dostępne są wartościowe pozycje dotyczące wybranych wątków z tego zakresu, jak na przykład zagrożenia asymetryczne³⁷, wojny asymetryczne³⁸, wojny przyszłości³⁹, bezpieczeństwo obszarów morskich⁴⁰, powietrznych⁴¹ oraz kwestii postępu technologicznego jako ważnego czynnika skuteczności współczesnej działalności terrorystycznej⁴².

Interesujące rozważania na temat asymetrii są zawarte w nowatorskiej na rynku książce Krzysztofa Kubiaka, przedstawiającej najbardziej aktualny stan wiedzy o współczesnych wojnach i konfliktach zbrojnych⁴³.

Pomimo tak znacznych różnic w kwestii podejścia, a ściślej definiowania pojęć środowiska bezpieczeństwa i czynników, a w istocie ich współczesnej wręcz nierozłączności, autor przyjmuje, że pod pojęciem „środowisko bezpieczeństwa” należy rozumieć warunki polityczno-wojskowe, społeczno-gospodarcze oraz środowiskowe. Natomiast asymetria jest tego środowiska immanentną składową, która je współcześnie wyróżnia⁴⁴.

Biorąc pod uwagę znaczenie i aktualność problematyki ewolucji środowiska bezpieczeństwa, autor chciałby, w kolejnych artykułach, odnieść się do bardziej szczegółowych kwestii. Dotyczy to zakresu występowania terminu „asymetria” w dokumentach rangi strategicznej organizacji międzynarodowych i wybranych państw, a także w zjawiskach sfery materialnej i niematerialnej. Zamierza zidentyfikować poglądy na asymetrię, także

³⁶ J. Thomas, Dylematy współczesności, strona internetowa portalu Redakcji Wojskowej SZ RP: <http://www.wojsko-polskie.pl/articles/view/11829>, dostęp 2008-08-28.

³⁷ M. Madaj, *Zagrożenia asymetryczne bezpieczeństwa państw obszaru transatlantyckiego*, Warszawa 2007.

³⁸ Ł. Rucki, *Wojna asymetryczna*, „Zeszyty Naukowe Koła Wschodnioeuropejskiego Stosunków Międzynarodowych”, nr specjalny (2), marzec 2004.

³⁹ M. Fryc, *Wojny przyszłości*, rozprawa doktorska, AON, Wydział Strategiczno-Obronny, 2008, maszynopis.

⁴⁰ K. Rokiciński, *Bezpieczeństwo obszarów morskich na początku XXI wieku*, rozprawa habilitacyjna, „Zeszyty Naukowe AON”, Warszawa 2007, dodatek.

⁴¹ M. Kozub, *Lotnictwo sił powietrznych w operacjach połączonych*, rozprawa habilitacyjna, „Zeszyty Naukowe AON”, Warszawa 2005, dodatek.

⁴² J. Adamski, *Nowe technologie w służbie terrorystów*, Warszawa 2007.

⁴³ K. Kubiak, *Wojny, konflikty zbrojne i punkty zapalne na świecie*, Warszawa 2005.

⁴⁴ Podstawę takiego rozumowania stanowiła między innymi wykładnia pojęcia „strategiczne środowisko bezpieczeństwa” przedstawiona przez Mariana Kozuba w: *Strategiczne środowisko bezpieczeństwa w pierwszych dekadach XXI wieku*, AON, Warszawa 2009, s. 72–82.

pojęcia zbliżone w odniesieniu do otoczenia państw i sił zbrojnych, czyli w sferze stosunków międzynarodowych i wojskowości, poszukując jednocześnie odpowiedzi na pytanie o wojskowe i pozawojskowe czynniki i zjawiska asymetryczne dominujące w środowiskach naturalnych oraz w rzeczywistości wirtualnej.

Streszczenie

Autor podejmuje temat istoty zmian środowiska bezpieczeństwa, skupiając się na porządkowaniu pojęć zawartych w tytule. Przez pojęcie środowisko bezpieczeństwa należy rozumieć warunki polityczno-wojskowe, społeczno-gospodarcze oraz środowiskowe. Natomiast asymetria jest tego środowiska immanentną składową, która je współcześnie wyróżnia. Jest ona nie tylko jednym z wyznaczników czy determinantów współczesnych stosunków międzynarodowych, ale może być wykorzystywana jako element opisu, interpretacji, a nawet jako narzędzie lub metoda badawcza stosowana w celu pełniejszej analizy i ekstrapolacji uwarunkowań międzynarodowych, zachodzących w danym państwie czy regionie.

Summary

The article focuses on the nature of changes concerning the security environment. It explains the meaning of the notions being stated in the title: security environment and asymmetry. The security environment is seen from various perspectives: as political, military, social, economic and environmental ones. Simultaneously, the asymmetry is understood as an inherent component of the current security environment. It is not only one of the indicators and determinants of contemporary international relations, but it can also be perceived as a part of the description and interpretation. It can even be used as a research tool or method to analyze and explain the international relations and the situation in one country or whole region.

Bibliografia

- Adamski J., *Nowe technologie w służbie terrorystów*, Collegium Civitas, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2007.
- Arreguin-Toft I., *How the Weak Win Wars. A Theory of Asymmetric Conflict*, Cambridge University Press 2005.
- Bendyk E., *Prognozy na jutro i pojutrze. Globalne przyspieszenie*, „Polityka” 2008, nr 1.
- Burnett R.W., *Asymmetrical Warfare*, Brassye's Inc., Washington 2003.
- Cordesman A.H., *Terrorism, Asymmetric Warfare and Weapon of Mass Destruction*, Praeger, London 2002.
- Ewans M., *Conflict in Afghanistan. Studies in asymmetric warfare*, Routledge, London 2005.
- Friedman G., *The Next 100 Years*, Doubleday, New York 2009.
- Friedman T.L., *Świat postpostzimmnowojenny*, „Gazeta Wyborcza” 2006, wydanie z 15 maja.

- Fryc M., *Wojny przyszłości*, rozprawa doktorska, AON, Wydział Strategiczno-Obronny, Warszawa 2008, maszynopis.
- Fücks R., Milke K., *Zur Lage in der Welt 2005*, Worldwatch Institute (HRSG), Berlin 2005, s. 1, cyt. za: J. Kaczmarek, *Współczesne bezpieczeństwo*, AON, Warszawa 2008.
- Global Trends 2025: A Transformed World, NIC 20008-003, November 2008, komputeropis.
- Górecki P., *Mózg w sieci*, „Newsweek Polska” 2008, nr 34.
- Gray J., *Idą wojny, idzie głód*, „Gazeta Wyborcza” 2008, wydanie z 26–27 kwietnia.
- Hammes T.H., *The Sling and the Stone. On War in the 21st Century*, Zenith Press, London 2006.
- Hammond R., *The World in 2030*, Plastics Europe 2008, komputeropis.
- Hassner P., *Stulecie niepewności. Co nas czeka w XXI wieku*, „Wizje”, komputeropis.
- Koziej S., *Asymetryzacja bezpieczeństwa*, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa, Poznań 2007, maszynopis.
- Koziej S., *Strategiczne problemy bezpieczeństwa globalnego i euroatlantyckiego*, AON, Warszawa 2008.
- Kozub M., *Strategiczne środowisko bezpieczeństwa w pierwszych dekadach XXI wieku*, AON, Warszawa 2009.
- Kozub M., *Lotnictwo sił powietrznych w operacjach połączonych*, rozprawa habilitacyjna, „Zeszyty Naukowe AON”, Warszawa 2005, dodatek.
- Kubiak K., *Wojny, konflikty zbrojne i punkty zapalne na świecie*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2005.
- Madej M., *Zagrożenia asymetryczne bezpieczeństwa państw obszaru transatlantyckiego*, PISM, Warszawa 2007.
- NATO Handbook. *NATO's Nuclear Forces in the New Security Environment*, NATO Publications, updated 8.10.2002, komputeropis.
- Piskozub A., *Przemiany kulturowe i cywilizacyjne w perspektywie społeczeństwa postindustrialnego i aspekty globalizacji kulturowej — uwarunkowania i wnioski*, [w:] tegoż, *Polska na drodze do nowoczesnej cywilizacji*, t. 2, Warszawa 1990.
- Rokiciński K., *Bezpieczeństwo obszarów morskich na początku XXI wieku*, rozprawa habilitacyjna, „Zeszyty Naukowe AON”, Warszawa 2007, dodatek.
- Ruck Ł., *Wojna asymetryczna*, „Zeszyty Naukowe Koła Wschodnioeuropejskiego Stosunków Międzynarodowych”, nr specjalny (2), marzec 2004.
- Stańczyk J., *Bezpieczeństwo i pokój — wzajemne relacje*, [w:] R. Rosa (red.), *Edukacja do bezpieczeństwa i pokoju w jednoczącej się Europie. Teoria i jej zastosowanie*, WSR-P, Siedlce 1999.
- Tang S., *A Systemic Theory of Security Environment*, „The Journal of Strategic Studies” 2004, Vol. 27, No. 1, March 2004.
- Terriff T., *Understanding Modern Warfare*, Cambridge University Press 2008.
- The National Security Strategy of the United States of America, March 2006.

Thomas J., *Dylematy współczesności*, strona internetowa portalu Redakcji Wojskowej SZ RP: <http://www.wojsko-polskie.pl/articles/view/11829>, dostęp 2008-08-28.

Thornton R., *Asymmetric Warfare*, Polity Press, London 2007.

Turbville G.H., The Changing Security Environment, „Military Review” 1997, June–July, komputeropis.

Włodzimierz Zieliński

(Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku)

OBRONA POŁUDNIOWEJ GRANICY PAŃSTWA W OKRESIE „SAMODZIELNOŚCI STRATEGICZNEJ”

Słowa kluczowe: granica; działania bojowe; bezpieczeństwo państwa; góry; natarcie; obrona; pododdziały; samodzielność; sojusznicy; agresja.

THE DEFENCE OF THE STATE'S SOUTHERN BORDER OVER THE PERIOD OF 'STRATEGIC INDEPENDENCE

Key words: defense; the limit of combat operations; state security; mountain; assault; subunits; self-reliance; allies; aggression.

„[...] gdyby Polska była państwem zdolnym do obrony, te trzy mocarstwa nie przystąpiłyby tak łatwo do jego rozbioru, mocarstwa zaś najbardziej zainteresowane w utrzymaniu Polski, jak Francja, Szwecja i Turcja, mogłyby współdziałać zupełnie inaczej celem jej utrzymania. Żądać jednak, aby utrzymanie jakiegoś państwa było troską tylko sił zewnętrznych to doprawdy zbyt wiele. [...]”

Carl von Clausewitz, *O Wojnie*, wyd. „TEST”, Lublin 1995

Wprowadzenie

Kto obudził się piątego czerwca 1989 r. i przy śniadaniu usłyszał wstępne wyniki wyborów, zwanych później „czerwcowymi”, wiedział, że zaczyna rodzić się nowa rzeczywistość. Uważni obserwatorzy zaczęli zdawać sobie z tego sprawę dużo wcześniej.

Lawina wydarzeń przełomu końca lat osiemdziesiątych i początku lat dziewięćdziesiątych w Polsce oraz w krajach Europy Środkowej, Wschodniej

i byłym ZSRR sprawiła, że państwo nasze, podobnie jak i wiele innych państw większych i mniejszych, stanęło wobec diametralnie innej sytuacji niż dotychczas, wobec całkowicie nowych wyzwań i dylematów. Stanęliśmy wobec konieczności dokonania podstawowych wyborów ustrojowych, sformułowania założeń całkowicie nowej, suwerennej polityki, a przede wszystkim stanęliśmy wobec problemu samodzielnego zadbania o własną suwerenność i własne bezpieczeństwo. Biorąc pod uwagę daleko pojęte interesy Polski już pierwszy rząd Tadeusza Mazowieckiego zaczął dążyć do przekształcenia ówczesnego Układu Warszawskiego z sojuszu o charakterze wojskowo-politycznym w układ konsultacyjno-wojskowy¹. Najbardziej jednoznacznie i dobitnie a jednocześnie w sposób rozważny i dyplomatyczny (zagrożenie przecież istniało, w Polsce była Północna Grupa Wojsk Radzieckich, ponadto nie opuściły swych garnizonów wojska radzieckie stacjonujące w NRD, Czechosłowacji i innych krajach, niegdyś socjalistycznych) ujął to minister spraw zagranicznych Krzysztof Skubiszewski, „[...] Wojsko Polskie użyte będzie wyłącznie na terytorium polskim w obronie [...] państwa przed obcym agresorem; innych zadań zewnętrznych armia nasza nie ma i mieć nie będzie [...]”².

Okres ten, gdy określono strategiczne cele państwa i za polską rację stanu uznano wstąpienie do NATO i do Unii Europejskiej, do czasu realizacji tych zadań (a w szczególności pierwszego) zazwyczaj nazywamy „okresem samodzielności strategicznej”. Byliśmy przecież skazani tylko na siebie. Wprawdzie stopniowo regulowaliśmy sytuacje na wszystkich swoich granicach (jeden z warunków postawionych przez przyszłych sojuszników), zawieraliśmy bilateralne umowy i układy. W wyniku rozpadu ZSRR i zjednoczenia Niemiec z wcześniejszych trzech partnerów narodowych utworzyło się sześć³, później nastąpił jeszcze rozpad CSRS na Czechy i Słowację, granicyliśmy więc z siedmioma państwami. Naszym aspiracjom państwowym próbowała przeciwdziałać poprzez stanowczy sprzeciw Federacja Rosyjska. Ten głos był brany pod uwagę przez niektóre siły polityczne na Zachodzie, które z innych wprawdzie powodów, ale także sprzeciwiały się naszej integracji. Nie wszystkie nowo powstałe państwa należycie rozumiały nasze „zachodnioeuropejskie aspiracje”. Nawet Ukraina — jako pierwsi uznaliśmy jej niepodległość — nie potrafiła zrozumieć naszego stanowiska. Ponadto w takich chwilach „dziejowych” zawsze prędzej czy później budzą się uśpione upiory nacjonalizmu, dawnych krzywd i rozliczeń.

¹ Z. Nowakowski, H. Szafrań, R. Szafrań, *Bezpieczeństwo w XXI wieku. Strategia bezpieczeństwa narodowego Polski i wybranych państw*, Rzeszów 2008.

² Sejmowe exposé ministra spraw zagranicznych RP Krzysztofa Skubiszewskiego, Warszawa, 26 kwietnia 1990 r.

³ Niemcy, Czechosłowacja, Ukraina, Białoruś, Litwa, Rosja (poprzez Obwód Kaliningradzki).

Gdy zaczynamy rozpatrywać problemy obronności Polski tamtego okresu w sensie strategicznym, musimy zdać sobie sprawę z tego, że teoretyczne prace nad nowymi założeniami polityki bezpieczeństwa oraz doktryny obronnej państwa zostały w Polsce podjęte w ośrodkach nie tylko wojskowych, a także cywilnych. Wcześniej sprawy strategii, bezpieczeństwa militarnego i wewnętrznego były głównie domeną dwóch resortów — MON i MSW. Nastąpiło zderzenie dotychczasowych wzorców, preferowanych poprzez wojskową myśl radziecką, z myślą zachodniego świata. Zaczęto sobie uzmysławiać, że przygotowanie i wykorzystanie sił zbrojnych państwa to nie tylko „*Si vis pacem para bellum*” (jeśli chcesz pokoju, przygotuj się do wojny), w sensie militarnym, że cele obronne państwa można i trzeba osiągać nie tylko w stanie wojny i kryzysu, ale też, a może przede wszystkim w czasie pokoju, że bezpieczeństwo to także wymiar ekonomiczny, energetyczny, a także psychologiczny, ekologiczny i inny. Jednym słowem pojęcia bezpieczeństwa zewnętrznego, wewnętrznego i międzynarodowego przeplatają się ze sobą.

Jednym z newralgicznych obszarów do zabezpieczenia i przykrycia strategicznego tego okresu — okresu, w którym sami musieliśmy zadbać o swoje bezpieczeństwo — był obszar południowej Polski, ze względu na swoją specyfikę rozważany jako obszar górski.

Dla wszystkich wojskowych wychowanych na wartościach zachodniej cywilizacji, a w wielu wypadkach także poza tym kręgiem kulturowym — wszak globalizacja wciska się wszędzie — Carl von Clausewitz pozostanie tym, który stworzył podwaliny współczesnej taktyki i strategii, a jego dzieło życia *O wojnie* będzie jeszcze długie lata czytane na uczelniach i w akademiach wojskowych. Dlatego też, wracając pamięcią do okresu tzw. „samodzielności strategicznej” po 1989 r. i upadku Układu Warszawskiego, chcąc rozważyć w ówczesnych koncepcjach strategicznych ochronę i obronę naszej południowej granicy z pewnym zdziwieniem odtworzyłem to co wielki strateg pisał o górach: „[...] Góry nie nadają się do obrony zarówno z taktycznego jak i operacyjnego punktu widzenia, ponieważ nie pozwalają na ogarnięcie całej sytuacji oraz utrudniają ruch we wszystkich kierunkach co zmusza do bezczynności [...]”⁴. Oczywiście cała historia wojen po Clausewitzu szybko zweryfikowała to twierdzenie — nie czyniące jednak mistrzowi żadnej ujemy. Spróbujmy zatem wrócić do koncepcji i poglądów na temat specyfiki prowadzenia walki zbrojnej w obszarze górskim z przełomu lat 90. i 80. XX wieku.

Należy przede wszystkim przypomnieć, że ówczesne „Regulaminy walki” działania w terenie górskim, podobnie jak działania w lesie, na bagnach, w mieście, i jeszcze kilka podobnych, zaliczały i nazywały „działaniami

⁴C. von Clausewitz, *O wojnie*, Lublin 1995.

w warunkach szczególnych” lub „działaniami „nieregularnymi”. Wszystkie rozważania prowadzone w tym tekście odnosić się będą do poglądów tejże, minionej już epoki. W przypadkach innych i koniecznych zostanie to odpowiednio zaznaczone. Mam nadzieję, że szanowny czytelnik, czy też czytelniczka nie znużą się, wszak młodość, choćby „durną i chmurną” zawsze wspominamy z pewną nutką nostalgii.

W trakcie opracowywania poszczególnych zagadnień zaistniała potrzeba przyjęcia niezbędnych definicji i terminów. Na użytek tej pracy posłużyłem się definicjami zawartymi w *Słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*⁵. Brzmiały one następująco:

Doktryna — oficjalnie przyjęty system zasad i założeń ośrodka decyzyjnego, zmierzający do realizacji ustalonych celów za pomocą wydzielonych środków.

Strategia — teoria i praktyka działania ukierunkowanego na osiągnięcie założonych celów w danej dziedzinie, ujmowanych w skali ogólnej i mających charakter długofalowy.

Strategia obronna — teoria i praktyka działania państwa (sojuszu, koalicji itp.) ukierunkowanego na osiągnięcie celów założonych w dziedzinie obronności, tj. przeciwdziałania zagrożeniom militarnym, funkcjonowania państwa w warunkach wystąpienia tych zagrożeń, ujętych w skali ogólnej i mających charakter długofalowy.

System obronny państwa — skoordynowany wewnętrznie zbiór elementów organizacyjnych, ludzkich i materiałowych, wzajemnie powiązanych i działających na rzecz obrony państwa.

System obronny RP — stanowią elementy potencjału obronnego własnego (i ewentualnie sojuszniczego), połączonego celem politycznym, zapewniającym historycznie uwarunkowaną suwerenność i niepodległość narodu polskiego, jego prawa do integralności terytorialnej i nienaruszalności granic państwa. Składa się z trzech głównych elementów: systemu militarnego, systemu pozamilitarnego oraz układu kierowania obronnością.

Agresja — sprzeczne z prawem międzynarodowym zastosowanie przemocy zbrojnej jednego państwa wobec drugiego, zmierzające do ograniczenia lub pozbawienia danego państwa jego integralności terytorialnej, niezawisłości lub suwerenności.

Działania bojowe — rodzaj działań prowadzonych przez siły zbrojne na polu walki dla osiągnięcia określonych celów w drodze przemocy zbrojnej. Przyjmując za punkt wyjścia charakter sił zbrojnych i sposób ich wykorzystania rozróżnia się działania bojowe regularne i nieregularne. Ze względu na skalę użycia SZ wyróżnia się działania: strategiczne, operacyjne i taktyczne.

⁵ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 1996.

Pozamilitarne ogniwa obronne — (ochrony państwa, gospodarczo-obronne, obrony cywilnej) — elementy układu pozamilitarnego systemu obronnego państwa mające na celu zaopatrywanie i wsparcie sił zbrojnych, zapewnienie warunków funkcjonowania struktur państwa oraz przetrwanie społeczeństwa w czasie pokoju, także w okresie zagrożenia i wojny.

Za podręcznikiem *Terenoznawstwo* przyjąłem określenie obszar (teren) górski — jako obszar o bardzo wyraźnych formach rzeźby terenu. Ze stromymi zboczami, bardzo wyraźnie rysującymi się liniami grzbietowymi i ściekowymi oraz dużą ilością głębokich dolin. Różnice wysokości względnych często przekraczają 200 m na 1 km.

Należy dodać, że w artykule wykraczam poza obszar wskazanej powyżej definicji. Nawet jeśli przyjąć inną, potocznie używaną definicję określającą góry jako obszar, gdzie wysokość bezwzględna przekracza 500 m n.p.m., bliższe tematowi jest postrzeganie tego obszaru według podziału geograficznego kraju na pasy ułożone równoleżnikowo, w tym:

- stare góry i wyżyny — zajmujące około 13 proc. powierzchni;
- obniżenia podkarpackie — 6 proc.;
- młode góry fałdowe — 5 proc.⁶

Opisując i zajmując się naszą południową granicą przebiegającą głównie w terenie górskim, nie sposób pominąć bezpośrednio przyległego do niego obniżenia podkarpackiego, stanowiącego pogórze, teren bezpośrednio przyległy i mający ogromne znaczenie militarne we wszystkich aspektach działań.

Specyfika prowadzenia walki zbrojnej w obszarze górskim

Do głównych czynników mających wpływ na prowadzenie walki w górach zalicza się obecnie, podobnie jak i ponad ćwierć wieku temu, m.in. znaczną wyniosłość terenu nad poziomem morza, poziome i pionowe rozczłonkowanie rzeźby terenu, kąt nachylenia zboczy, głębokie pofałdowanie oraz dostępność poszczególnych kierunków i odcinków.

Zróznicowanie wysokości w górach powoduje znaczne wahania klimatyczne. Wraz ze wzrostem wysokości o każde 100 m obniża się o około 0,6°C temperatura otoczenia. Powoduje to szczególne utrudnienia podczas przygotowania się i prowadzenia działań bojowych zimą. Wraz ze zmianą wysokości następuje także zmiana ciśnienia (8–10 mm słupa Hg na każde 100 m). Powoduje to szybsze zmęczenie niż na nizinach, szczególnie osób

⁶ *Terenoznawstwo*, opr. zb., Warszawa 1965, s. 22–33.

niezaaklimatyzowanych. Szybkość poruszania się pododdziałów w górach zmniejsza się o 25–30 proc. w stosunku do nizin. Różnica ta jest znacznie większa zimą.

Niskie temperatury i jej gwałtowne wahania utrudniają użycie technicznego sprzętu bojowego. Następuje spadek mocy silników, zwiększenie zużycia MPS⁷. Stan pokrywy śnieżnej, jej głębokość i rodzaj mają wpływ na tempo przemieszczania się wojsk⁸. Pod wpływem gwałtownych wahań temperatury otoczenia pokrywa śnieżna topnieje i spływa do rzek oraz potoków górskich. Następstwem tego jest zwiększenie poziomu wody, przyspieszenie nurtu rzek, co powoduje zmniejszenie możliwości pokonywania ich w bród.

Na znaczne ograniczenie widoczności wpływają też występujące często gęste mgły. Rzutuje to na sposób prowadzenia rozpoznania oraz walki, znacznie ogranicza użycie lotnictwa i śmigłowców.

Grzbiety górskie, wysokie, strome i często skaliste szczyty, wąwozy, duże kompleksy leśne, niewielka liczba dróg, ścieżek i podejść, znacznie ograniczają manewr, wykorzystywanie dużych sił, sprzętu bojowego, dowodzenie i współdziałanie oraz utrudniają zaopatrzenie i ewakuację.

Ukształtowanie terenu, jego pokrycie, duża ilość wąskich wąwozów ułatwiają organizowanie obrony na tych kierunkach, które będą łatwo dostępne dla przeciwnika. Dodatkową trudność nacierającym sprawiał będzie ogień wielowarstwowy.

Kolejną cechą charakterystyczną są izolowane od siebie kierunki działań, duża liczba pól martwych, kanalizowanie ruchu wojsk do dostępnych wąskich kierunków, działania najczęściej bez kontaktu ogniowego i taktycznego między sobą. Dlatego też ważnymi operacyjnymi obiektami są doliny, przełęcze, wąwozy i węzły dróg, ponieważ bez ich opanowania niemożliwe jest dla przeciwnika dalsze natarcie. Trwałość obrony tych obiektów zależy od uporczywego utrzymania przyległych do nich dominujących wzniesień. Obronę organizuje się więc nie tylko na dole — u podnóża grzbietów, ale także na przylegających wzniesieniach i zboczach gór oraz przeciwstokach. Podstawą struktury obrony w terenie górzystym są oddzielne rejony obrony przeznaczone do utrzymywania dominujących wzgórz, przełęczy górskich i węzłów dróg. Oddziały i grupy, które je utrzymują muszą więc być całkowicie samodzielne, jeśli chodzi o sprzęt i zaopatrzenie, a w razie odcięcia zabezpieczane powinny być drogą powietrzną i głównie z zapasów miejscowych, zawnazs przygotowanych. Obserwację i patrolowanie organizuje się małymi grupami (zespołami) często przy wykorzystaniu śmigłowców.

⁷MPS — materiały pędne i smary.

⁸Wg T. Urbaniczyk, *Działania bojowe w terenie górzystym. Historia i współczesność*, Warszawa 1984, s. 5.

Każdy rejon przygotowuje się do obrony okrężnej, a wojska ugrupowuje się z silnymi odwodami mogącymi oddziaływać na zagrożone kierunki.

Celem wprowadzenia przeciwnika w błąd co do rzeczywistego ugrupowania bojowego, a także w celu ochrony przed bronią masowego rażenia, obronę w terenie górzystym należy organizować nieszablonowo, wykorzystując do ukrycia wojsk szczeliny, pieczary, szeroko stosując budowę pozornych rejonów.

Istotą obrony w górach — zgodnie z ówczesnymi poglądami — było uporczywe utrzymywanie rejonów i obiektów dominujących oraz decydujących o możliwościach manewru w danym obszarze, takich jak: przełęcze, węzły drogowe, dominujące wzgórza oraz szerokie doliny.

Naturalne rubieże dogodne do wielowarstwowej, okrężnej obrony zapewniające szerokie pole obserwacji oraz ostrzału mają rozległe masywy górskie, grzbiety oraz ich odgałęzienia. Dlatego też obrona w górach powinna:

- mieć charakter autonomiczny;
- być organizowana w sposób okrężny;
- opierać się na uporczywym utrzymywaniu ważnych obiektów (przełęcze, wąwozy, doliny, węzły dróg) zamykających dogodne kierunki;
- należy ją organizować również na wzniesieniach i stokach oraz u podnóża grzbietów.

W lukach między rejonami obrony organizuje się rozpoznanie i patrolowanie oraz przygotowuje zapory i zasadzki. Ze względu na duże niejednokrotnie odległości między rejonami obrony, które zwiększają wrażliwość skrzydeł i tyłów broniących się wojsk, należy posiadać głęboko ugrupowane, silne odwody umożliwiające szybką reakcję na nieprzewidziane sytuacje. Zasadą jest zapewnienie broniącym izolowanych kierunków wszelkich środków umożliwiających bytowanie i walkę w górach.

Teren górski powoduje, że obronę organizuje się w trzech zasadniczych wariantach:

- wzdłuż grzbietów,
- w poprzek grzbietów,
- w szerokiej dolinie.

Wariant najdogodniejszy to obrona wzdłuż grzbietu, na stokach zwróconych do przeciwnika. Umożliwia to przechwycenie dróg prowadzących w kierunku obrony oraz kierunków prowadzących na przełęcze. Organizując obronę w poprzek grzbietu główny wysiłek ześrodkowuje się w zasadzie na wierzchołku i częściowo na zboczach odbiegających od niego dolin. Obronę w szerokiej dolinie organizuje się tak jak w warunkach nizinnych, z zachowaniem troski o utrzymanie wzgórz przylegających (zamykających) dolinę.

Istotę natarcia w górach — zgodnie z ówczesnymi „Regulaminami walki” — stanowi zdecydowany ruch wojsk do przodu na dostępnych kierunkach i kolejne opanowywanie działaniami w wymiarze powietrzno-lądowym wzniesień, przełęczy, grzbietów i innych obiektów. Wojska powinny być przygotowane do prowadzenia samodzielnych działań, w których wymaga się daleko idącej inicjatywy nieszablonowości, a nawet skrytości, wykorzystywania luk w ugrupowaniu przeciwnika w celu wykonywania obejść.

Niezwykle ważnego znaczenia nabiera ściśle zgranie ognia i ruchu. Wyśilek skupia się na uchwyceniu przełęczy, dogodnych przejść i węzłów dróg dążąc do pozabawienia przeciwnika możliwości manewru, rozczłonkowania jego ugrupowania i niszczenia częściami. Przy opanowywaniu obiektów istotną rolę odgrywa opanowanie dominujących nad nimi wzniesień, gdyż zapewnia to możliwość wykonywania uderzeń na skrzydła i tyły broniącego się przeciwnika.

Szczególnego znaczenia w czasie natarcia w górach nabiera wykonywanie określonych zadań przez desanty śmigłowcowe i prowadzenie działań desantowo-szturmowych. Do zasadniczych zadań tego typu należą:

- opanowanie ważnych rubieży, węzłów dróg i przełęczy górskich;
- utrzymywanie ich do czasu podejścia sił własnych;
- niszczenie ważnych obiektów przeciwnika, takich jak: środki rakietowo-artyleryjskie, samoloty i śmigłowce na lotniskach, urządzenia logistyczne itp.;
- wykonywanie uderzeń na podchodzące odwody lub wycofującego się przeciwnika.

Po opanowaniu ważnych obiektów terenowych należy niezwłocznie częścią sił organizować ich obronę okrężną. Daje to możliwość wprowadzenia do walki kolejnych sił, zwłaszcza gdy nie ma możliwości przemieszczenia ich drogą powietrzną. Kontynuowanie natarcia w górach każe liczyć się z możliwością powstawania oddzielnych, często izolowanych ognisk walki prowadzonych także na kierunkach trudno dostępnych.

Opisując prowadzenie działań bojowych w terenie górskim autor szeroko korzystał z ówczesnych regulaminów walki, opracowań i skryptów akademickich tamtego, nieodległego przecież okresu. To wprawdzie niecałe ćwierć wieku, jednak w sposobie prowadzenia działań, mentalności ludzi i w innych czynnikach nastąpił niesamowity skok — jest on wynikiem przede wszystkim ogromnego postępu technicznego, wprowadzenia na ogromną skalę sprzętu komputerowego, zwiększenia możliwości rozpoznania pola przyszłych działań i starć. Wiele elementów ówczesnych wydaje się z dzisiejszego punktu widzenia co najmniej staroświeckie i przestarzałe. Dzisiaj po prostu wiele rzeczy robi się inaczej.

Prawdopodobny scenariusz uderzenia potencjalnego przeciwnika

Analiza wcześniejszych działań bojowych i konfliktów zbrojnych na naszych południowych rubieżach, oraz ówczesnych trendów militarnych pozwalała i nadal pozwala określić kilka możliwych wariantów przyszłych działań bojowych na tym kierunku operacyjnym, gdyby do takich doszło. Rozpatrzmy jeden z nich, jeden z możliwych, którego realizacja, moim zdaniem, mogłaby być prawdopodobna i nie wykluczona w wypadku ewentualnego konfliktu. Dziś, podobnie jak wtedy, mamy dookoła samych przyjaciół — ale gotowym być trzeba.

Za najbardziej groźne dla Polski uważano w owym czasie frustracje Rosji po rozpadzie imperium i dalsze ekspansjonistyczne jej dążenia do integracji Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP). Biorąc pod uwagę oficjalną „Strategię bezpieczeństwa” Rosji, wykorzystanie pretekstu starcia z Gruzją, nietypowe trudności w dostawach gazu itp. nie zapowiadają wprawdzie w najbliższym czasie poważniejszego konfliktu, ale są to pewne symptomy mówiące jednak, że stara dobra rzymska maksyma „Si vis pacem para bellum”⁹ długo jeszcze będzie aktualna. Jeśli uda jej się zdominować Ukrainę — tak jak to uczyniła z Białorusią, to będziemy znowu wzięci w „dwa ognie”, podobnie jak miało to miejsce w 1939 r. — tyle, że ze strony Niemiec. Nie wykluczano także, że ulegnie Rosji również Słowacja. Tradycyjnie kierowała się ona w tamtą stronę na przestrzeni ostatnich 100–150 lat¹⁰.

Z całą pewnością wybuch konfliktu zostałby poprzedzony szeroką kampanią polityczną dla pozyskania opinii światowej i ukazania swojej agresji jako obrony przed poczynaniami Polski. Tego typu działania należy traktować jako wstępne, polityczne przygotowanie wojny. W czasie jego trwania może nastąpić gwałtowne zaostrzenie stosunków międzynarodowych. Efektem końcowym będzie etap bezpośrednich przygotowań militarnych polegających z przestawieniem wojska na struktury wojenne i przesunięciu części sił w rejon operacyjnego rozwinięcia. Nie należy wykluczyć, że w celu zamaskowania agresywnych dążeń wojska przygotowane zostaną skrycie w garnizonach i do agresji przystąpią bezpośrednio z nich. W pierwszym przypadku rozwinięcie wojsk może trwać 20–30 dni, a drugim 7–10 (2–3 dni na mobilizację sił pierwszorzutowych i 5–7 dni po rozpoczęciu agresji

⁹ „Jeśli chcesz pokoju, szykuj wojnę” — przysłowie łacińskie. Odpowiada ono mentalności i myśli taktycznej starożytnych Rzymian, którzy twierdzili, że najlepszą formą obrony jest atak. Jest ono też odzwierciedleniem prawa rządzącego światem, że ludzi bądź państw dużo potężniejszych od innych nikt nie zaatakuje.

¹⁰ A. K r o k, *O Szwajtku i o nas*, Sąddecka Oficyna Wydawnicza, 1992.

dla pozostałych sił). Równolegle, w sposób selektywny przeciwnik przestawił będzie wybrane gałęzie przemysłu i zakłady na strukturę wojenną. Oczywiście wszystkie te przedsięwzięcia będą starannie maskowane operacyjnie i propagandowo.

Sposób prowadzenia działań zaczepnych zależeć będzie głównie od celu agresji. W każdym wypadku będzie to jednak wymiar powietrzno-lądowy¹¹, w ramach którego nastąpi uderzenie wojsk lądowych na jednym–dwóch dogodnych kierunkach nizinnych, np. Przemysł–Kraków wzdłuż pasma Karpat, w sile do 3–5 ZT¹² na każdym kierunku, z zadaniem rozbicia rzutu osłony strategicznej oraz pierwszego rzutu strategicznego, po czym poprzez wprowadzenie drugich rzutów strategicznych oraz uderzenie poprzez góry rozbicie naszych odwodów i realizacja militarnego celu wojny.

W sytuacji takiej natarcie przez góry byłoby działaniem pomocniczym, a jego zadaniem może być:

- pomoc siłom głównym;
- próba zaskoczenia broniących się sił na terytorium kraju uderzeniem z niespodziewanego kierunku;
- wymuszenie rozdzielenia sił i wysiłku obrony.

Powietrzno-lądowy wymiar działań oznacza równoczesne uderzenia ogniem i wojskami nie tylko na przednią linię obrony, ale także na obiekty i obsadzone rubieże w głębi. Sądzić należy, że w działaniach zaczepnych przez góry wykorzystywane będą masowo taktyczne desanty powietrzne i działania desantowo-szturmowe. Nadrzędnym celem ich użycia będzie zapewnienie płynności natarcia wojsk lądowych. Obiektami mogą być przełęcze górskie kanalizujące ruch wojsk oraz węzły dróg, a więc takie obiekty, które przez swoje doskonałe walory obronne mogłyby zahamować tempo natarcia.

Należało przypuszczać, że do natarcia pomocniczego mogą być wybierane kierunki o znacznej pojemności (Brama Morawska, Łużycka, Przełęcz Dukielska). Jeśli przeciwnik nie uzyska zaskoczenia (co będzie tutaj najskuteczniejszym warunkiem jego powodzenia) należało oczekiwać działań polegających na obchodzeniu i przenikaniu jego zgrupowań w głąb obrony i wspólnego z desantami (grupami desantowo-szturmowymi) oraz wojskami działającymi wzdłuż dróg atakowania newralgicznych rejonów obrony. Wszystko we współdziałaniu z siłami nacierającymi na zasadniczym kierunku wzdłuż pasma Karpat.

Natarcie przeciwnika mogło przyjąć następujący scenariusz:

- uderzenie środkami WRE¹³;

¹¹ B. Balcerowicz, J. Pawłowski, J. Marcza, *Koncepcja strategiczna obrony Polski*, Warszawa 1991.

¹² ZT — związków taktycznych (samodzielnych brygad lub dywizji).

¹³ WRE — walka radio-elektroniczna.

— uderzenie rakiet i lotnictwa na stanowiska dowodzenia, węzły łączności, stanowiska startowe rakiet systemu OPK¹⁴, lotniska; wysadzenie operacyjnych i taktycznych desantów powietrznych, grup desantowo-szturmowych i specjalnych w celu opanowania newralgicznych obiektów i rubieży terenowych, odcięcia i ograniczenia manewru odwodów;

— uderzenie wojsk lądowych z zastosowaniem różnych form manewru (oskrzydlenie, obejście, przenikanie).

Nasuwa się następujący wniosek: aby uniemożliwić przeniesienie działań poza pasmo górskie, obrona nie tylko musi przetrwać uderzenia rakietowo-lotnicze, ale także musi być zdolna do stawiania czoła uderzeniu wojsk lądowych. Aby sprostać temu zadaniu musi zakładać działania wspólne wojsk operacyjnych z siłami OT¹⁵ oraz pododdziałów i związków taktycznych, które w terenie górskim mają szczególnie duże znaczenie i ważne zadania do wykonania. Związki taktyczne piechoty górskiej powinny być także wzmocnione wojskami zmechanizowanymi. Szczęólnego znaczenia nabierają tutaj także walory taktyczno-uderzeniowe kawalerii powietrznej i lotnictwa wojsk lądowych.

Pierwsza i druga „wojna w Zatoce Perskiej”¹⁶ praktycznie całkowicie zmieniły obraz współczesnych konfliktów zbrojnych między państwami w dużej skali przestrzennej. Wojna przeniosła się częściowo w dotychczasową sferę wirtualną. Gdy piszę te słowa nawet mnie, człowiekowi, który realnie poznał teorię i praktykę wcześniejszych działań wydaje się to czasem dziwne. Niektórzy stratedzy i politycy zaczęli nawet wróżyć całkowity koniec teorii Clausewitza. Owszem, uderzenie 11 września zmieniło w zasadniczym stopniu myślenie o ewentualnym przyszłym konflikcie, podobnie jak i dwie wojny z Irakiem, nie na tyle jednak, aby cały dotychczasowy sposób myślenia odwrócić do góry nogami. No cóż, trzeba uwzględnić, że wszystko na tej ziemi się zmienia, a „każda epoka ma własny porządek i ład”. Każdej akcji towarzyszy reakcja, spójrzmy więc na to jak wyobrażaliśmy sobie nasze działanie na wypadek „pożaru” na południowej granicy.

¹⁴ OPK — obrona powietrzna kraju.

¹⁵ W ówczesnej strukturze Wojska Polskiego istniały pododdziały a także związki taktyczne (w sile brygady) sił obrony terytorialnej. Struktura ta została ostatecznie rozwiązana (rozformowana) w 2007 r.

¹⁶ Mowa o uderzeniu sił sojuszniczych pod egidą USA na Irak po opanowaniu przez niego Kuwejtu. Pierwsza wojna w Zatoce Perskiej — konflikt zbrojny zapoczątkowany 2 sierpnia 1990 r. zbrojnym najazdem Iraku na Kuwejt, zakończony wyzwoleniem Kuwejtu przez międzynarodową koalicję wiosną 1991 r., w ramach wojskowej operacji Desert Storm (Pustynna Burza). Druga wojna w Zatoce Perskiej — konflikt zbrojny, który rozpoczął się 20 marca 2003 r. między koalicją sił międzynarodowych (głównie USA i Wielkiej Brytanii) a armią Iraku.

Prawdopodobny scenariusz operacyjnych działań obronnych w obszarze górskim

Do głównych czynników mających wpływ na prognozowane warunki działania naszych wojsk w obszarze górskim należy z pewnością zaliczyć:

- przewagę (i to 2–3-krotną) przeciwnika w wojskach lądowych;
- możliwość przewagi przeciwnika w powietrzu;
- możliwość uzyskania zaskoczenia (przynajmniej co do czasu rozpoczęcia wojny);
- opóźnione (w stosunku do przeciwnika) rozwinięcie własnych sił zbrojnych.

Analizując powyższe, wydaje się mało prawdopodobne, aby przeciwnik dopuścił do rozwinięcia strategicznego naszych sił. Spodziewać się należało, że próba rozpoczęcia mobilizacji i przesunięcie wojsk w rejon operacyjnego rozwinięcia, może spowodować przeciwnika do natychmiastowego rozpoczęcia działań. Byłaby to bardzo dla nas niekorzystna sytuacja, dlatego też, przedsięwzięcia te musiałyby być w sposób przemyślany i sprytny głęboko zamaskowane.

Jako pierwsze powinny uzyskać pełną gotowość do działań i wyjść w rejon operacyjnego przeznaczenia związki taktyczne sił osłony strategicznej wojsk operacyjnych i OT. Powinniśmy dążyć do tego, aby te siły jako siły PKU¹⁷ były w stanie zrealizować postawione przed nimi zadania w każdych warunkach. Problem ten moim zdaniem określają następujące główne czynniki:

- wysoki stopień ukończenia (90–95 proc.) w ludziach i 100 proc. w sprzęcie;
- dyslokacja w garnizonach zbliżonych do przewidywanego rejonu działań;
- możliwość szybkiego i skrytego przerzutu (wojska powietrzno-szturmowe).

Powinniśmy dążyć do tego, aby czas osiągnięcia przez nie gotowości bojowej wynosił 6–8 godzin¹⁸. Pod „przykryciem” sił PKU przeprowadzona powinna być mobilizacja wybranych ZT w sposób lawinowy i sukcesywne

¹⁷ PKU — pierwszej kolejności użycia.

¹⁸ Dzisiaj może wydawać się to mało prawdopodobne, ale wtedy nasze wojska operacyjne w większości były zdolne do natychmiastowego podjęcia działań bojowych. Po ogłoszeniu alarmu jednostka wojskowa typu pułk zmechanizowany (pancerny) miała około 60 minut na opuszczenie rejonu zakwaterowania, wyprowadzenie kolumn marszowych na kierunki przegrupowania i oczekiwała na otrzymanie zadania bojowego.

przegrupowywanie ich w rejon, działań bojowych bez oddziaływania (lub pod znikomym) przeciwnika.

W wypadku przewagi przeciwnika w powietrzu należałoby liczyć się z niemożnością wykonania manewru większymi siłami. Prawdopodobnie byłoby można w przerwach między nalotami (należy się liczyć z 2–3 zmasowanymi nalotami w ciągu doby do 2 godzin każdy), wykonywać manewr i przegrupowanie siłami do batalionu włącznie.

Zakładając 2–3-krotną przewagę przeciwnika w skali operacyjnej, należy liczyć się z tym, że w skali taktycznej, a zwłaszcza na głównych kierunkach działania, może ona być jeszcze większa. Cel działań zbrojnych będzie ten sam co zawsze — mianowicie zatrzymać natarcie przeciwnika. Natomiast określenie rubieży obronnych w pewnym sensie powinno mieć charakter symboliczny. To znaczy należy określać odkąd dany związek operacyjny (taktyczny) ma rozpocząć walkę i dokąd ją prowadzić i ostatecznie zatrzymać przeciwnika. Działaniami należy nie tyle natychmiast powstrzymać natarcie, co raczej je dezorganizować. Małe zgrupowania, które ściśle ze sobą współdziałają winny zatrzymywać przeciwnika od czoła, uderzać ze skrzydeł i tyłów i znów odszukiwać. Celem oddziaływania na drugie rzuty, elementy dowodzenia i elementy logistyczne należy na szeroką skalę przewidzieć działania sił powietrzno-szturmowych.

Operację obronną na kierunkach nizinnych celowym było zrealizować siłami głównymi w operacyjnej strefie obrony, w której należy dążyć do załamania natarcia przeciwnika i stworzenia warunków wykonania przeciwuderzenia. Ponieważ bardzo prawdopodobne jest uzyskanie przez przeciwnika zaskoczenia, należałoby siłami osłony strategicznej opóźnić tempo jego działań. W ten sposób umożliwić rozwinięcie zasadniczej części SZ RP¹⁹ i przejście ich bezpośrednio do działań w strefie lub na rubieży operacyjnej. Na niej trzeba byłoby dążyć do ostatecznego zatrzymania natarcia i stworzenia warunków do wykonania przeciwuderzenia i odzyskania utraconego terenu.

W celu realizacji tego wariantu działania za właściwe możnaby było uważać ugrupowanie wojsk w trzy rzuty:

— pierwszy — oddziały wydzielone do osłony strategicznej z sił operacyjnych i OT. W okresie pokoju powinny być utrzymywane w bardzo wysokim stopniu gotowości bojowej. Ich zadaniem jest wejście do walki w pierwszej kolejności i opóźnianie natarcia przeciwnika do czasu osiągnięcia gotowości i wyjścia na wyznaczone rubieże sił głównych. Ich dyslokacja powinna być adekwatna do zamiaru i kierunków użycia;

— drugi — część sił operacyjnych (siły główne) i OT, które miałyby realizować zadania związane z utrzymaniem stref o szczególnym znaczeniu.

¹⁹ Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej.

Powinny one być tak uzbrojone i wyposażone, aby mogły przeciwstawić się przeważającym siłom lądowym oraz uderzeniom z powietrza. W ich składzie powinien być trzon sił przewidzianych do działań w górach;

— trzeci — mobilny odwód. Z uwagi na możliwość wprowadzenia przez przeciwnika, po wykonaniu zadania przez pierwszorzutowe związki operacyjne swego drugiego rzutu, istnieje konieczność posiadania odpowiednich sił do przeciwdziałania. Siły te przewidziane byłyby do wzmocnienia związków operacyjnych pierwszego rzutu całością lub częścią sił, a w wypadku korzystnego rozwoju sytuacji — do przeciwuderzenia operacyjnego. Pisząc „mobilny odwód” mam oczywiście na myśli możliwość (w wypadku zagrożenia) jego natychmiastowego przerzucenia drogą powietrzną przede wszystkim na każdy zagrożony odcinek działań bojowych²⁰.

Stosownie do przewidywanych zagrożeń, siły osłony strategicznej powinny być zdolne przeciwstawić się 4–5 ZT na kierunku Przemyśl–Kra-ków i 2–3 ZT (w tym co najmniej jednemu górskiemu) na kierunkach południe–północ. Powinny one opóźnić tempo działań do czasu podejścia i obsadzenia rubieży obrony przez siły główne, tj. przez około 3–4 doby. Trzeba tu pamiętać o odpowiednim wykorzystaniu infrastruktury obronnej, a w szczególności o możliwościach wykonania zalewów i zatopień, co w tych warunkach ma szczególne znaczenie.

Siły operacyjne w sposób szczególny powinny być tu wspierane przez Straż Graniczną²¹ i wojska OT. Dzięki doskonałej znajomości terenu mogą one z wielokrotności swoje możliwości bojowe. W połączeniu z dużymi możliwościami oddziaływania ogniowego wojsk operacyjnych, współdziałanie na tej płaszczyźnie powinno zaowocować dobrymi wynikami. Swymi działaniami wojska operacyjne i OT powinny doprowadzić do kanalizowania ruchu wojsk przeciwnika, rozcinania jego ugrupowania.

Ze względu na przewidywaną przewagę przeciwnika w powietrzu szczególna rola przypada siłom powietrznym (lotnictwu i OPL²²). Skupić powinny one swój wysiłek na zadaniu kilku lub kilkunastu (w zależności od możliwości) precyzyjnie wymierzonych uderzeń na strategiczne obiekty na terytorium przeciwnika. Obiekty te powinny być starannie wyselekcjonowane jeszcze w okresie przygotowania do wojny, a ich zniszczenie powinno zdecydowanie wpłynąć na możliwości prowadzenia wojny przez

²⁰ Rozpatrywano takie warianty w czasie różnego rodzaju ćwiczeń. Niestety, ze względu na małe ilości sprzętu do tego typu działań, pozostawało to zazwyczaj w sferze marzeń bardziej dalekowzrocznych dowódców.

²¹ Wprawdzie jednostki Straży Granicznej mają inne przeznaczenie, ponadto uzbrojone są tylko w lekką broń, jednak ich ogromnym atutem jest mobilność i doskonała znajomość terenu.

²² OPL — obrona przeciwlotnicza. Siły i środki w ówczesnym WP przeznaczone do osłony wojsk przed uderzeniem z powietrza. Dziś całość sił lotnictwa i wojsk obrony powietrznej nosi nazwę Siły Powietrzne.

przeciwnika lub co najmniej radykalnie obniżyć morale ludności. Powinny to być obiekty o znaczeniu strategicznym.

Wnioski

Zadaniom realizowanym w górach mogą sprostać tylko dobrze wyszkolone i przygotowane do tego typu działań wojska specjalne piechoty górskiej.

Muszą one ściśle współdziałać z wojskami zmechanizowanymi, kawalerią powietrzną i wojskami desantowo-szturmowymi.

Szczególne znaczenia nabierają działania wspólne wojsk operacyjnych z jednostkami OT i Straży Granicznej.

Jeśli wojska zmechanizowane i siły OT przewidywane do użycia na kierunkach przylegających do gór chcą sprostać stojącym przed nimi zadaniami, powinny w okresie pokoju być przeszkalane w warunkach górskich.

Niezbędnym jest utrzymanie części sił jednostek osłony strategicznej wojsk operacyjnych i OT jako jednostek pierwszej kolejności użycia (PKU).

Zakończenie

Oczywiście te rozważania mają obecnie już tylko hipotetyczny charakter. Nie wydarzyło się w ciągu ćwierćwiecza nic takiego, co w naszym rejonie Europy mogłoby zmrozić krew w żyłach i postawić wojska w gotowości operacyjnej. Wtedy jednak rzeczywistość nie była pomyślna. Przez kilka lat byliśmy zdani wyłącznie na siebie. Osobiście uważam — i to jest też wyraźnie powiedziane w dokumentach NATO — że przynależność do Sojuszu nie zwalnia żadnego kraju z obowiązku dbania o własną suwerenność i z utrzymywania komponentu narodowego Sił Zbrojnych w należytej gotowości do użycia.

Według ówczesnych ocen potencjalne zagrożenie mogło być 2–3 razy silniejsze niż nasze ówczesne możliwości militarne. Siły Zbrojne w owym czasie, w wyniku wieloletnich zaniedbań i ograniczenia nakładów finansowych, nie przedstawiały się najlepiej. Posiadaliśmy niewielkie możliwości unowocześnień techniki bojowej poprzez zakup i wymianę starych jednostek sprzętu na nowe. W niektórych kategoriach sprzętu zakładaliśmy

nawet, że limit dozwolony przez CFE-1 osiągniemy dopiero nie wcześniej niż w 2015 r. Struktura operacyjna nie w pełni odpowiadała potrzebom, wojska miały zbyt małe zdolności manewrowe, brakowało do wsparcia działań lotnictwa wojsk lądowych. Siły aeromobilne były w stadium formowania²³. Faktycznie istniały wtedy dwie jednostki piechoty górskiej:

— 21 Brygada Strzelców Podhalańskich (21BSP) w podporządkowaniu dowódcy Krakowskiego Okręgu Wojskowego,

— 22 Brygada Piechoty Górskiej, na czas pokoju w strukturach 10 Dywizji Zmechanizowanej.

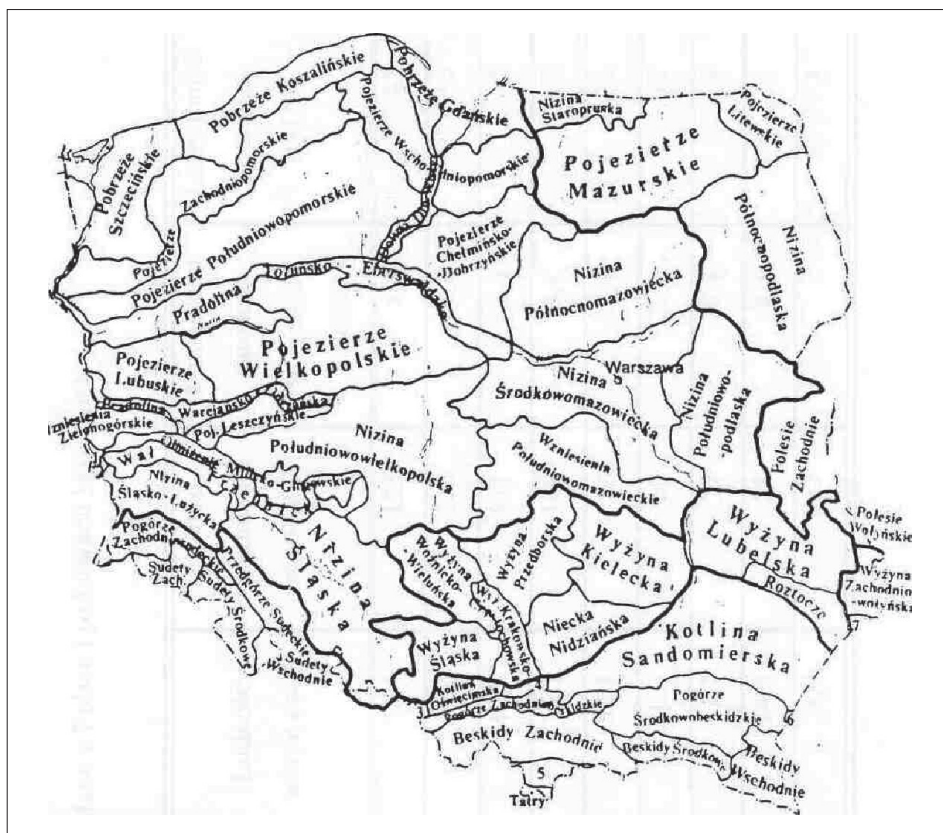
Obydwie brygady były dobrze przygotowane, zgodnie ze swoim bojowym przeznaczeniem. Ale przygotowanie górskie pozostałej części Wojsk Lądowych było po prostu fatalne.

Można by jeszcze długo snuć dywagacje na temat tego co było. Na szczęście nie wydarzyło się nic szczególnego. Przez ćwierć wieku zaszły na teatrze działań ogromne zmiany. My na przykład z bliżej niewiadomych przyczyn pozbyliśmy się całkowicie komponentu OT, że o innych sprawach już nie wspomnę. Obawiam się jednak, że nie wyciągnęliśmy właściwych wniosków z lekcji historii. Nie do końca jestem przekonany, że dzisiejsze Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej wychodzą z marazmu ostatnich dziesięcioleci zaniedbań na prostą. Ale to już inny problem i na zupełnie inny artykuł.

W artykule korzystałem bardzo szeroko z literatury podanej w wykazie, niejednokrotnie „podpierając” się obszernymi cytatami moich Szanownych Nauczycieli i Autorów. Starłem się także umieścić własne przemyślenia.

²³Eufemistycznie ogłosiliśmy, że mamy aeromobilną dywizję. Faktycznie w sensie operacyjnej zdolności bojowej i samodzielności operacyjnej nie było nawet brygady.

Załącznik 1

Podział Polski na regiony

Cyframi oznaczono:

- 1 — Obniżenie Dolnołużyckie
- 2 — Wzniesienia Łużyckie
- 3 — Kotlina Ostrawska
- 4 — Brama Krakowska
- 5 — Obniżenie Orawsko-Podhalańskie
- 6 — Płaskowyż Chyrowski
- 7 — Kotlina Pobuła

Pojezierze Pomorskie: Pojezierze Zachodniopomorskie + Pojezierze Wschodniopomorskie + Pojezierze Południowopomorskie

Nizina Mazowiecka: Nizina Północnomazowiecka + Nizina Środkowomazowiecka + Wzniesienia Południowomazowieckie

Pogórze Karpackie: Pogórze Zachodniobeskidzkie + Pogórze Środkowobeskidzkie

Beskidy: Beskidy Zachodnie + Beskidy Środkowe + Beskidy Wschodnie

Źródło: J. Skrzyp, *Geografia wojenna Polski*, Warszawa 1994.

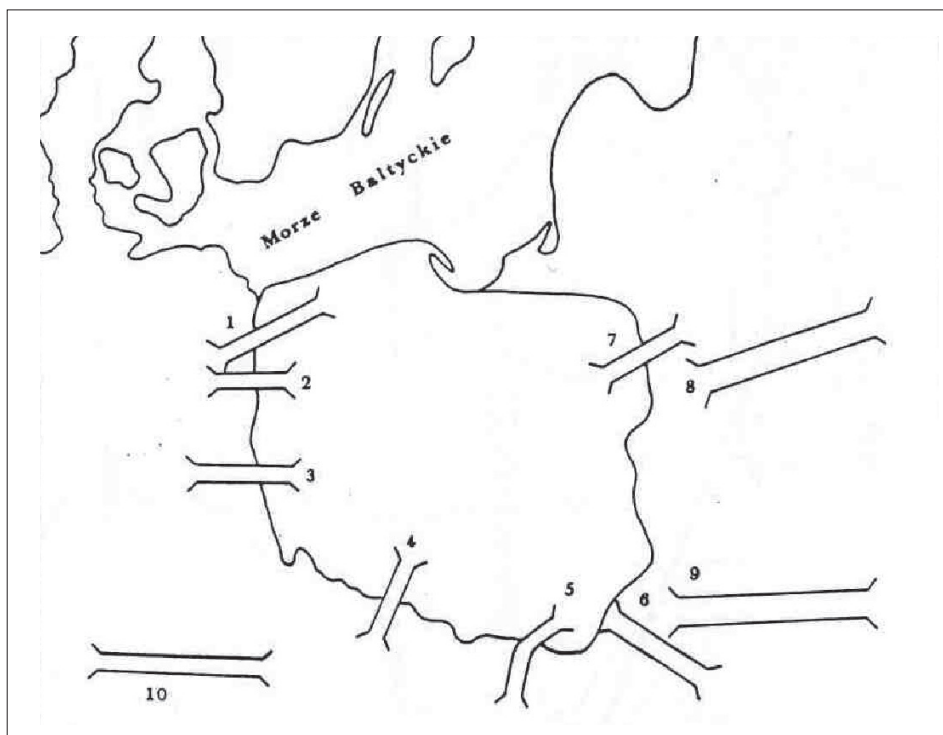
Załącznik 2

Podstawowe dane o Polsce i państwach sąsiednich
(według danych z początku lat 90.)

Państwo	Powierzchnia w tys. km ²	Ludność w mln osób	Gęstość zaludnienia (osób/km ²)	Mniejszości narodowe w proc. ogółu ludności	Liczba miast powyżej 100 tys.
Polska	313,0	38,4	123	1,3	43
Niemcy	357,0	80,6	226	8,1	56
Czechy	78,9	10,3	131	6,0	5
Słowacja	49,0	5,3	108	13,4	2
Ukraina	603,7	52,1	86	27,3	31
Białoruś	207,6	10,3	50	22,0	18
Litwa	65,2	3,7	57	20,4	4
Rosja w cz. europ.	4452,0	124,6	28	8,5	
Rosja O.K.	15,1	1,0	67		1

Źródło: opracowanie własne na podstawie: B. Balcerowicz, *Obronność państwa średniego*, Warszawa 1996; B. Balcerowicz, *Sojusz a obrona narodowa*, Warszawa 1999.

Załącznik 3

Kierunki strategiczne umożliwiające wtargnięcie na terytorium Polski

1. Droga Margrabiów	6. Brama Przemyska
2. Brama Lubuska	7. Brama Podlaska
3. Brama Łużycka	8. Brama Białoruska
4. Brama Morawska	9. Brama Wołyńska
5. Przełęcz Dukielska	10. Korytarz Wiedeński

Źródło: B. Balcerowicz, J. Marczak, J. Pawłowski, *Problemy strategii obrony Polski*, Warszawa 1995.

Załącznik 4

Cechy terenu górskiego wywierające dodatni wpływ na:

Obronę	Natarcie
<ul style="list-style-type: none"> — trudno przekraczalny teren; — ograniczona ilość dróg, dolin, płaskowyży; — duża ilość rzek i strumieni; — duża ilość lasów, zagajników, zakrzaczeń, ułatwiająca maskowanie; — łatwość przewidywania kierunków natarcia; — możliwość prowadzenia głębokiej obserwacji; — możliwość zorganizowania okrężnych pozycji obrony z wielowariantowym ogniem; — możliwość wykorzystania ukryć naturalnych; — licznie występujące przełęcze, cieśniny i wąwozy do zaminowania; — pofałdowanie terenu ułatwia skryty manewr odwodami. 	<ul style="list-style-type: none"> — duża ilość pól martwych i zakrytych ułatwiających skryte podejście do obrony; — pokrycie ułatwiające przenikanie drobnych grup w głąb ugrupowania obronnego; — możliwości użycia desantów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Terenoznawstwo*, opr. zb., Warszawa 1965.

Załącznik 5

Cechy terenu górskiego wywierające ujemny wpływ na:

Obronę	Natarcie
<ul style="list-style-type: none"> — nieliczna drożnia, znaczne różnice wysokości względnej wpływają na manewr, dowóz, ewakuację; — duża ilość pól martwych oraz pokrycie terenu umożliwia przenikanie drobnych grup przeciwnika w głąb obrony; — trudności z dowodzeniem i utrzymaniem łączności. 	<ul style="list-style-type: none"> — konieczność działania wzdłuż dróg; — utrudniona obserwacja i kierowanie ogniem; — ograniczona możliwość użycia sprzętu ciężkiego; — konieczność podziału wysiłku; — duża ilość dróg i strumieni; — ograniczony manewr siłami i środkami.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Terenoznawstwo...*

Załącznik 6

Przybliżona prędkość poruszania się w terenie płaskim
po nienaruszonym syrkim śniegu (w km/godz.)

Środek transportu (walki)	Grubość pokrywy śnieżnej			Maks. grubość (w m)
	20 cm	50 cm	80 cm	
Pojazdy kołowe	6–10	ruch niemożliwy		0,30–0,35
Transportery kołowe	12	8	ruch niemożliwy	0,35–0,40
Pojazdy gąsienicowe	20–40 t	10–12	4–5	0,80
	50–60 t	12–15	5–6	1,0
Piesi	3–4	1,5–2	ruch niemożliwy	0,50–0,60

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Terenoznawstwo...*

Załącznik 7

Możliwości pokonywania rzek i potoków górskich w bród
przy szybkości prądu silnego (1–2 m/sek.) i rwącego (ponad 2 m/sek.)

Rodzaj wojsk (pojazdy)	Dopuszczalna głębokość brodu przy szybkości prądu	
	do 2 m/sek.	ponad 2 m/sek.
Piechota	0,8	0,6
Artyleria (ciągniki gąsienicowe)	0,9	0,8
Czołgi i działa samobieżne	1,1	1,0
Samochody osobowo-terenowe	0,4	0,3
Samochody ciężarowe	0,7	0,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Terenoznawstwo...*

Załącznik 8

Morfometryczna charakterystyka gór

Typ gór	Wyniosłość (m)	Rozczłonkowanie (m)	Przeciętne nachylenie zboczy (stopnie)
Wielkie	500–1000	200–500	5–15
Średnie	1000–2000	500–1000	10–25
Wysokie	większe niż 2000	większe niż 1000	20–45

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Terenoznawstwo...*

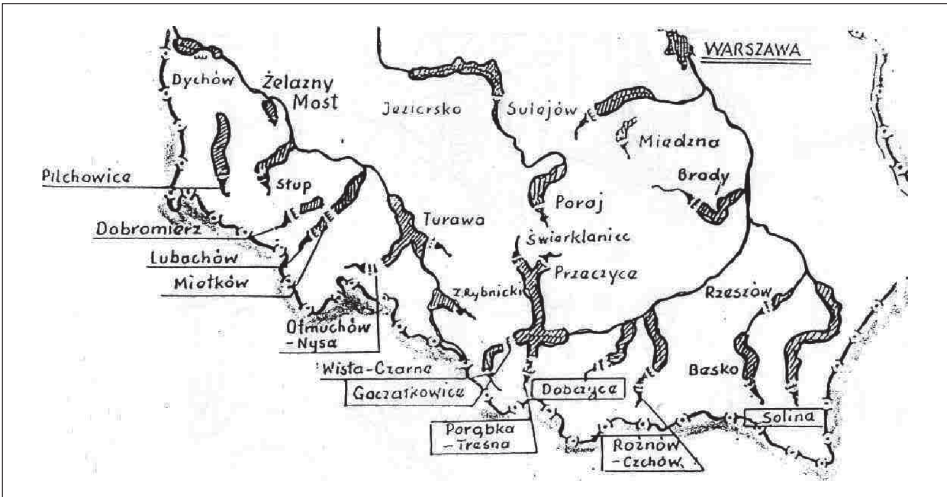
Załącznik 9

Czas zalegania pokrywy śnieżnej w górach

Charakterystyki	Wyniosłość w metrach				
	500	1000	1500	2000	2500
Data utwardzenia się pokrywy śnieżnej	23 XII	11 XII	29 XI	17 XI	5 XI
Data zaniku pokrywy śnieżnej	5 IV	27 IV	20 V	15 V	8 VI
Czas utrzymywania się pokrywy (liczba dni)	103	137	141	179	215

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Terenoznawstwo...*

Załącznik 10

Najgroźniejsze zbiorniki wodne Polski południowej

Źródło: J. Marczak, J. Pawłowski, *O obronie militarnej Polski przełomu XX i XXI wieku*, Warszawa 1995.

Streszczenie

Artykuł w trzech rozdziałach przedstawia prawdopodobny scenariusz działań bojowych w sytuacji, gdyby Polska zmuszona była bronić swej suwerenności w czasie trudnego okresu kilku lat po wyjściu ze zintegrowanej struktury Układu Warszawskiego, a przed przystąpieniem do NATO. Okres ten charakteryzował się szybkimi zmianami sytuacji w sferze politycznej, militarnej i ekonomicznej, a kraj nasz w tym specyficznym czasie pozbawiony był faktycznie wszelkich sojuszników. Artykuł w swej początkowej części zawiera wiele definicji i opisów, które pozwalają zrozumieć sedno sprawy nawet czytelnikowi niezbyt związanemu ze sprawami obronności i bezpieczeństwa państwa. Dla przejrzystości i lepszego przybliżenia specyfiki walki w górach dołączono także dziesięć załączników.

Summary

The article "The defence of the state's southern border over the period of 'strategic independence'" in its three sections shows a probable scenario of the combat action which would have taken place if Poland had had to defend its sovereignty for a few difficult years after leaving the integrated Warsaw Pact structure and before joining NATO. This era was characterized by rapid changes in the political, military and economic spheres and our country in those peculiar times was, actually, devoid of any allies. The article in its initial part contains a number of definitions and descriptions which facilitate the understanding of the heart of the matter even to the reader who is not well acquainted with the issue of state defence and security. To present the notion of fighting in the mountains more clearly there are also ten enclosures attached.

Bibliografia

- Balcerowicz B., *Strategia obronna Polski i jej rekomendacje w stosunku do systemu obronnego państwa*, „Biuletyn Informacyjny” nr 1 (1 59) 1991.
- Balcerowicz B., *Strategiczna obrona Rzeczypospolitej Polskiej lat dziewięćdziesiątych*, Rozprawa doktorska, AON, Warszawa 1991.
- Balcerowicz B., Marczak J., Pawłowski J., *Problemy strategii obrony Polski*, AON, Warszawa 1993.
- Balcerowicz B., Pawłowski J., Marczak J., *Koncepcja strategiczna obrony Polski*, AON, Warszawa 1991.
- Berezowski T., *Wojskowo-geograficzna charakterystyka Beskidu Wielkiego (na obszarze Polski) w aspekcie obrony*, AON, Warszawa 1994.
- Bukowski A., *Wpływ warunków terenowych i klimatycznych na prowadzenie obrony w górach (Sudety)*, AON, Warszawa 1994.
- Clausewitz C., *O wojnie*, Lublin 1995.
- Chmiel L., *Prowadzenie działań bojowych w górach*, PWL, Warszawa 1979.
- Czekaj F., *Użycie piechoty górskiej w osłonie strategicznej państwa w warunkach kryzysu i wojny*, AON, Warszawa 1996.
- Działania bojowe w terenie górzystym, Oprac. wew. 22 BPG, Nysa 1990.
- Geografia wojenna Polski, AON, Warszawa 1995.

- Klupiński Z., *Zarys studium obrony obszaru południowo-wschodniego Polski przed przeciwnikiem o większym potencjale ekonomiczno-militarnym*, AON, Warszawa 1995.
- Kukułka J., *Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowo-Wschodniej po zimnej wojnie*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 1994.
- Kuźniar R., *Między polityką a strategią*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 1994.
- Lidwa W., *Obrona w górach i jej wpływ na struktury organizacyjne wojsk lądowych*, Rozprawa doktorska, AON, Warszawa 1993.
- Lis J., *Właściwości obszarów górskich i ich wpływ na prowadzenie działań bojowych*, „Myśl Wojskowa” nr 3, 1970.
- Marczak J., Skobel W., Lewiński E., Gąsiorek K., *Obrona regionalna (terytorialna) w systemie obronnym RP*, AON, Warszawa 1992.
- Polityka bezpieczeństwa i strategia obronna RP*, Warszawa 1992.
- Raport o stanie bezpieczeństwa państwa 1995.
- Rutkowski C., *Bezpieczeństwo, obronność: strategia — doktryny — koncepcje (szkic o pojęciach)*, „Zeszyty Naukowe AON” nr 1/1995, Warszawa 1995.
- Rutkowski C., Kacprzewski A., *Sily szybkiego reagowania jako instrument działań antykryzysowych państwa „SSR – Kryzys”*, Warszawa 1996.
- Rutkowski C., Kacprzewski A., *Sily zbrojne w sytuacjach kryzysowych*, „SZ – Kryzys”, Warszawa 1996.
- Skrzyp J., *Charakterystyka granic RP*, Studium Geograficzno-Wojskowe, AON, Warszawa 1991.
- Skrzyp J., *Geostrategiczne położenie Polski*, AON, Warszawa 1994.
- Skrzyp J., *Wojenno-geograficzna charakterystyka Państw Europy Środkowej*, AON, Warszawa 1994.
- Skrzyp J., Stańczuk S., *Wojskowo-geograficzna ocena granic RP*, Studium wojskowo-geograficzne, Warszawa 1991.
- Sobierajski R., *Charakterystyka obszarów Polski Południowej*, ASG, Warszawa 1986.
- Sobierajski R., *Ziemie Polski jako teatr wojny*, ASG.
- Staćzuk S., *Ocena charakteru i układu granic Polski w aspekcie obronnym*, „Zeszyty Naukowe” 2/61/90.
- Staćzuk S., *Wojskowo-geograficzna charakterystyka Polski południowo-wschodniej (Małopolski rejon operacyjny)*.
- Stefanowicz J., *Rzeczypospolitej pole bezpieczeństwa*, Wyd. Adam Marszałek, ISP PAN, Warszawa 1993.
- Ścibiorek Z., Lidwa W., Płonka I., *Taktyka piechoty górskiej*, AON, Warszawa 1994.
- Ścibiorek Z., *Rozważania o obronie*, Bellona, Warszawa 1993.
- Ślemp W., *Nowoczesne umocnienia obronne terytorium Polski*, Rozprawa doktorska, AON, Warszawa 1995.
- Terenoznawstwo*, opr. zb., MON, Warszawa 1965.
- Urbańczyk T., *Działania bojowe w terenie górzystym. Historia i współczesność*, Studium operacyjno-taktyczne, Rozprawa doktorska, ASG WP, Warszawa 1984.
- Założenia polskiej polityki bezpieczeństwa*, Warszawa 1992.

Ryszard Chodynicki

(Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku)

ZADANIA W ZAKRESIE BEZPIECZEŃSTWA
I PORZĄDKU PUBLICZNEGO
NA SZCZEBLU GMINY I POWIATU (RÓWNOZĘDNEGO)
JAKO JEDNOSTEK ADMINISTRACJI SAMORZĄDOWEJ

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo; broń; zagrożenia.

THE TASKS FOR SAFETY AND PUBLIC POLICY
AT THE MUNICIPAL AND DISTRICT LEVEL (EQUIVALENT)
AS THE UNIT OF LOCAL GOVERNMENT

Key words: safety; weapon; threat; municipal; local government.

Wprowadzenie

Prawo do bezpiecznego życia jest pierwotnym i niezbywalnym prawem każdego człowieka. Stąd też, zapewnienie powszechnego bezpieczeństwa jest jednym z podstawowych zadań państwa i powołanych przez nie struktur organizacyjnych oraz instytucji prawnych.

Bardzo uogólniona definicja pojęcia porządek i bezpieczeństwo publiczne mówi, że jest to stan zapewniający ochronę życia, zdrowia, mienia i innych wartości służących obywatelom, instytucjom, organizacjom, w tym społecznym i gospodarczym, przed bezprawnymi działaniami oraz ochronę zasad współżycia społecznego i stosunków regulowanych normami prawnymi i zwyczajowymi. Zatem bezpieczeństwo należy do jednej z najbardziej elementarnych potrzeb człowieka.

Funkcjonowanie społeczeństwa w naszym kraju związane jest z decentralizacją państwa wynikłą z reformy administracyjnej, co z kolei wymusiło powstanie odmiennego modelu zarządzania państwem. Model ten opiera się w głównej mierze na samodzielności decyzyjnej samorządowych organów administracji publicznej. Rozległe zadania w połączeniu z szeroki-

mi kompetencjami, okresowymi ustawami z jednej strony oraz ogromna odpowiedzialność z drugiej, stawiają władze samorządowe przed nie lada problemem, szczególnie gdy w ich dyspozycji znajdują się bardzo skromne środki finansowe. Stan ten musi oczywiście mieć znaczenie w zarządzaniu sferą porządku i bezpieczeństwa publicznego.

Wyjaśniając istotę zjawiska bezpieczeństwa, należy mieć również na uwadze jego związek z zagrożeniami, tj. pewnym stanem psychiki lub świadomości społecznej wywołanym postrzeganiem zjawisk, które oceniane są jako niekorzystne lub niebezpieczne. W sferze świadomości ma ono charakter zarówno subiektywny jak i obiektywny.

Ze względu na sposób zarządzania można wyróżnić kilka poziomów bezpieczeństwa, ale pamiętać trzeba, że ostatecznym celem funkcjonowania systemu bezpieczeństwa jest bezpieczeństwo obywatela. Sposób funkcjonowania zależy jednak od szczebla ich organizacji. Podstawowym szczeblem zarządzania bezpieczeństwem jest szczebel lokalnej administracji samorządowej. Prezydent miasta (starosta, burmistrz, wójt) w pierwszej kolejności odpowiada za porządek i bezpieczeństwo lokalnej społeczności.

Od momentu wprowadzenia samorządu lokalnego, wystąpiła konieczność zmiany sposobu zarządzania bezpieczeństwem — z zarządzania poprzez służby, na zarządzanie poprzez cele przynajmniej na obecnym etapie transformacji ustrojowej. W ten sposób obecny model zarządzania bezpieczeństwem na poziomie lokalnym stał się kompromisem pomiędzy odpowiedzialnością i kompetencjami wójtów, burmistrzów, prezydentów i starostów a funkcjonowaniem określonych służb i ich autonomicznym działaniem. Przyczyną takiego stanu są najczęściej ograniczone środki finansowe samorządu, które nie wystarczają na pokrycie wszystkich potrzeb i zmuszają lokalne władze samorządowe do wyborów w ich przeznaczeniu, a w pierwszej kolejności na realizację bieżących potrzeb. Dlatego też można odnotować nową formę działalności w zakresie bezpieczeństwa, a mianowicie: stworzenie dialogu ze społecznością lokalną. Dialog taki wydaje się być niezbędnym co najmniej z dwóch powodów:

- konieczności uświadomienia społeczności lokalnej spraw związanej z zagrożeniami,
- wskazania na przyczyny powstawania niekorzystnych z punktu widzenia bezpieczeństwa zdarzeń.

Przedstawione założenia mają na celu wskazanie, że kształtowanie bezpieczeństwa, na określonym, pożądanym poziomie jest efektem planowanego, przemyślanego i sprawnego procesu zarządzania bezpieczeństwem. Stąd wniosek, że tylko lokalne podejście do zagadnień bezpieczeństwa gwarantuje logiczne i adekwatne do realiów określenie celów strategicznych, pierwszoplanowych i pomocniczych.

Na przykładzie miasta Włocławek, gdzie występują szczególnie poważne zagrożenia bezpieczeństwa, związane z produkcją przemysłu chemicznego, takie jak chlor i amoniak, także nieuregulowane koryto Wisły poniżej zapory wodnej, przebiegający po dnie Wisły rurociąg paliwowy; funkcjonowanie dwóch arterii komunikacyjnych — kolejowej i drogowej, przebiegających przez centrum miasta oraz innych — widoczny jest wyraźnie ciężar odpowiedzialności spoczywający na władzach samorządowych i lokalnej społeczności.

Zadania z zakresu bezpieczeństwa i porządku publicznego wykonywane przez samorząd terytorialny

Ustawy tzw. ustrojowe wyraźnie różnicują zakres działalności poszczególnych szczebli samorządu, w tym w zakresie porządku i bezpieczeństwa stosownie do ich miejsca i roli a także kompetencji w systemie ustrojowym państwa.

I tak, do samorządu gminy należy: zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty. Są to zadania własne gminy. Obejmują one m.in. sprawy porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli oraz ochrony przeciwpożarowej i przeciwpowodziowej¹.

Do zadań samorządu miasta (powiatu) należy, między innymi, wykonanie określonych ustawami zadań publicznych o charakterze ponadgminnym, choćby w zakresie porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli².

Zatem gmina jako podstawowa jednostka samorządu terytorialnego dąży do zaspokajania zbiorowych potrzeb wspólnoty samorządowej, powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym, zaś samorząd województwa wykonuje określone ustawami zadania o charakterze wojewódzkim.

Istnieją jednak znaczne różnice terminologiczne w określeniu wykonywanych zadań przez poszczególne szczeble jednostek samorządu terytorialnego. Gmina i powiat wykonują zadania publiczne w zakresie „porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli”, a samorząd województwa w zakresie „bezpieczeństwa publicznego”.

¹ Ustawa o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r., art. 7 ust. 1 pkt. 14 (Dz.U. z 1996 r., nr 13, poz. 74 z późniejszymi zmianami).

² Ustawa o samorządzie powiatowym z dnia 5 czerwca 1998 r., art. 4 ust. 1 pkt. 15 (Dz.U. z 2001 r., nr 14, poz. 1592).

Jednocześnie ustawa o samorządzie gminnym oraz ustawa o samorządzie powiatowym odróżnia zadania z zakresu porządku i bezpieczeństwa publicznego obywateli od zadań z zakresu ochrony przeciwpożarowej i przeciwpowodziowej oraz zapobiegania innym nadzwyczajnym zagrożeniom życia, zdrowia ludzi i ochrony środowiska, a ustawa o samorządzie województwa — zadania z zakresu bezpieczeństwa publicznego od zadań z zakresu ochrony przeciwpożarowej.

Wyodrębnione powyżej przepisy ustaw tzw. ustrojowych dotyczących jednostek samorządu terytorialnego, tylko w przypadku gmin określają niejako wprost, że gmina wykonuje zadania z zakresu porządku i bezpieczeństwa publicznego jako zadanie własne.

Niemniej określenie zadań z zakresu porządku i bezpieczeństwa obywateli, jako zadań własnych jednostek samorządu terytorialnego, wynika bezpośrednio z Konstytucji RP oraz innych przepisów ustrojowych. Zgodnie z przepisem art. 166, ust. 1 Konstytucji RP, zadania publiczne służące zaspokajaniu potrzeb wspólnoty samorządowej są wykonywane przez jednostkę samorządu terytorialnego jako zadania własne³. Jeżeli wynika to z uzasadnionych potrzeb państwa, ustawa może zlecić jednostkom samorządu terytorialnego wykonywanie innych zadań publicznych. Odrębna ustawa określa tryb przekazywania i sposób wykonywania zadań zleconych (ust. 2). Konstytucja RP wprowadziła więc podział zadań publicznych samorządu terytorialnego na zadania własne i zadania zlecone⁴.

Podkreślić należy, że zadania publiczne służące zaspokajaniu potrzeb wspólnoty samorządowej są wykonywane przez jednostkę samorządu terytorialnego jako zadania własne, natomiast zadania zlecone jednostki samorządu terytorialnego wykonują, jeżeli wynika to wprost z przepisu ustawy. Zatem Konstytucja RP wprowadziła zasadę wykonywania zadań publicznych przez jednostki samorządu terytorialnego jako zadań własnych⁵.

³ Konstytucja RP art. 166 ust. 1 (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483, sprostowanie Dz.U. z 2001 r., nr 28, poz. 319).

⁴ Raport w sprawie współczesnej współpracy rządowej administracji wojewódzkiej, samorządowej i organizacji pozarządowych na rzecz porządku publicznego. Departament Porządku Publicznego MSWiA, Warszawa 2002.

⁵ M. K u l e s z a, *Administracja publiczna. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 2000.

Prawne podstawy zespolenia miejskich służb, inspekcji i straży

Zgodnie z obowiązującym stanem prawnym miasto Włocławek jest gminą na prawach powiatu. W związku z tym, samorząd miasta obligatoryjnie zobowiązany jest do równoczesnej realizacji zapisów dwóch ustaw ustrojowych: o samorządzie gminnym oraz samorządzie powiatowym. Prezydentowi miasta z kolei przypisane zostały zadania wójta gminy (burmistrza) oraz starosty.

Dualizm zadań i kompetencji pozwala na przedstawienie w niniejszym opracowaniu kompatybilności zapisów ustaw ustrojowych (o samorządach: gminnym i powiatowym), ich związków z ustawą tzw. „kompetencyjną”, w powiązaniu z zapisami ustaw o stanach nadzwyczajnych, w szczególności ustawy o stanie klęski żywiołowej w połączeniu z pakietem ustaw szczegółowych o funkcjonowaniu i zadaniach gminnych i powiatowych struktur administracji zespolonej i niezespolonej, w tym przede wszystkim służb, straży i inspekcji realizujących na obszarze miasta (gminy, powiatu) zasadnicze zadania z zakresu porządku i bezpieczeństwa publicznego, w połączeniu z ustawą o zarządzaniu kryzysowym.

Kompetencje prezydenta miasta (starosty) wynikające ze sprawowania zwierzchnictwa nad miejskimi służbami, inspekcjami i strażami

Zgodnie z art. 2 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o administracji rządowej w województwie, administrację rządową sprawują między innymi działający pod zwierzchnictwem prezydenta miasta na prawach powiatu (starosty) kierownicy powiatowych służb, inspekcji i straży⁶. Dodatkowo odnotować należy, że w myśl art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, miasto wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym; do określonego w powyższym przepisie zakresu działania należy również zapewnienie wykonania okre-

⁶ Ustawa o administracji rządowej z dnia 5 czerwca 1998 r., art. 2 (Dz.U. z 1998 r., nr 91, poz. 577).

ślonych w ustawach zadań i kompetencji kierowników powiatowych służb, inspekcji i straży⁷.

Istotnym elementem zespolenia zadań w zakresie porządku i bezpieczeństwa na szczeblu powiatowym jest ustawowo ustalona koncepcja zwierzchnictwa. Zgodnie z art. 35 ust. 2, ustawy o samorządzie powiatowym prezydent miasta (starosta) jest kierownikiem urzędu miasta, zwierzchnikiem służbowym pracowników urzędu miasta oraz zwierzchnikiem miejskich służb, inspekcji i straży⁸. Należy od razu podkreślić, że zwierzchnictwo nad tymi służbami, inspekcjami i strażami nie ma charakteru służbowego. Zakres i charakter tego zwierzchnictwa zawarty jest w ustawach ustrojowych oraz innych aktach normatywnych dotyczących poszczególnych służb, inspekcji i straży, przede wszystkim zaś:

- Ustawie z dnia 24 czerwca 1990 r. o policji;
- Ustawie z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej;
- Ustawie z dnia 24 kwietnia 1997 r. o zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt, badaniu zwierząt rzeźnych i mięsa oraz o Inspekcji Weterynaryjnej;
- Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane.

Zgodnie z ustawą w ramach sprawowania zwierzchnictwa w stosunku do powiatowych służb, inspekcji i straży prezydent miasta na prawach powiatu (starosta):

- powołuje i odwołuje kierowników tych jednostek, w uzgodnieniu z wojewodą, a także wykonuje wobec nich czynności z zakresu prawa pracy, jeżeli przepisy szczególnie nie stanowią inaczej;
- zatwierdza ich programy działania;
- uzgadnia wspólne działanie tych jednostek na obszarze miasta;
- w sytuacjach szczególnych kieruje wspólnymi działaniami tych jednostek;
- zleca, w uzasadnionych przypadkach, przeprowadzenie kontroli.

Za istotny element zwierzchnictwa i zespolenia administracji na szczeblu miasta (na prawach powiatu) należy uznać uzyskanie przez prezydenta wpływu na obsadę stanowisk powiatowych komendantów (policji i Państwowej Straży Pożarnej) oraz inspektorów (weterynarii i nadzoru budowlanego). Wskazany przepis wprost stanowi o kompetencji prezydenta (starosty) do powoływania i odwoływania (w porozumieniu z wojewodą) kierowników tychże jednostek.

Niemniej należy zauważyć, że przedmiotowa materia w przepisach szczególnych ulega mniejszym bądź większym modyfikacjom. Zawarte

⁷ Ustawa o samorządzie powiatowym z dnia 5 czerwca 1998 r., art. 4, ust. 1 (Dz.U. z 2001 r., nr 142, poz. 1592).

⁸ Tamże, art. 35, ust. 2.

w tych ustawach przepisy wskazują na jedną z trzech form wpływu prezydenta miasta (starosty) na obsadzanie stanowisk:

— komendanta miejskiego (powiatowego) policji powołuje i odwołuje komendant wojewódzki policji, po zasięgnięciu opinii prezydenta (starosty);

— komendanta miejskiego (powiatowego) Państwowej Straży Pożarnej powołuje komendant wojewódzki PSP, w porozumieniu z prezydentem miasta (starostą).

Natomiast odwołanie komendanta miejskiego (powiatowego) PSP przez komendanta wojewódzkiego PSP następuje, tak jak w policji — po zasięgnięciu opinii prezydenta. Również i w tym przypadku przepisu art. 35 ust. 3 pkt. 1, ustawy o samorządzie powiatowym⁹ nie stosuje się (art. 13 ust. 1 i 2 ustawy o Państwowej Straży Pożarnej)¹⁰;

— kierowników powiatowej inspekcji weterynarii i nadzoru budowlanego powołuje i odwołuje prezydent (starosta) na wniosek właściwego inspektora wojewódzkiego. Przy czym, prezydent (starosta) może odwołać powiatowego inspektora nadzoru budowlanego także w uzgodnieniu z wojewódzkim inspektorem nadzoru budowlanego¹¹, a powiatowego lekarza weterynarii w uzgodnieniu z wojewódzkim lekarzem weterynarii¹².

Z uwagi na zmiany jakie wprowadziła ustawa z dnia 11 kwietnia 2001 r. o zmianie ustaw: o samorządzie gminnym, o samorządzie powiatowym, o samorządzie województwa, o administracji rządowej w województwie oraz o zmianie niektórych ustaw, zakres czynności składających się na to uprawnienie uzupełniony został o wykonywanie przez prezydenta (starostę) wobec kierowników powiatowych służb, inspekcji i straży czynności z zakresu prawa pracy¹³. Wskazane unormowania nie precyzują treści tego uprawnienia, niemniej wydaje się ono stanowić ogólne domniemanie kompetencji prezydenta (starosty) do dokonywania wszelkich czynności związanych z treścią stosunku pracy, uregulowanych szczegółowo przez postanowienia kodeksu pracy, o ile przepisy ustaw szczególnych nie stanowią inaczej.

Wynikające z ustawy o policji odrębności w tym zakresie, związane ze szczególnym charakterem danej służby mundurowej, skutkują nie tylko od-

⁹Ustawa o samorządzie powiatowym z dnia 5 czerwca 1998 r., art. 35, ust. 3, pkt. 1 (Dz.U. z 2001 r., nr 142, poz. 1592).

¹⁰Ustawa o Państwowej Straży Pożarnej z dnia 24 sierpnia 1991 r., art. 13, ust. 1 i 2 (Dz.U. z 1991 r., nr 88, poz. 400).

¹¹Ustawa Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1944 r., art. 86, ust. 1 i 2 (Dz.U. z 1994 r., art. 89, poz. 414).

¹²Ustawa o zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt, badaniu zwierząt rzeźnych i mięsa oraz inspekcji Weterynaryjnej z dnia 24 kwietnia 1997 r., art. 37, ust. 3 (Dz.U. z 1997 r., nr 60).

¹³Ustawa o zmianie ustaw o samorządzie gminnym, o samorządzie powiatowym, o samorządzie województwa, o administracji rządowej w województwie oraz zmianie niektórych ustaw z dnia 11 kwietnia 2001 r. (Dz.U. z 2001 r., nr 142, poz. 1591).

rębnym trybem powoływania komendantów powiatowych (miejskich) i ich zastępców. Wyłączenie stosowania w tym zakresie przepisu art. 35 ust. 3 pkt. 1 ustawy o samorządzie powiatowym powoduje, że prezydentowi (staroście) nie przysługują wobec komendanta miejskiego (powiatowego) policji uprawnienia do podjęcia czynności z zakresu prawa pracy. Uprawnionym pozostaje merytorycznie organ nadrzędny, nie zaś prezydent miasta (starosta) sprawujący zwierzchnictwo (ale nie służbowe) nad powiatowymi służbami, inspekcjami i strażami¹⁴.

Ustawa o samorządzie powiatowym — obok dotychczas omówionych kompetencji prezydenta (starosty) nad powiatowymi służbami, inspekcjami i strażami (dotyczących wpływu na obsadę stanowiska) — przewiduje różnego rodzaju instrumenty służące koordynacji tych służb i okresowej oceny ich działalności.

Do tego rodzaju uprawnień zaliczyć należy, w myśl postanowień art. 35 ust. 3 pkt. 2 ustawy o samorządzie powiatowym, zatwierdzanie przez prezydenta (starostę) programów działania powiatowych służb, inspekcji i straży¹⁵. Nadto, kierownicy powiatowych służb, inspekcji i straży mają obowiązek przedkładania radzie miasta (powiatu) informacji ze swojej działalności, jak również informacji o stanie porządku i bezpieczeństwa publicznego. Zgodnie z postanowieniami materii szczególnych informacje takie winny być przekładane przynajmniej raz w roku¹⁶.

Z kolei ustawa o policji stanowi, że komendanci policji składają roczne sprawozdania ze swojej działalności¹⁷, a także informacje o stanie porządku i bezpieczeństwa publicznego właściwym wojewodom, prezydentom miast, starostom, burmistrzom, wójtom oraz radom powiatów i gmin.

W razie zagrożenia bezpieczeństwa publicznego lub niebezpiecznego zakłócenia porządku publicznego sprawozdania i informacje składa się tym organom na każde żądanie. Na podstawie informacji składanych przez kierowników miejskich (powiatowych) służb, inspekcji i straży, rada miasta (powiatu) określa m.in. istotne dla wspólnoty samorządowej zagrożenia porządku i bezpieczeństwa publicznego¹⁸.

Kolejnymi uprawnieniami prezydenta (starosty) jest uzgadnianie wspólnych działań tych jednostek na obszarze miasta (powiatu) oraz kierowanie

¹⁴ Ustawa o samorządzie powiatowym z dnia 5 czerwca 1998 r., art. 35, ust. 3, pkt. 1 (Dz.U. z 2001 r., nr 142, poz. 1592).

¹⁵ Tamże, art. 35, ust. 3, pkt. 2.

¹⁶ Ustawa o Państwowej Straży Pożarnej z dnia 24 sierpnia 1991 r., art. 14, ust. 1 (Dz.U. z 1991 r., nr 88, poz. 400).

¹⁷ Ustawa o policji z dnia 24 czerwca 1990 r., art. 10 (Dz.U. z 2001 r., nr 100, poz. 1084 i Dz.U. z 2002 r., nr 7, poz. 58).

¹⁸ Tamże, art. 10, ust. 3.

w sytuacjach szczególnych wspólnymi działaniami tych jednostek¹⁹. Wskazane przepisy są rozwinięciem i uzupełnieniem zwierzchnictwa organu administracji publicznej (samorządowej) i znajdują swoje urzeczywistnienie w szczególności w stanach faktycznych regulowanych przez ustawę z dnia 18 kwietnia 2002 r., o stanie klęski żywiołowej, gdzie prezydent (starosta, burmistrz, wójt) wskazany jest wśród podmiotów kierujących działaniami prowadzonymi w celu zapobieżenia skutkom klęski żywiołowej lub ich usunięcia²⁰.

Ponadto kompetencją, wynikającą z ustawy o samorządzie powiatowym, jaka przysługuje prezydentowi (staroście), jest zlecenie w uzasadnionych przypadkach przeprowadzenia kontroli²¹. Uprawnienie to uzupełnia pozostałe kompetencje prezydenta (starosty) (wskazane w art. 35 ust. 3) i służy sprawnej i efektywnej realizacji zadań z zakresu porządku i bezpieczeństwa obywateli. Odnosić się ono może zarówno do działań koordynacyjnych prezydenta (starosty), jak i działań zapobiegających lub usuwających skutki zagrożeń porządku i bezpieczeństwa publicznego. Nie sposób także pominąć kompetencji prezydenta (starosty) wynikających z postanowień materii szczególnych, a dotyczących bezpośredniego zagrożenia bezpieczeństwa — uprawnienie do wydania polecenia. W tych bowiem stanach faktycznych, tj. bezpośredniego zagrożenia bezpieczeństwa — prezydentowi (staroście) przysługują uprawnienia do wydawania komendantom i inspektorom powiatowym polecenia podjęcia działań zmierzających do usunięcia zaistniałych zagrożeń (art. 11 ustawy o policji, art. 14 ustawy o Państwowej Straży Pożarnej, art. 89c ustawy Prawo budowlane, art. 39a ustawy o zwalczaniu...). Polecenie nie może dotyczyć wykonania konkretnych czynności służbowych ani określać sposobu wykonania działania²².

Prezydent (starosta) ponosi wyłączną odpowiedzialność za wykonanie polecenia (żądania), z zastrzeżeniem, że za sposób jego wykonania odpowiada właściwy miejski (powiatowy) komendant lub inspektor. Jest to konsekwencja powyżej wskazanego uprawnienia, stanowi przejaw zwierzchnictwa i w konsekwencji sprawowania władzy w administracji publicznej. Polecenie podlega niezwłocznemu wykonaniu.

Zawarte w przepisach regulacje wskazują, że polecenie naruszające prawo jest nieważne. O nieważności wydanego polecenia rozstrzyga wojewoda

¹⁹ Ustawa o samorządzie powiatowym z dnia 5 czerwca 1998 r., art. 35, ust. 3 (Dz.U. z 2001 r., nr 142, poz. 1592).

²⁰ Ustawa o stanie klęski żywiołowej z dnia 18 kwietnia 2002 r., art. 8, pkt. 2 i art. 10 (Dz.U. z 2002 r., nr 62, poz. 558).

²¹ Ustawa o samorządzie powiatowym z dnia 5 czerwca 1998 r., art. 35, ust. 3 (Dz.U. z 2001 r., nr 142, poz. 1592).

²² J. K o n i e c n y, *Zarządzanie w sytuacjach kryzysowych, wypadkach i katastrofach*, Poznań-Warszawa 2011.

(art. 11 ustawy o policji, art. 14 ustawy o Państwowej Straży Pożarnej, art. 39b ustawy o zwalczaniu..., art. 89c ustawy Prawo budowlane). Odnotować również należy fakt, że w celu realizacji zadań prezydent (starosta) w zakresie zwierzchnictwa nad powiatowymi służbami, inspekcjami i strażami oraz zadań określonych w ustawach w zakresie porządku i bezpieczeństwa publicznego w miastach (powiatach) tworzy się komisje bezpieczeństwa i porządku.

Rola Komisji bezpieczeństwa i porządku na obszarze miasta (powiatu)

Komisje bezpieczeństwa i porządku zostały powołane ustawą z dnia 27 lipca 2001 r., o zmianie ustawy o policji, ustawy o działalności ubezpieczeniowej, ustawy Prawo bankowe, ustawy o samorządzie powiatowym oraz ustawy — przepisy wprowadzające ustawy reformujące administrację publiczną²³, która m.in. znowelizowała ustawę o samorządzie powiatowym poprzez dodanie przepisów (art. 38a–38c), regulujących tworzenie i zasady tworzenia tych komisji.

Powyższa ustawa przekazała również do wyłącznej właściwości rady miasta (powiatu) uchwalanie miejskiego (powiatowego) programu zapobiegania przestępczości oraz ochrony bezpieczeństwa obywateli i porządku publicznego (art. 12 pkt. 9b ustawy o samorządzie powiatowym). Rada miasta i komendant miejski (powiatowy) zostali zobowiązani do delegowania, a prezydent (starosta) do powołania członków komisji bezpieczeństwa i porządku, nie później niż w terminie 3 miesięcy od dnia wejścia w życie ww. ustawy. W tym samym czasie właściwy prokurator okręgowy był zobowiązany wskazać przedstawiciela prokuratora okręgowego uczestniczącego w pracach komisji. Ustawa weszła w życie 10 października 2001 r. a ustawowy termin ustalenia składu komisji upływał z dniem 19 stycznia 2002 r.

Komisja bezpieczeństwa i porządku posiada specjalny charakter, jako instytucja o ustawowym umocowaniu. Tworzy się ją z mocy prawa w każdym powiecie w celu realizacji ustawowych zadań prezydenta (starosty) w zakresie zwierzchnictwa nad miejskimi (powiatowymi) służbami, inspekcjami i strażami oraz zadań określonych w ustawach w zakresie porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli.

²³ Ustawa o zmianie ustawy o policji z dnia 27 lipca 2001 r. (Dz.U. z 2001 r., nr 100, poz. 1084).

Tym samym powstała nowa stała instytucja, jako organ doradczy i ukierunkowujący działania prezydenta na te oczekiwane przez lokalną społeczność miasta, związaną z zapewnieniem akceptowanego przez nią poziomu porządku i bezpieczeństwa obywateli.

Prezydent miasta na prawach powiatu i starosta powiatu graniczącego z miastem mogą utworzyć, w drodze porozumienia, wspólną komisję.

W celu ujednoczenia ustawa określa również zadania i skład osobowy komisji. Do zadań komisji należy:

- ocena zagrożeń porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli na terenie miasta (powiatu);

- opiniowanie pracy policji i innych powiatowych służb, inspekcji i straży, a także jednostek organizacyjnych wykonujących na terenie miasta (powiatu) zadania z zakresu porządku i bezpieczeństwa publicznego;

- przygotowanie projektu miejskiego (powiatowego) programu zapobiegania przestępczości oraz porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli;

- opiniowanie projektów innych programów współdziałania policji i innych miejskich i powiatowych służb, inspekcji i straży oraz jednostek organizacyjnych wykonujących na terenie miasta (powiatu) zadania z zakresu porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli;

- opiniowanie projektu budżetu miasta (powiatu) w zakresie porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli;

- opiniowanie projektów aktów prawa miejscowego i innych dokumentów (w sprawach związanych z wykonywaniem zadań, o których mowa powyżej w pkt. 1, 2 i 4);

- opiniowanie zleconych przez prezydenta (starostę) innych niż wymienione powyżej w pkt. 2 i w pkt. 2–4, zagadnień dotyczących porządku i bezpieczeństwa obywateli.

Ustawodawca powołał więc komisję przede wszystkim jako organ opiniodawczo-doradczy prezydenta (starosty). Niemniej jednak należy zwrócić szczególną uwagę na zadania komisji nie posiadające takiego charakteru, dotyczące przygotowania projektu miejskiego (powiatowego) programu zapobiegania przestępczości oraz porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli, czyli lokalnej strategii bezpieczeństwa.

W przeciwieństwie do innych programów w zakresie porządku i bezpieczeństwa miasto (powiat) może realizować miejski (powiatowy) program zapobiegania przestępczości oraz porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli, który uzyskał ustawowe umocowanie, a jego przygotowanie zostało zaliczone do podstawowych i obowiązkowych zadań komisji bezpieczeństwa i porządku, natomiast jego przyjęcie (uchwalenie) należy do wyłącznej właściwości rady miasta (powiatu).

Komisja bezpieczeństwa i porządku publicznego przystępując do opracowania projektu miejskiego programu zapobiegania przestępczości oraz porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli powinna dokonać identyfikacji źródeł zagrożeń występujących na obszarze miasta. W trakcie tych działań można posiłkować się danymi statystycznymi oraz doświadczeniami w zakresie prewencji, informacjami prasowymi, opiniami nauczycieli, pedagogów szkolnych, organizacji pozarządowych itp. Efektem powyżej wymienionych czynności powinno być opracowanie informacji o rzeczywistych zagrożeniach lokalnych oraz sporządzenia mapy zagrożeń pozwalającej na graficzne przedstawienie skali oraz rozmieszczenia negatywnych zjawisk. Prawidłowo przeprowadzona analiza powinna dać całkowity ogląd zagadnień i pozwolić określić strategiczne kierunki działań profilaktycznych. Takie podejście do diagnozowania problemów lokalnych stanowi podstawę opracowania programu, na który składają się:

- cele programu;
- planowane przedsięwzięcia (formy i metody działań);
- zakładane rezultaty;
- zasady działania — sposób realizacji programu;
- wykaz przedsięwzięć wymagających nakładów finansowych i wskazanie ewentualnych źródeł finansowania;
- harmonogram realizacji przedsięwzięć.

Tak przygotowany i opracowany program staje się bazą do budowy konkretnych zadań nie tylko dla gmin, ale również częściowych programów profilaktycznych, ukierunkowanych na zwalczanie występujących zagrożeń i eliminowanie przyczyn ich powstawania. W skład komisji bezpieczeństwa i porządku wchodzi:

- prezydent (starosta) jako przewodniczący komisji;
- dwóch radnych delegowanych przez radę miasta (powiatu);
- trzy osoby powołane przez prezydenta (starostę) spośród osób wyróżniających się wiedzą o problemach będących przedmiotem prac komisji oraz cieszących się wśród miejscowej społeczności osobistym autorytetem i zaufaniem publicznym; mogą to być przedstawiciele samorządów gminnych, organizacji pozarządowych, pracowników oświaty a także instytucji zajmujących się zwalczaniem zjawisk patologii społecznych i zapobieganiem bezrobociu;
- dwóch przedstawicieli delegowanych przez komendanta miejskiego (powiatowego) policji.

W pracach komisji uczestniczy także prokurator wskazany przez właściwego prokuratora okręgowego. Ponadto do udziału w pracach komisji prezydent (starosta) może powołać (z głosem doradczym) funkcjonariuszy i pracowników innych niż policja, miejskich (powiatowych) służb, inspekcji

i straży oraz pracowników innych organów administracji publicznej wykonujących zadania z zakresu porządku i bezpieczeństwa publicznego na terenie miasta (powiatu).

Kadencja komisji trwa trzy lata, przy czym członkostwo w komisji radnego ustaje zawsze z wygaśnięciem mandatu. Z ważnych powodów można również odwołać członka komisji. Przewodniczący komisji — prezydent (starosta), w celu wykonania zadań komisji, może żądać od jednostek organizacyjnych wykonania zadania z zakresu porządku i bezpieczeństwa publicznego, dokumentów i informacji o ich pracy (z wyjątkiem akt personalnych pracowników i funkcjonariuszy, materiałów operacyjno-rozpoznawczych lub dochodzeniowo-śledczych) oraz akt w indywidualnych sprawach administracyjnych. Komisja przy wykonywaniu swoich zadań może współpracować z samorządami gmin z terenu powiatu, a także ze stowarzyszeniami, fundacjami, kościołami i związkami wyznaniowymi oraz innymi organizacjami i instytucjami.

Ustawodawca uregulował również obowiązek sprawozdawczości z działalności komisji. Nie później niż do końca stycznia następnego roku kalendarzowego prezydent (starosta) składa radzie miasta (powiatu) sprawozdanie z działalności komisji za rok ubiegły. Sprawozdanie prezydenta (starosty) ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Koszty działania komisji bezpieczeństwa i porządku publicznego pokrywa się ze środków własnych budżetu miasta (powiatu). Obsługę kancelaryjno-biurową komisji zapewnia urząd miasta (starostwo). Rada miasta (powiatu) została zobowiązana do określenia zasad zwrotu członkom komisji i osobom powołanym do udziału w jej pracach wydatków rzeczywiście poniesionych w związku z udziałem w pracach komisji, stosując odpowiednio przepisy o zwrocie kosztów podróży służbowych dla radnych miasta (powiatu).

Jednym z poważniejszych problemów dotyczących funkcjonowania komisji bezpieczeństwa i porządku jest określenie wzajemnych relacji między tą komisją a komisjami powoływanymi przez radę miasta (powiatu) ze swojego grona do zadań o podobnym charakterze²⁴. Problem ten jest szczególnie istotny w momencie powstawania komisji bezpieczeństwa i porządku. Należy jednak wskazać na odmienny charakter tych komisji.

Komisję bezpieczeństwa i porządku tworzy się z mocy prawa w celu realizacji zadań prezydenta miasta (starosty) w zakresie zwierzchnictwa nad miejskimi (powiatowymi) służbami, inspekcjami i strażami oraz zadań określonych w ustawach z zakresu porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli. W dodatku skład komisji jest bardzo szeroki, podkreślenia wymaga udział prokuratora oraz przedstawicieli społeczności lokalnej.

²⁴ Ustawa o samorządzie powiatowym z dnia 5 czerwca 1998 r., art. 17 (Dz.U. z 2001 r., nr 142, poz. 1592).

Natomiast komisje powoływane przez radę miasta (powiatu) na podstawie art. 17 ustawy o samorządzie powiatowym, posiadają charakter fakultatywny i tworzone są spośród radnych miasta (powiatu) do zadań określonych przez radę miasta (powiatu).

Nie bez znaczenia jest również podział obowiązków pomiędzy komisję bezpieczeństwa i porządku a radę miasta (powiatu) przy konstruowaniu miejskiego (powiatowego) programu zapobiegania przestępczości oraz zapewnienia porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli.

Tworzenie zintegrowanego systemu bezpieczeństwa musi pociągać za sobą współpracę wszystkich podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i porządek publiczny. Najistotniejszą formacją w sferze bezpieczeństwa i porządku publicznego jest policja, która powinna współpracować nie tylko ze strukturami samorządowymi, ale również ze wszystkimi organizacjami utworzonymi przez obywateli, którzy pragną aktywnie zadbać o swoje bezpieczeństwo. Z kolei organy jednostek samorządu terytorialnego reprezentujące wspólnotę samorządową mają nie tylko obowiązek, ale i naturalną potrzebę rozpoznawania lokalnych środowisk w zakresie ich oczekiwań, w tym między innymi w zakresie zapewnienia strukturom rządowym odpowiedzialnym za porządek i bezpieczeństwo warunków do ich realizacji w sposób możliwie najbardziej zbliżony do potrzeb lokalnych. Ponadto jednostki samorządu terytorialnego posiadają inne niż policja, ale nie mniej ważne możliwości zwalczania przestępczości. Mając instrumenty kształtowania warunków społecznych, mogą skutecznie zapobiegać przestępczości eliminując jej przyczyny (takie jak bezrobocie czy brak opieki nad małoletnimi), a także utrudniać realizację niektórych przestępstw (np. przez właściwe oświetlenie ulic, parkingów, zastosowanie kamer itp.). Dlatego komisje bezpieczeństwa i porządku mogą stanowić forum współpracy pomiędzy wszystkimi podmiotami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo i porządek publiczny. W świetle art. 37a ustawy o samorządzie powiatowym współpraca ta nabrała wyraźnej rangi, zwłaszcza, że ustawodawca przewidział w niej obowiązkowy udział przedstawicieli społeczności lokalnych (ekspertów) oraz prokuratora.

Zakończenie

Mimo znaczącego dorobku i licznych publikacji teoria bezpieczeństwa i porządku publicznego nie dysponuje wypracowanym i powszechnie akceptowanym przez znawców problemu — aparatem pojęciowym. Stan ten

jest przede wszystkim skutkiem braku szerszych prawnych uzasadnień. Wprawdzie ustawy tzw. ustrojowe oddzielnie od innych zadań własnych wymieniają zadania zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego obywateli, to jednak w sytuacji, w której pojęcie to niemal rozszerzane jest na inne zadania (np. ochronę przeciwpożarową, przeciwpowodziową itd.), w szczególności na szczeblu gminy, miasta (powiatu) wymagają jednoznacznego określenia zakresu tego zadania.

Ogólnie bezpieczeństwo określa się jako brak zagrożeń. Jest to jednak nazbyt niedoskonała definicja czy chociaż ogólne pojęcie, a nawet nieadekwatne do zawartej w nim treści, gdyż w praktyce taka sytuacja w ogóle nie ma miejsca. Przeciwnie, żyjemy w otoczeniu stale narastającego ryzyka. Można rzec, że żyjemy w przestrzeni wszechobecnego i nieuniknionego zagrożenia, które w połączeniu z potrzebą bezpieczeństwa są ze sobą ściśle związane. Dlatego bezpieczeństwo można określić jako stan otoczenia cywilizacyjnego i środowiska naturalnego społeczności lokalnej.

Celem opracowania nie są teoretyczne rozważania nad stanem prawnym tego zagadnienia lecz ukazanie faktycznego stanu w organizacji bezpieczeństwa i porządku publicznego w najszerszej rozumianym życiu społecznym i gospodarczym gminy czy miasta (powiatu).

Streszczenie

Poniższe opracowanie zawiera podstawowe informacje z zakresu planowania, organizacji i wykonania zadań na szczeblu podstawowej jednostki administracji samorządowej, jaką jest gmina i powiat. W oparciu o tzw. ustawy ustrojowe, tj. ustawy o samorządzie gminnym i samorządzie powiatowym przedstawiono zakres kompetencji prezydenta (starosty), burmistrza, wójta w organizacji bezpieczeństwa i porządku publicznego dla społeczności lokalnych. Przedstawiono zasady doboru reprezentantów poszczególnych środowisk do komisji bezpieczeństwa i porządku publicznego, jako organu doradczego.

Opracowanie podkreśla ważność rozważanych problemów i pokazuje specyfikę zagadnień związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Summary

This paper provides basic information concerning the planning, organization and execution of tasks at the level of the basic unit of local government which is the municipality and the county. Based on the so-called constitutional law ie the law on local self-government and county government the paper presented the competence of the president, mayor, mayor of the organization of securing public order and safety for local communities. The principles of selection of representatives of various circles to the committee of safety and public order as an advisory body were described. The development underscores the importance of the considered problem and shows the specific issues relating to security and public order.

Bibliografia

- Konieczny J., *Nadzwyczajne zagrożenia środowiskowe. Leksykon administracji bezpieczeństwa*, Poznań 2009.
- Kulesza M., *Administracja publiczna. Zagadnienia ogólne*, Wyd. Liber, Warszawa 2000.
- Marczak J., *Samoorganizacja społeczeństwa na rzecz bezpieczeństwa powszechnego*, Warszawa 2002.
- Podkruszyński W., Staszewski K., Terlikowski T., *System bezpieczeństwa publicznego*, Warszawa 2006.
- Skrabacz A., *Bezpieczeństwo społeczne*, „Zeszyty Naukowe AON”, nr 3 i 4 z 2002 r.
- Ustawa o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r.
- Ustawa o samorządzie powiatowym z dnia 5 czerwca 1998 r.
- Ustawa o administracji rządowej z dnia 5 czerwca 1998 r.
- Ustawa o zmianie ustaw o samorządzie gminnym, o samorządzie powiatowym, o samorządzie województwa, o administracji rządowej w województwie oraz zmianie niektórych ustaw z dnia 11 kwietnia 2001 r.
- Ustawa o policji z dnia 24 czerwca 1990 r.
- Ustawa o Państwowej Straży Pożarnej z dnia 24 sierpnia 1991 r.
- Ustawa Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r.
- Ustawa o zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt, badaniu zwierząt rzeźnych i mięsa oraz inspekcji weterynaryjnej z dnia 24 kwietnia 1997 r.
- Ustawa o stanie kłeski żywiołowej z dnia 18 kwietnia 2002 r.

Krzysztof Terebus

(Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku)

POSTAWY PROSPOŁECZNE
JAKO ELEMENT BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO
NA PRZYKŁADZIE SZKOŁY

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo; bezpieczeństwo publiczne; zagrożenia w szkole; postawy prospołeczne; profilaktyka.

PRO-SOCIAL ATTITUDES AS PART OF PUBLIC SAFETY
ON THE EXAMPLE OF THE SCHOOL

Key words: security; public safety; hazards in schools; pro-social attitudes; prevention.

Bezpieczeństwo jest niewątpliwie tym aspektem życia, który odgrywa fundamentalną rolę i determinuje nie tylko myśli, ale także dążenia człowieka. Jest to szerokie pojęcie, rozpatrywać je można na wielu płaszczyznach ludzkich poczynań. Jedną z nich jest bez wątpienia edukacja, a ściślej rzecz ujmując szkoła, która boryka się od dłuższego czasu z problemem należytego zapewnienia bezpieczeństwa, przebywającym w niej uczniom. Tym bardziej, że w środowisku szkolnym coraz częściej występować zaczęły różnego typu zachowania ryzykowne, takie jak: agresja, przemoc, niktynizm, zachowania przestępcze (np. bójki, kradzieże). Dlatego też podjęcie tematu o znaczeniu kształtowania postaw prospołecznych wśród młodzieży szkolnej na rzecz bezpieczeństwa w szkole jest jak najbardziej uzasadnione. Zdaniem autora, obok kształcenia i wychowania, bezpieczeństwo dzieci i młodzieży, stało się wręcz priorytetowym wyzwaniem dla wielu placówek oświatowych. Podejmowanie działań prospołecznych, manifestowanie swoich skłonności i uczuć prospołecznych bez przynoszenia szkody fizycznej, psychicznej czy materialnej drugiej osobie, może stać się kwestią,

która pozwoli na eliminowanie zachowań zagrażających poczuciu bezpieczeństwa.

Przemoc i agresja są zjawiskami coraz powszechniej występującymi we współczesnym świecie. Dotykają one rozmaitych sfer życia społecznego. Daje się zaobserwować niepokojące nasilenie się zjawiska przemocy także wśród młodzieży, zwłaszcza w wieku, w którym uczęszcza ona do szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Tam, gdzie przebywają młodzi ludzie dochodzi do sytuacji, które nierzadko znajdują ujście w formie przemocy fizycznej lub agresji słownej. Zauważamy także zwiększenie stopnia dostępności i użytkowania różnego rodzaju środków odurzających, np. w postaci narkotyków, alkoholu, co często skutkuje negatywnymi zachowaniami względem rówieśników, rodziców i nauczycieli. Przemoc młodych ludzi może przybierać skalę i formy, których zdecydowanie byśmy się nie spodziewali, a są to: pobicia, kradzieże, rozboje, znęcanie się nad rówieśnikami. W efekcie obserwujemy nasilenie się negatywnych zachowań i odczuć będących reakcjami na doświadczenia wynikające ze stania się obiektem lub świadkiem przemocy. Dochodzi też do zdarzeń tragicznych. Sprzyja temu między innymi kryzys wartości i autorytetów, osłabienie więzi rodzinnych, frustracja spowodowana ubóstwem, pozostawianie młodych ludzi z ich własnymi problemami.

Ponieważ omawiany problem dotyczy młodzieży szkolnej, nie ulega wątpliwości, że przed wychowawcami, nauczycielami stają trudne zadania, by wpłynąć na rozwój emocjonalny młodzieży. Wymaga to wielu umiejętności, predyspozycji i ustawicznego kształcenia nauczycieli i uczniów z zakresu zrozumienia współczesnych zagrożeń oraz sposobów ich niwelowania dla poprawienia bezpieczeństwa w szkole.

Jednym z zadań szkoły, w tym zakresie, jest zapewnienie dzieciom bezpieczeństwa, co jest trudne i odpowiedzialne. W placówce dzieci powinny się nauczyć, między innymi, jak unikać zagrożeń, jak zachowywać się w sytuacji niebezpiecznej, w jaki sposób reagować, kiedy drugiej osobie dzieje się krzywda, w ostateczności — jak się bronić. Wiedza zdobyta w latach szkolnych ma na pewno wpływ na funkcjonowanie w dorosłym życiu. Szkoła podejmuje wiele działań, ale nie zawsze te starania dają zamierzone efekty. Czasami należy zwrócić się po pomoc do specjalistów. Edukacja w zakresie bezpieczeństwa w środowisku szkolnym i pozaszkolnym stanowi zatem ważny element wychowania młodzieży i kształtowania jej osobowości¹.

Inspiracją do zainteresowania tym zagadnieniem jest fakt, że w rozważaniach na temat bezpieczeństwa skupiamy się na sprawach wielkich o znaczeniu globalnym, a często umykają nam sprawy, na które mamy bez-

¹ www.bezpieczny-uczen.pl

pośredni wpływ jako rodzice, wychowawcy czy zwykli obywatele. W przedstawionym artykule skupiono się głównie na zagadnieniach dotyczących kształtowania postaw prospołecznych mających na celu zapobieganie kradzieżom w szkole. Wychodząc z założenia, że postawy prospołeczne mogą pomóc w zapobieganiu różnego rodzaju zagrożeniom, można śmiało postawić tezę, że wymienione postawy wpływają na bezpieczeństwo w szkole. Za przykład może posłużyć postawa uczciwości, której wpływ zdaniem autora jest niezwykle przydatny (niezbędny) w walce np. z kradzieżami.

Pojęcie postawy prospołecznej można przedstawić w różnych aspektach: pedagogicznym, socjologicznym oraz psychologicznym. Postawa społeczna jest to uwewnętrzniona przez jednostkę, wyuczona, socjalizowana predyspozycja do reagowania w społecznie zdefiniowany sposób, szczególnie przez podejmowanie określonych działań w odpowiedzi na określone oczekiwania społeczne, wpływa na preferowanie pewnych celów i wartości².

Według Skornego „postawa prospołeczna to przejawiające się w zachowaniu skłonności do podejmowania czynności prospołecznych czy korzystnych społecznie. Postawę prospołeczną cechuje występowanie u danego osobnika licznych czynności prospołecznych. Przyjmują one formę udzielania pomocy, dodawania wiary we własne siły, darzenia dobrym słowem, zaspokajania ludzkich potrzeb, opiekowania się, obrony słabszych, wyrażania współczucia. Postawy i odpowiadające im czynności prospołeczne przejawiają się w różny sposób w zależności od wieku, wykształcenia, przynależności społecznej, zwyczajów i tradycji kulturowych obowiązujących w danej grupie. Do postaw prospołecznych kształtujących się w procesie socjalizacji zaliczamy: postawę życzliwości, sprawiedliwości oraz altruistyczną”³.

Według Muszyńskiego można wyróżnić następujące rodzaje postaw prospołecznych:

— postawa życzliwości — przejaw: brak uprzedzeń, współdziałanie społeczne;

— postawa uczciwości — postępowanie uczciwie wobec siebie i innych, zgodnie z prawem;

— postawa sprawiedliwości — nagradzanie i karanie stosownie do zasług, osiągnięć lub przewinień, obiektywne ocenianie cudzego i własnego działania, przestrzeganie zasad praworządności, unikanie dyskryminacji lub faworyzowania; wpływ ma grupa, w której występuje sprawiedliwe działanie:

— dzieci 7–8 lat — norma postępowania zgodnie z nakazami i zakazami dorosłych,

²K. Olechnicki, *Słownik socjologiczny*, wydanie II poprawione, Toruń 1998, s. 159.

³Z. Skorny, *Proces socjalizacji dzieci i młodzieży*, Warszawa 1976, s. 29.

— starsze dzieci i młodzież — poczucie sprawiedliwości: najpierw sprawiedliwość restrybutywna związana z sankcją i karą; następnie sprawiedliwość dystrybutywna związana z poczuciem równości,

— dojrzała osoba — zarówno normy sprawiedliwości restrybutywnej, jak i dystrybutywnej;

— postawa altruistyczna — poświęcenie się dla innych⁴;

— postawy prospołeczne w środowisku rodzinnym i szkolnym — rozwój i kształtowanie.

Warunkiem skutecznego wychowania jest umiejętność porozumiewania się. Chodzi głównie o komunikowanie się nauczycieli i uczniów, rodziców i dzieci, a także dzieci między sobą. Umiejętność porozumiewania ułatwia nawiązywanie i utrzymywanie bliskich kontaktów z innymi ludźmi, niejednokrotnie bywa narzędziem rozwiązywania zaistniałych w rodzinie i szkole konfliktów interpersonalnych, umożliwia przychodzenie innym z pomocą, a także służenia pomocą osobom spoza rodziny i szkoły. Tym samym więc stwarza realną możliwość rozwijania i pogłębiania zachowań altruistycznych w procesie wychowania⁵.

Co wpływa na postawy prospołeczne?

Motywacja specyficzna jest przyczyną działań, które mają na celu usunięcie zagrożenia lub powiększenie cudzego dobra — jest autonomicznym (niezależnym) celem czynności. Taka forma motywacji przejawia się: w poczuciu obowiązku, honorze, lęku przed wyrzutami sumienia (motywacja endocentryczna), we współczuciu, bezinteresownej miłości, przekonaniu o słuszności sprawy (motywacja egzocentryczna)⁶.

Motywacja niespecyficzna to taka, która ma inne przyczyny niż motywacja specyficzna. Na przykład: ktoś angażuje się w działalność społeczną, bo nie ma co zrobić z wolnym czasem; ktoś inny staje w obronie obrażonego, bo lubi walczyć i wygrywać; lider w grupie pomaga członkom grupy, aby im udowodnić, że jest od nich lepszy. Źródłem działań prospołecznych dzieci jest przyjemność doznawania podczas wykonania czynności podobnych do tych, które wykonują dorośli. Chętnie więc pomagają w sprzątanii, gotowaniu i innych pracach domowych. Działania prospołeczne odnoszą się nie tylko do pojedynczych zachowań, można je również odnieść do życiowej działalności człowieka⁷.

⁴H. Muszyński, *Zarys teorii wychowania*, Warszawa 2003, s. 108–148.

⁵M. Łobocki, *Altruizm a wychowanie*, Lublin 1998, s. 105.

⁶W. Aue, *Człowiek w środowisku*, podręcznik część 1, Warszawa 2009, s. 55.

⁷Tamże, s. 56.

Teoretyczne rozważania na rzecz bezpieczeństwa w szkole

Termin bezpieczeństwo posiada szerokie znaczenie, wyróżnia się wiele rodzajów bezpieczeństwa o czym pokrótce poniżej. Pamiętać należy, że przedmiotem głównym rozważań autora jest bezpieczeństwo dotyczące przede wszystkim dzieci i młodzieży w szkole.

Bezpieczeństwo jest to stan braku zagrożeń, który daje nam poczucie pewności i gwarancje jego zachowania oraz szansę na doskonalenie. Także brak ryzyka, dzięki któremu człowiek nie boi się i przewycięża swój własny lęk, obawy, niepokój oraz niepewność. Bezpieczeństwo jest podstawową potrzebą człowieka, czyli to, co ceni sobie szczególnie, to co jest dla niego ważne: zdrowie, życie, praca, uczucia, szacunek, dobra materialne. Brak bezpieczeństwa wywołuje w człowieku niepokój i poczucie zagrożenia, więc należy im przeciwdziałać i zapobiegać⁸.

Bezpieczeństwo międzynarodowe rozumiemy jako brak istniejących zagrożeń i obaw oraz dążenie i działanie społeczeństwa międzynarodowego na rzecz ochrony wartości państwowych i społecznych dzięki normom i instytucjom mogącym zapewnić rozstrzygnięcie sporów oraz stabilność i eliminowanie zagrożeń⁹.

W. Stankiewicz opisuje bezpieczeństwo narodowe jako „stan równowagi między zagrożeniem wywołanym możliwością zaistnienia konfliktu a potencjałem obronnym”¹⁰.

E. Ura określa bezpieczeństwo publiczne jako stan, w którym ogółowi obywateli indywidualnie nieoznaczonemu, żyjącemu w państwie i społeczeństwie, nie grozi żadne niebezpieczeństwo i to niezależnie od tego, jakie byłyby jego źródła. Ura uważa, że ochrona bezpieczeństwa publicznego należy do państwa, które zakreśla granice bezpieczeństwa i wypowiada się co jest niezgodne z bezpieczeństwem i co zakłóca lub może utrudniać normalne funkcjonowanie państwa¹¹.

Pojęcie „zagrożenie” podobnie jak „bezpieczeństwo” ma szerokie znaczenie i można wymienić wiele jego rodzajów. One to właśnie poniekąd decydują z jakim rodzajem bezpieczeństwa mamy do czynienia.

⁸ Słownik terminów z zakresu psychologii dowodzenia i zarządzania, Warszawa 2000, s. 17.

⁹ Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, Warszawa 2002, s. 13.

¹⁰ W. S t a n k i e w i c z, *Bezpieczeństwo narodowe a walki niezbrojne*, Studium, Warszawa 1991, s. 73.

¹¹ E. U r a, *Prawne zagadnienia bezpieczeństwa państwa*, Rzeszów 1988, s. 124.

Zagrożenie, według B. Hołysta, „w człowieku rodzi się obawa o utratę wysoko cenionych wartości, z własnym życiem na pierwszym miejscu”¹².

Węższa definicja zagrożenia wyjaśnia je odwołując się do kategorii sytuacji trudnych¹³. W tym kontekście zagrożenie rozumiane jest jako sytuacja uświadamiana przez podmiot¹⁴. W szerszym znaczeniu „[...] zagrożenia obejmują także sytuacje, które nie są przez podmiot uświadamiane”¹⁵.

W definicji *Małego słownika języka polskiego* „zagrozić”, „zagrażać”, to tyle co grożąc czymś postraszyć, zapowiedzieć coś pod groźbą; stwarzać stan niebezpieczeństwa, stawać się groźnym, niebezpiecznym dla kogoś¹⁶.

Zachowania ryzykowne uczniów i ich wpływ na bezpieczeństwo w szkole

Do zachowań ryzykownych należą:

- przypadki zachowań agresywnych wśród uczniów (bójki, zastraszanie, zaczepianie, popychanie),
- przypadki stosowania przemocy przez uczniów ze starszych klas wobec młodszych kolegów,
- przypadki stosowania używek przez uczniów (alkohol, tytoń, sporadycznie narkotyki),
- przypadki kradzieży na terenie szkoły (zwłaszcza w szatniach szkolnych),
- przypadki obecności osób spoza szkoły na jej terenie,
- niski poziom integracji i życzliwości uczniów w klasie — z wychowawcą, z innymi uczniami,
- niski poziom wiedzy i umiejętności postępowania w trudnych sytuacjach,
- niski poziom kultury zachowania, używanie wulgaryzmów językowych.

Jednym ze sposobów eliminacji zagrożeń jest obserwacja i kontrola. Aby zapobiegać wszystkim niepożądanym zachowaniom, należy obserwować

¹² B. Hołyst, *Wiktymologia*, Warszawa 1997, s. 64–65.

¹³ Szerzej na temat sytuacji trudnych: T. Tomaszewski, *Wstęp do psychologii*, Warszawa 1971, s. 124–138.

¹⁴ Tamże, s. 65.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka (red.), *Mały słownik języka polskiego*, Warszawa 1989, s. 965.

dziecko (od samego początku jego rozwoju), kontrolować każde jego zachowanie w młodszym wieku szkolnym, by móc skutecznie je eliminować.

Wraz z rozwojem u dziecka wzrasta zdolność do rozumowania moralnego, tj. analizowania i oceniania zdarzeń i sytuacji w kontekście zakazów, nakazów oraz przestrzegania norm społecznych. Rozumowanie moralne ma wpływ na zachowanie dziecka¹⁷.

Kradzież jedno z zagrożeń w szkole

Kradzież, to jeden z najczęściej popełnianych czynów karalnych. Dla dyrektorów szkół postępowanie w tej sytuacji bywa problematyczne. Niektórzy zadają sobie pytanie, czy potrzebne jest powiadamianie organów ścigania w obliczu irrelevantnego przewinienia. Tymczasem sposób działania nie powinien budzić wątpliwości. W potocznym rozumieniu kradzież to zabranie komuś, bez jego wiedzy i zgody, przedmiotów lub pieniędzy. Ogólnie rozumiane pojęcie kradzieży zostało skodyfikowane zarówno w kodeksie karnym, jak i kodeksie wykroczeń, co oznacza, że popełnienie tego czynu zabronionego podlega odpowiedzialności karnej.

Podstawową definicję przedstawiono w Kodeksie karnym. „Kradzież (art. 278 k.k.) — zabór cudzej rzeczy w celu przywłaszczenia. Pod pojęciem zaboru rozumie się fizyczne wyjęcie rzeczy spod władztwa właściciela. Dotyczy to również przedmiotu pozostawionego przez niego w znanym mu miejscu w zamiarze późniejszego jej zabrania. Wymóg dokonania zaboru oznacza, że nie jest możliwa kradzież rzeczy znalezionej przez sprawcę lub jemu powierzonej. Nie wyklucza to odpowiedzialności za inne przestępstwo, a mianowicie za przywłaszczenie”.

Kodeks karny wyróżnia kilka typów kwalifikowanych kradzieży. Należą do nich:

- kradzież z włamaniem,
- rozbój,
- kradzież rozbójnicza,
- kradzież rzeczy znacznej wartości (art. 278 § 1 lub 2 w związku z art. 294 § 1 k.k.),
- kradzież rzeczy stanowiącej dobro o szczególnym znaczeniu dla kultury (art. 278 § 1 lub 2 w związku z art. 294 § 2 k.k.)¹⁸.

Problem kradzieży w szkołach występuje w mniejszym lub większym zakresie. Aby wypracować model postępowania wobec nieletniego sprawcy,

¹⁷ D. Gulińska-Grzeluska, *Muzyko-terapia dzieci agresywnych*, Łódź 2009, s. 56.

¹⁸ A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 1, komentarz do artykułów 117–221, Warszawa 2010.

który dopuścił się kradzieży na terenie szkoły, należy w pierwszej kolejności poznać kilka podstawowych terminów, m.in. kto to jest nieletni, małoletni, co to jest demoralizacja, czyn karalny, oraz jakie należy podjąć postępowania w przypadku wykroczenia.

Zacznijmy od tego, że nieletni to osoba, która dopuściła się czynu karalnego po ukończeniu 13 lat, ale nie ukończyła lat 17, wykazująca przejawy demoralizacji, ale nie ukończyła lat 18, a także osoba do lat 21, względem której zostały orzeczone środki wychowawcze lub poprawcze. Z kolei małoletni to osoba, która nie ukończyła 18 lat i nie zawarła związku małżeńskiego przed osiągnięciem tego wieku. Zaś demoralizacja to manifestowanie negatywnych form postępowania mających charakter utrwalony i występujący systematycznie. Do takich form należą:

- zaniedbywanie obowiązku szkolnego,
- naruszanie zasad współżycia społecznego,
- spożywanie alkoholu i środków odurzających,
- prostytutka,
- ucieczki z domów, wagary,
- udział w grupach przestępczych,
- przynależność do subkultur i nieformalnych grup młodzieżowych.

Czynem karalnym określamy czyn zabroniony przez prawo jako przestępstwo lub przestępstwo skarbowe, albo wykroczenia określone w kodeksie wykroczeń (zakłócanie porządku, prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu lub środków odurzających, niszczenie cudzych rzeczy itp.).

Warto także dokonać analizy przyczyn występowania kradzieży. Jest oczywiste, że czynniki takich zachowań mają miejsce w środowisku szkolnym, pozaszkolnym, rodzinnym, rówieśniczym oraz w cechach osobowości ucznia. Zadaniem szkoły jest zapobieganie im lub całkowite ich wyeliminowanie.

Przyczynami kradzieży są:

- brak umiejętności nawiązywania kontaktów z rówieśnikami,
- trudności w pozyskaniu rodziców do współpracy,
- nieumiejętne prowadzenie dyżurów nauczycielskich podczas przerw,
- sprzyjające miejsca, w których występują kradzieże (np. szatnia, sklepik, toalety),
- nieumiejętne wsparcie dla rodziny w jej funkcji wychowawczej,
- zachowania agresywne wynikające z czynników osobowych ucznia, np. ADHD (zespół nadpobudliwości psychoruchowej),
- nierzetelna diagnoza dziecka, brak przygotowania nauczycieli do pracy i nieumiejętność opracowania indywidualnego programu dla dziecka potrzebującego pomocy,

— nieodpowiednie wsparcie i pomoc dla nauczycieli w rozwiązywaniu różnych sytuacji problemowych.

Profilaktyka narzędziem w przeciwdziałaniu zachowaniom negatywnym w środowisku szkolnym

W systemie działań profilaktycznych szkoła stanowi ważne miejsce. Zachowania ryzykowne mają często na celu zwrócenie uwagi dorosłych na problem młodzieży. Mogą one służyć:

- zaspokojeniu najważniejszych potrzeb psychicznych (miłości, akceptacji, uznania, bezpieczeństwa, przynależności),
- realizacji ważnych zadań rozwojowych (np. określenie własnej tożsamości, uzyskanie niezależności od dorosłych),
- radzeniu sobie z przeżywanymi trudnościami życiowymi (redukcja lęku i frustracji).

Wpływ na zachowanie młodego człowieka mają jego cechy indywidualne oraz czynniki występujące w środowisku. Mają one charakter chroniący (czynniki chroniące) lub zwiększający możliwość podjęcia określonego zachowania (czynniki ryzyka). Prawdopodobieństwo podjęcia zachowania ryzykownego jest tym większe, im więcej czynników ryzyka występuje, tym bardziej są one szkodliwe, i dłużej trwa ich działanie.

Do czynników chroniących zaliczamy:

- silną więź emocjonalną z rodzicami,
- zainteresowanie nauką szkolną,
- regularne praktyki religijne,
- poszanowanie prawa, norm, wartości i autorytetów społecznych,
- przynależność do pozytywnej grupy.

Do czynników ryzyka zaliczamy:

- wysoki poziom lęku i niepokoju,
- niską samoocenę,
- niedojrzałość emocjonalną i społeczną,
- słabą kontrolę wewnętrzną,
- nierealistyczne oczekiwania wobec siebie i otoczenia,
- brak zainteresowania nauką szkolną,
- zaburzenia więzi z rodzicami,
- nieprawidłowa struktura rodziny itd.

Jeśli szkoła stawia sobie za cel zwiększenie poczucia bezpieczeństwa wśród uczniów, powinna wprowadzić szereg działań, które ograniczą

zachowania agresywne wśród nich i zniwelują przemoc w środowisku szkolnym i pozaszkolnym. W tym celu należy:

- rozwijać tolerancję i empatię, wdrażać do asertywności,
- zwiększać wiedzę uczniów, rodziców i nauczycieli na temat konsekwencji prawnych zachowań aspołecznych, przemocy, uzależnień, zagrożeń,
- kształtować zachowania bezpieczne w szkole, w domu, na drodze,
- zapobiegać kradzieżom w szkole.

Kiedy uczeń dokona kradzieży nauczyciele zastanawiają się jak postąpić w takiej sytuacji. Zgodnie z prawem powinni:

- niezwłocznie powiadomić dyrektora szkoły,
- ustalić okoliczności czynu i ewentualnych świadków zdarzenia,
- przekazać sprawcę pod opiekę dyrektorowi szkoły lub pedagogowi szkoły,
- powiadomić rodziców,
- niezwłocznie (w porozumieniu z dyrektorem szkoły) powiadomić najbliższą jednostkę policji,
- zabezpieczyć ewentualne dowody przestępstwa.

Nauczyciel w obecności innej osoby ma prawo żądać, aby uczeń wydał przedmiot, który ukradł. Nie ma natomiast prawa przeszukiwać odzieży i teczki ucznia — jest to czynność zastrzeżona wyłącznie dla funkcjonariuszy policji. Aby zapobiegać kradzieżom w szkole pedagodzy mają szereg form zachowawczych. Wśród nich możemy wymienić: godziny wychowawcze, spotkania uczniów, nauczycieli i rodziców z pedagogiem szkolnym, przedstawicielami instytucji działającymi na rzecz poprawy bezpieczeństwa dzieci i młodzieży, apele okolicznościowe, konkursy, wystawy tematyczne, akcje charytatywne, zajęcia pozalekcyjne, przedstawienia teatralne.

Pomimo wielu sposobów zapobiegania kradzieżom, w szkołach niewątpliwie mają miejsce przestępstwa lub wykroczenia. Dlatego od reakcji nauczycieli i dyrektora zależy, czy uczeń — sprawca kradzieży doświadczy konsekwencji swojego działania.

Jak już wcześniej wspomniano działaniami zalecanymi są:

- „niezwłoczne powiadomienie dyrektora szkoły,
- ustalenie okoliczności czynu i ewentualnych świadków zdarzenia,
- przekazanie sprawcy (o ile jest znany i przebywa na terenie szkoły) dyrektorowi szkoły, lub pedagogowi szkolnemu pod opiekę,
- powiadomienie rodziców ucznia-sprawcy,
- niezwłoczne powiadomienie policji w przypadku, gdy sprawa jest poważna (rozbój, uszkodzenie ciała itp.) lub sprawca nie jest uczniem szkoły i jego tożsamość nie jest nikomu znana”¹⁹.

¹⁹ www.bezpieczny-uczen.pl

W przypadkach kradzieży zjawisko to dotyka zawsze dwóch stron, sprawcy i ofiary. W obu sytuacjach nauczyciele powinni znać zasady postępowania. Rodzice dziecka będącego ofiarą kradzieży powinni być poinformowani o problemie i otrzymać wsparcie i pomoc ze strony szkoły.

Zasady postępowania wobec sprawców kradzieży:

1. Przeprowadzenie rozmowy z uczniem o jego zachowaniu:

— jeżeli w zdarzeniu kradzieży uczestniczy więcej niż jedna osoba należy rozmawiać z każdym z osobna, zaczynając od lidera grupy, miejscem rozmów powinno być pomieszczenie zapewniające spokój i brak świadków; nauczyciel, który decyduje się na przeprowadzenie rozmowy powinien jasno określić jej cel, nauczyciel powinien opisać zachowanie ucznia, które jest powodem rozmowy, należy upewnić ucznia, że nauczyciel chce mu pomóc,

— sprawca musi otrzymać od nauczyciela jasny i jednoznaczny komunikat o braku akceptacji takiego zachowania, należy dać uczniowi szansę wypowiedzenia się na temat zachowania będącego powodem interwencji,

— wysłuchać, stosując aktywne metody słuchania,

— jeżeli uczeń milczy, należy powrócić do propozycji pomocy,

— omówić z uczniem skutki przejawianych przez niego zachowań oraz poinformować o potrzebie spotkania z rodzicami.

2. Omówienie z rodzicami zachowania dziecka:

— ustalić strategię współpracy rodziców ze szkołą,

— pozyskać ich do współpracy, ustalić jej zasady,

— opracować wspólnie z rodzicami projekt kontraktu dla dziecka,

— określić w nim zachowania nieakceptowane, oczekiwania wobec dziecka,

— ustalić katalog kar i nagród,

— ustalić terminy wykonania poszczególnych zadań określonych w kontrakcie,

—ustalić hierarchię konsekwencji oraz zasady odzyskiwania przywilejów.

3. Przyjęcie ostatecznej wersji kontraktu — wspólnie z dzieckiem i rodzicami (dziecko ma prawo negocjować warunki kontraktu).

4. Monitorowanie realizacji kontraktu:

— jeżeli kontrakt ma być udostępniony innym nauczycielom w celu obserwowania zmian w zachowaniu ucznia, o fakcie tym powinni być powiadomieni rodzice i uczeń,

— w przypadku braku efektów przyjętego kontraktu szkoła powinna podjąć dalsze działania, w tym wynikające z przepisów prawa.

5. W rozmowach z dziećmi — ofiarami kradzieży — należy pamiętać, aby:

— aktywnie, uważnie słuchać,

— powiedzieć dziecku o swoich intencjach,

— wczuć się w stan emocjonalny dziecka,

- okazać ciepło i akceptację,
- dostosować się do sposobu mówienia, siedzenia dziecka,
- zadawać pytania ułatwiające nawiązanie kontaktu,
- unikać zbyt wielu dociekliwych pytań,
- być cierpliwym — dawać czas na udzielanie odpowiedzi,
- nie oceniać dziecka ani zdarzeń, które przedstawia,
- nie podważać jego wypowiedzi,
- nazywać uczucia dziecka,
- nie mówić za dziecko,
- nie wyręczać dziecka,
- pokazać dziecku jego mocne strony, dowartościować je,
- docenić odwagę dziecka, kiedy mówi o bolesnych dla siebie zdarzeniach,
- uszanować jego odmowę i lęk, kiedy nie wskazuje sprawców,
- przypomnieć dziecku normy i prawa, które je chronią,
- informować dziecko o wszystkim, co zamierzamy zrobić w tej sytuacji,
- pomóc dziecku w poradzeniu sobie z sytuacją,
- zmotywować je do współpracy (z wychowawcą, pedagogiem szkolnym, terapeutą, przedstawicielami innych instytucji) w celu rozwiązania problemu²⁰.

Zakończenie

Autor w swoim krótkim dezyderacie, poprzez przedstawienie rozważań teoretycznych z zakresu bezpieczeństwa i niektórych jego zagrożeń, wskazał, że jedną z dróg polepszania bezpieczeństwa jest kształtowanie postaw prospołecznych jako części integralnej systemu bezpieczeństwa. Ponadto wskazał, że działania i profilaktyka w tym zakresie są jednym ze sposobów kształtowania i umacniania bezpieczeństwa publicznego. Środowisko szkolne i jego problemy posłużyły jako przykład w stosowaniu pozytywnej konotacji w każdej instytucji, której najważniejszym podmiotem jest obywatel jego bezpieczeństwo zgodne z maksymą „celem państwa jest [...] szczęśliwe życie, a reszta to środki do tego celu wiodące”²¹.

²⁰ Tamże.

²¹ K. Leśnik, *Arystoteles*, Warszawa 1998, s. 199.

Streszczenie

Artykuł przedstawia rozwaŹania teoretyczne z zakresu bezpieczeŃstwa i niektórych jego zagroŹeŃ ze wskazaniem, Źe jedną z dróg polepszania bezpieczeŃstwa jest kształtowanie postaw prospołecznych, jako częci integralnej systemu bezpieczeŃstwa. Ponadto opisano, Źe działania i profilaktyka w tym zakresie są jednym ze sposobów kształtowania i umacniania bezpieczeŃstwa publicznego. Środowisko szkolne i jego problemy posłuŹyły jako przykłd w stosowaniu pozytywnej konotacji w kaŹdej innej instytucji, której najwaŹniejszym podmiotem jest obywatel i jego bezpieczeŃstwo.

Summary

This paper presents theoretical considerations of security and some of its risks with an indication that one way to improve security is to develop pro-social attitudes as an integral part of the security system. In addition, it describes the action and prevention in this area are one way of shaping and strengthening public safety. School environment and its problems were used as an example of the use of positive connotation in any other institution whose main subject is a citizen and his safety

Bibliografia

- Aue W., *Człowiek w środowisku*, podręcznik część 1, WSiP, Warszawa 2009.
- Gulińska-Grzeluska D., *Muzyko-terapia dzieci agresywnych*, Łódź 2009.
- Hołyst B., *Wiktymologia*, Warszawa 1997.
- Leśniak K., *Arystoteles*, Warszawa 1998.
- Łobocki M., *Altruizm a wychowanie*, Wydawnictwo Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1998.
- Muszyński H., *Zarys teorii wychowania*, Warszawa 2003.
- Olechnicki K., *Słownik socjologiczny*, wydanie II poprawione, Toruń 1998.
- Skorny Z., *Proces socjalizacji dzieci i młodzieŹy*, Warszawa 1976.
- Skorupka S., Auderska H., Lempicka Z. (red.), *Mały słownik języka polskiego*, Warszawa 1989.
- Słownik terminów z zakresu bezpieczeŃstwa narodowego*, AON, Warszawa 2002.
- Słownik terminów z zakresu psychologii dowodzenia i zarządzania*, Warszawa 2000.
- Stankiewicz W., *BezpieczeŃstwo narodowe a walki niebrojne*, Studium, Warszawa 1991.
- Tomaszewski T., *Wstę do psychologii*, Warszawa 1971.
- Ura E., *Prawne zagadnienia bezpieczeŃstwa państwa*, Rzeszów 1988.

Waldemar Nowosielski

(Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku)

NOWE ZAGROŻENIA BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO W XXI WIEKU

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo; broń; zagrożenia; wojna.

NEW THREATS TO NATIONAL SAFETY IN THE TWENTY-FIRST CENTURY

Key words: safety; weapon; threat; war.

W opracowaniu przybliżono problematykę dwóch zagrożeń — degradację środowiska powodowaną przez wojsko i terroryzm ekologiczny.

Intensyfikacja działalności ludzkiej w czasie pokoju nastąpiła w połowie XIX w. Stale rosnąca liczba ludności naszej planety (antropocentryzm) i brak zgodności między rozwojem techniki a funkcjonowaniem biosfery sprawiły, że doszło do istotnego zaburzenia istniejącej równowagi ekologicznej. Przejawia się to w zmianie stosunków ilościowych i jakościowych, zachodzących we wszystkich elementach biosfery, co ujemnie oddziałuje na wszelkie formy życia¹. Do biosfery przenika wiele rozmaitych substancji oraz energia w postaci różnego rodzaju fal. Termin „zanieczyszczenie” można zdefiniować jako występowanie wszelkich substancji niepożądanych, obcych w dowolnym elemencie środowiska, zmieniających jego właściwości i mogących wywierać szkodliwy wpływ na organizm ludzki². Pojęcie to obejmuje również różnorodne odmiany energii, które występują w ilościach przekraczających ich naturalny poziom. Wśród licznych szkodliwych

¹ B. Devall, G. Session, *Ekologia głęboka. Życ w przekonaniu, iż Natura coś znaczy*, Warszawa 1995, s. 173.

² *Kompendium wiedzy o ekologii*, red. J. Strzałko, T. Mossor-Pitraszewska, Warszawa 2001, s. 313.

czynników wpływających negatywnie na środowisko można wyróżnić siedem najważniejszych zagrożeń życia na Ziemi:

- zanieczyszczenie powietrza,
- zanieczyszczenie wód i gleb,
- promieniowanie elektromagnetyczne,
- promieniowanie jonizujące,
- odporność życia biologicznego,
- wyczerpywanie surowców,
- bariera przestrzeni oraz hałas i wibracje³.

Mając na uwadze globalne ujęcie zagrożeń ekologicznych, można wśród nich wyróżnić następujące negatywne główne syndromy globalnych zmian:

- nadmierne wykorzystywanie zasobów niezbędnych do ekologicznej reprodukcji,
- nadmierne wykorzystywanie lasów i innych ekosystemów⁴,
- degradacja środowiska poprzez zaprzestanie tradycyjnych form uprawy ziemi,
- degradacja środowiska przez eksploatację nieodnawialnych zasobów,
- nietrwałe, przemysłowe zagospodarowanie gleb i wód⁵,
- zanieczyszczenie środowiska przez celowe przekształcenie przyrody w ramach wielkich projektów przemysłowych (odwracanie biegu rzek i wykorzystywanie wód do nawadniania pól),
- nieuwzględnianie standardów ekologicznych w zakresie wzrostu gospodarczego,
- degradacja środowiska przez chaotyczną urbanizację, zniszczenie krajobrazu przez planową ekspansję miast i infrastruktury,
- degradacja środowiska przez upowszechnienie obcych określonego środowisku metod produkcji rolnej,
- włączanie i degradacja przestrzeni przyrodniczej dla celów wypoczynku,
- wykorzystywanie środowiska przez uporządkowane i dzikie składowanie odpadów cywilizacyjnych,
- obciążanie środowiska przez wielkoobszarowy podział zanieczyszczeń (transport zanieczyszczeń wraz z ruchami powietrza — wiatrami),
- lokalne nagromadzenie zanieczyszczeń na obszarze byłych przemysłowych miejsc produkcji,
- wielkie antropogeniczne katastrofy środowiskowe, z długookresowymi negatywnymi skutkami — są to nadzwyczajne zagrożenia środowiska,

³Por. *Kompendium wiedzy...*, s. 314–355.

⁴J. Revington, *The causes of tropical Deforestation*, „New Renaissance” n. 2 (spring 1992), s. 3–5.

⁵C. Tickell, *The Quality of life: What Quality? Whose life?*, „Environmental Values”, Vol. 1, n. 1 (spring 1992), s. 67.

zalicza się do nich klęski żywiołowe oraz wszelkie katastrofy ekologiczne wynikające z przemysłowej działalności człowieka,

- degradacja środowiska w wyniku jego wykorzystania przez wojsko,
- terroryzm ekologiczny.

W tym miejscu należy przybliżyć problematykę dwóch ostatnich zagrożeń.

Obok przyrodniczego istnieje także społeczne środowisko człowieka. Jest ono dziś również poważnie zagrożone. Oprócz irracjonalnego niszczenia środowiska należy tu przypomnieć niebezpieczne niszczenia środowiska ludzkiego. Przez skażenia społeczne rozumiemy tu zjawiska z zakresu socjologii. Są one codzienne i obniżają nasze poczucie, że warto żyć i pracować⁶. Wydaje się, że do nich należą zbyt szybkie tempo życia, nadmierna konkurencja, brak satysfakcji z pracy oraz zagrożenie bezpieczeństwa⁷. Również działalność militarna człowieka na różnych szerokościach geograficznych naszego globu prowadziła niejednokrotnie do nieodwracalnych zmian ekologicznych, takich jak np. zniszczenie lasów tropikalnych w Wietnamie czy skażenie produktami ropopochodnymi poligonów, które odzyskaliśmy po opuszczeniu naszego kraju przez armię dawnego Związku Radzieckiego. Obecnie Rosja ze swoim potencjałem militarnym jest w dalszym ciągu postrzegana jako źródło militarnych zagrożeń ekologicznych. Jednakże wspomniane powyżej mocarstwo atomowe nie jest jedynym powodem do obaw. W odróżnieniu od krajów Europy Zachodniej i USA w innych częściach świata rywalizacja między państwami może doprowadzić do konfliktu zbrojnego. Istnieje stała groźba wojny lub możliwości jej wybuchu w przyszłości między takimi państwami, jak: Indie i Pakistan, Korea Północna i Korea Południowa, Grecja i Turcja, Izrael i Syria czy Nigeria i Kamerun. Istnieje również zagrożenie, że region Azji i Pacyfiku, nękany różnorodnymi sporami i antagonizmami, stanie się, jak Europa w 1914 r., obszarem destabilizacji polityki równowagi sił i ogromnego napływu broni⁸. Zagrożenie stanowi również upadek społeczeństw Trzeciego Świata, które łatwiej padają ofiarą wielorakich napięć. Do mieszkańców Zachodu zwykle docierają zewnętrzne przejawy niepowodzeń — fiasko pomocy humanitarnej, fala uchodźców. To umacnia błędne poczucie, że niektóre pałace problemy, a zwłaszcza rosnąca polaryzacja społeczna i ekonomiczna, nie występują w krajach uprzemysłowionych. Kraje zachodnie usiłują odizolować się od tamtego świata, który postrzegają jako „świat chaosu”. Nie mówi się już o zagrożeniu rosyjskim. Zamiast tego dyskusja toczy się wokół

⁶D. Elgin, *Voluntary Simplicity*, W. Morrow and CO, New York 1981, s. 165–169; S. Lebergett, *Pursuing Happiness*, Princeton Univ. Press, Princeton 1993 s. 3–15, 31–32, 51–59, 61–68.

⁷K. Mahubani, *The Dangers of Decadence*, Foreign Affairs, Sept./Oct. 1993, s. 10–14.

⁸Raport o stanie świata, red. L.R. Brown, Warszawa 2000, s. 211.

państw „przestępczych”, ogarniętych terroryzmem oraz o nadchodzącym starciu cywilizacji „bogatej północy” i „biednego południa”⁹. Jednakże potencjał militarny Zachodu stanowi również zagrożenie dla bezpieczeństwa ekologicznego. Powyższą tezę można zilustrować następująco:

— Zachód usilnie dąży do ustanowienia lub utrzymania monopolu na skomplikowaną broń (dlatego kładzie tak silny nacisk na nierozpowszechnianie tego typu broni, a nie na powszechne rozbrojenie).

— Bogate państwa wprowadzają coraz nowsze technologie broni, rozbudowują niezwykle mobilne interwencyjne siły zbrojne, które mogą być szybko rozmieszczone w odległych miejscach świata (jak np. w Afganistanie), utrzymują silną kontrolę nad sprawami, którymi zajmuje się Rada Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych, oraz stosują karne embargo gospodarcze wobec państw „przestępczych”, takich jak: Iran, Irak, Libia, Nigeria, Afganistan i inne kraje, które wspierają światowy terroryzm.

Wspomniane powyżej państwa stosują między innymi terroryzm ekologiczny, jako metodę walki z globalizacją (masową ekspansją gospodarki światowej)¹⁰. Jest to zarzewie nowego konfliktu, który obnażył swoje bezwzględne oblicze po ataku terrorystów na Światowe Centrum Handlu (World Trade Center) w Nowym Jorku 11 września 2001 r. Pojawiły się również ataki terrorystyczne z użyciem broni biologicznej (wykorzystano zarodniki bakterii wąglika, głównie na terenie USA).

W tym miejscu należy przybliżyć pojęcie terroryzmu ekologicznego. Przyjmuje się, że jest to planowa działalność pojedynczych osób, zorganizowanych grup ludzi, państw lub grup państw, które świadomie skażają środowisko przyrodnicze, mając na celu zwrócenie na siebie uwagi opinii publicznej oraz wywołanie szerokiego i maksymalnego zastraszenia społeczeństwa, aby wymusić spełnienie określonych żądań. W niektórych krajach prowadzi się intensywne badania mające na celu znalezienie nowych klas substancji i mikroorganizmów o działaniu toksycznym do ewentualnego ich zastosowania w działaniach sabotażowo-dywersyjnych. Przewiduje się, że w przyszłości nastąpią zmiany metod i form działań terrorystycznych, stąd też przygotowanie systemów odpowiednich działań zapobiegawczych staje się pilną potrzebą. Dotychczas zarejestrowane przypadki awarii, katastrof chemicznych, biologicznych ataków terrorystycznych i klęsk żywiołowych wskazują jednoznacznie na niekompetentne zachowanie się w takich sytuacjach władz regionalnych wynikające z braku sprawnego i mobilnego systemu zapobiegania. Przypadki te spowodowały skażenie środowiska

⁹ A. MacIntyre, *A short History Of Ethics*, Routledge and Kegan Paul, London 1967, s. 183 oraz Ph. Bagby, *Kultura i historia. Prolegomena do porównawczego badania cywilizacji*, przekł. J. Jedlicki, Warszawa 1975, s. 258.

¹⁰ Benjamin Barber z Rutgers University nadał temu zjawisku nazwę „Dżihad kontra Mcświat”, M. Renner, *Położyć kres konfliktom zbrojnym*, [w:] *Raport o stanie świata...*, s. 216.

przyrodniczego i straty wśród ludzi, a likwidacja skażeń wymagała wysokich nakładów finansowych. Wyniki analiz skutków użycia trucizn sabotażowo-dywersyjnych oraz bakterii i wirusów podczas działań wojennych lub akcji terrorystycznych wskazują, że w przyszłości będziemy mieli do czynienia ze znacznie większymi obszarami skażeń truciznami, których dezaktywacja wymagać będzie wysoko wyspecjalizowanego sprzętu i obsługi oraz odpowiednich procedur ich identyfikacji. Ponadto liczba ofiar skażenia środowiska w tym wypadku będzie nieporównywalnie większa od dotychczas zarejestrowanych podczas awarii i katastrof¹¹.

Biorąc pod uwagę powyższe zagrożenia, państwa zgrupowane w Radzie Bezpieczeństwa ONZ przewartościowały koncepcję bezpieczeństwa zarówno ekologicznego, jak i militarne. Opierają się one na dwóch poglądach: po pierwsze, po to, by dane państwo czuło się bezpiecznie, jego przeciwnicy także muszą czuć się bezpieczni, po drugie zakłada się, że dla określenia potencjału konfliktu czynniki niemilitarne, takie jak nierówności społeczne, ubóstwo, degradacja środowiska i presja fali migracyjnej, mają co najmniej tak samo duże znaczenie jak czynniki militarne. Z powyższej koncepcji wynika, że uwagę powinno się skupić na bezpieczeństwie narodów, a nie państw. Ponadto wielu źródeł konfliktów nie można obecnie usunąć, stosując rozwiązania militarne. Poleganie na broni, niezależnie od tego, jak wysoki byłby jej poziom techniczny, może w rzeczywistości okazać się bezcelowe¹².

Należy zaznaczyć, że zniszczenie środowiska naturalnego podczas konfliktu zbrojnego jest skrajnym przykładem destrukcyjnych możliwości uzbrojenia. Najczęściej szkody w środowisku naturalnym wywoływane są w okresie pokoju w trakcie produkcji, badań, eksploatacji i utylizacji techniki wojskowej. Procesy te mają stały negatywny wpływ na wszystkie elementy biosfery (choć nie tak intensywny jak w okresie wojny).

Zagrożenia powodowane przez działania wojenne są niewątpliwie najsilniejsze, ze względu na ogrom szkód, jakie przynoszą. Jest to zjawisko nieuniknione, albowiem wojnom zawsze towarzyszyły i będą towarzyszyć zniszczenia fizyczne, degradacja i dewastacja środowiska, ofiary wśród ludzi, którzy znaleźli się w obszarach kampanii, bitew i operacji wojennych, a także straty fizyczne i moralne ponoszone przez tych, którzy przetrwali. Fizyczne zniszczenia wojenne są jednak przemijające. Wprawdzie realizują się z wielką intensywnością i na olbrzymią skalę, to jednak po ucichnięciu konfliktu zbrojnego czy zakończeniu wojny wygasają. Stanowią jedynie tzw. „wierzchołek góry lodowej” poczynań ludzkich, efekt wcześniejszych działań budowy potencjału wojennego, które to poczynania są również du-

¹¹ *Kompendium wiedzy o ekologii...*, s. 355–356.

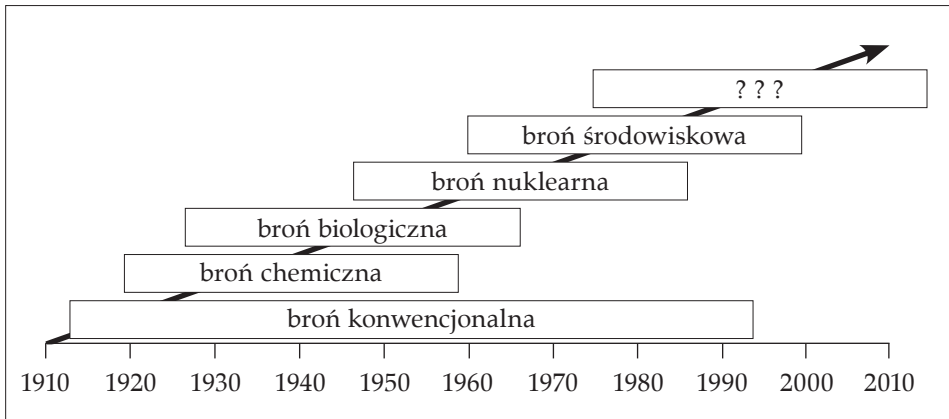
¹² *Raport o stanie świata...*, s. 212.

żym zagrożeniem. Wśród nich na pierwszy plan wysuwa się wyścig zbrojeń, niejednokrotnie decydujący o obliczu państwa i jego pozycji na arenie międzynarodowej¹³.

Proces ten toczy się ciągle pod presją przemian w stosunkach międzynarodowych. Ten, kto wytworzy lepszy oręż, kto uzbroi i wyposaży swą armię w nowocześniejsze środki walki, może być pewny przetrwania w otaczającym go, czasem nawet wrogo nastawionym, świecie.

Rys. 1. Rozwój broni masowego rażenia na przestrzeni lat

Źródło: S. Śladkowski, *Wojsko i środowisko*, Warszawa 1996, s. 20.

Końcowy akt II wojny światowej — zrzucenie bomby atomowej na Hiroszimę i Nagasaki — zapowiadał początek ery nuklearnej i nadejście zimnej wojny. Po tym, co się stało, nowa wojna światowa nie byłaby już „wojną, która miałaby położyć kres wszelkim wojnom”, jak mawiano, kiedy rozpoczęła się I wojna światowa, ale prawdopodobnie doszłoby do konfliktu, który oznaczałby koniec wszystkich cywilizacji. Na rozwój, budowę oraz utrzymanie arsenałów nuklearnych przeznaczano ogromne środki. Ocenia się, że same Stany Zjednoczone musiały wydać na ten cel co najmniej 5,5 bln dol. (w cenach z 1996 r.). Ile wydał ZSRR i inne państwa nuklearne, prawdopodobnie nigdy nie będzie wiadomo, choć szacuje się, że łączna suma 8 bln dol. jest prawdopodobna¹⁴.

Począwszy od wybuchu pierwszej bomby atomowej na poligonie w Almogordo w USA (16 czerwca 1945 r.), do dziś przeprowadzono liczne próby z bronią nuklearną (ponad dwa tysiące prób). Wskutek tego Ziemia została skażona materiałami radioaktywnymi o prawdopodobnej łącznej masie

¹³ S. Śladkowski, *Wojsko i środowisko*, Warszawa 1996, s. 19.

¹⁴ *Raport o stanie świata*, s. 200.

31 ton, spośród których około 70 proc. stanowią produkty radioaktywne mające okres półrozpadu krótszy niż jeden dzień, a tylko około 7,5 proc. dłuższy niż rok. Spośród najgroźniejszych substancji w powietrzu znalazło się: 280 kg J-131 (1270 mld GBq), 290 kg Sr-90 (295 mld GBq), 630 kg Cs-137 (4,4 mld GBq)¹⁵.

Wskutek wyścigu zbrojeń udoskonalano i produkowano nowe rodzaje broni nuklearnej. Z wielokrotnością nie tylko siła ognia broni atomowej, lecz również ogromnie wzrosła jej szybkość przenoszenia, zasięg, zdolność manewrowa i precyzja. Rządy państw szczerze finansowały wojskowe badania naukowe i wdrażanie ich wyników, by wyprodukować nowsze osiągnięcia techniki. Wnosząc z danych statystycznych USA, w ostatnim półwieczu środki przeznaczone na doskonalenie broni mogły sięgać około 3,5 bln dolarów¹⁶.

Kolejnym zagrożeniem jest broń chemiczna. W początkach XX w. wyprodukowano bardzo duże ilości gazów bojowych (szacuje się, że prawie 15 tys. ton), z czego znaczną część zużyto na polach bitew pierwszej wojny światowej (około 12 tys. ton w 10 mln sztuk amunicji)¹⁷.

Produkcja broni chemicznej w okresie międzywojennym i późniejszym nie znikła. Do marca 1945 r. Niemcy i alianci dysponowali łącznie 250 tys. ton różnych bojowych środków trujących, które — gdy nie znalazły zastosowania na polach bitew — zostały złożone w arsenałach wojennych. Część z nich ukryto lub pozostawiono w różnych miejscach. Trudno jest dzisiaj ustalić, ile, jakiej amunicji i czym wypełnionej spoczywa na dnie Bałtyku w wyniku celowego zatopienia lub wskutek katastrof morskich. Stanowi to ciągle zagrożenie dla środowiska i ludzi. W czasach nam współczesnych od czasu do czasu zdarzają się wypadki skażenia ryb i wybrzeża¹⁸.

Również broń biologiczna jest środkiem masowego rażenia ludzi, zwierząt, żywności i wody. Wykorzystywane są tu chorobotwórcze drob-

¹⁵Tamże oraz S. Śladkowski, *Wojsko...*, s. 20–21.

¹⁶*Raport o stanie świata...*, s. 201.

¹⁷S. Śladkowski, *Wojsko...*, s. 24.

¹⁸Tamże, s. 24–25. S. Śladkowski stwierdza, że w rejonie na wschód od Bornholmu (10–26 mil morskich od latarni Svaneke), 68 mil morskich na północny wschód od Klajpedy, 24 mile morskie na północny wschód od latarni w Ustce (Ławica Słupska), 10 mil morskich na północny wschód od latarni na Helu (Głębia Gdańska) i w kilku innych miejscach leży amunicja wypełniona iperytem, która od czasu do czasu zagraża życiu ludzkiemu i środowisku. Wspomniany powyżej autor stwierdza, iż podobny problem, choć odmienny co do skali i możliwości zagrożeń środowiska ze względu na odpowiednie zabezpieczenie, stanowi prawie 9 ton adamsytu zdeponowanego w centralnej składnicy i warsztatach remontu przeciwichemicznego w Ostrowi Mazowieckiej.

noustroje oraz toksyny wytwarzane przez bakterie i wirusy¹⁹. Użycie tej broni zostało zakazane protokołem genewskim z 1925 r. oraz konwencją z 10 kwietnia 1972 r. Pomimo tego istnieją państwa posiadające tego rodzaju broń.

Jednakże, aby doszukać się genezy rozwoju broni biologicznej, musimy cofnąć się do przełomu XIX i XX w. W tamtym czasie nastąpił rozwój mikrobiologii, który stał się dobrodziejstwem dla ludzkości, miał jednak też swą drugą, ciemną stronę. Łatwość hodowli zabójczych zarazków w laboratorium natchnęła niektórych wojskowych myślą o ich zastosowaniu na polu walki. W okresie I wojny światowej po broń biologiczną sięgnęli Niemcy. Oskarża się ich o wielokrotne rozsiewanie zarazków, w celu wywołania epidemii wśród ludności cywilnej, koni kawaleryjskich czy bydła domowego.

Kolejną kartę tej ponurej historii zapisali Japończycy. Już na początku lat trzydziestych na terenie okupowanej Mandżurii powołali oni do życia tzw. oddział 731, który do końca II wojny światowej pracował nad różnymi rodzajami broni biologicznej. Na jeńcach wojennych testowano skutki bojowego zastosowania zarazków wywołujących dżumę, cholere czy wąglik. W efekcie tych bestialskich eksperymentów zginęło co najmniej 3 tys. osób. W 1940 r., w chińskim mieście Ningbo, Japończycy rozrzucili zakażone dżumą pchły, wywołując epidemie. Z zeznań zaangażowanych w badania nad bronią biologiczną Japończyków, którzy dostali się do rosyjskiej niewoli, wynika, że co najmniej 10 dalszych chińskich miast stało się obiektem podobnych ataków.

Prace nad bronią biologiczną prowadzili podczas II wojny światowej również Niemcy (specjalna grupa Bakteriologischer Kñeg). Alianci rozważali użycie takiej broni w odwecie za ewentualny niemiecki atak. Wielka Brytania, USA i ZSRR rozwijały więc własne badania w tym kierunku. Po II wojnie światowej były one kontynuowane przede wszystkim w USA i ZSRR. Zarówno Rosjanie, jak i Amerykanie starali się skorzystać z japońskich doświadczeń. Amerykanie oficjalnie przyznają, że oferowali amnestię Japończykom za ujawnienie szczegółów ich programu zbrojeń biologicznych.

W czasie zimnej wojny mnożyły się posądzenia o używanie broni biologicznej. Amerykanów oskarżano m.in. o jej stosowanie podczas wojny koreańskiej oraz przeciwko Kubie. Rosjanie z kolei mieli jej użyć w Laosie, ówczesnej Kampuczy (obecnie Kambodża) i Afganistanie. Żadnego z tych zarzutów nie udowodniono. Faktem jest, że w tym okresie prace nad ofen-

¹⁹ Broń biologiczna to rodzaj broni, w której ładunkiem bojowym są mikroorganizmy chorobotwórcze, np.: wirusy, bakterie, riketsje, grzyby oraz jady. E. M a l i c k i, *Broń biologiczna — wybrane problemy*, [w:] *Terroryzm a broń masowego rażenia*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej”, nr specjalny 1(50)A/2003, s. 137.

sywną bronią biologiczną szły pełną parą w obydwu supermocarstwach. Z ujawnionych dokumentów wynika, że w Fort Detrick w stanie Maryland Amerykanie prowadzili eksperymenty na ochotnikach, którzy zakażani byli drobnoustrojami wywołującymi tularamię i tzw. gorączkę Q. Tularemia wywoływana przez bakterię *Francisella tularensis* jest chorobą w naturze roznoszoną przez szczury, gorączka Q natomiast to schorzenie niepowodujące zazwyczaj zagrożenia dla życia i wywoływane przez bakterię *Coxiella burnetii*. Wielkie amerykańskie miasta stały się poligonami do badania skutków działania broni biologicznej. Ich mieszkańcy byli zupełnie nieświadomi tego faktu. Nieszkodliwe bakterie, takie jak *Bacillus subtilis* czy *Serratia marcescens*, rozpylano nad metropoliami i obserwowano ich rozprzestrzenianie, co pozwalało przewidywać skutki prawdziwych ataków. Mało wiadomo o eksperymentach prowadzonych w ZSRR, gdyż dokumenty na ten temat są nadal tajne.

Z biegiem czasu narastał sprzeciw społeczności międzynarodowej wobec broni biologicznej. Doprowadziło to do uchwalenia konwencji o zakazie jej rozwoju, produkcji i magazynowania oraz obowiązku zniszczenia zapasów. Konwencja została przyjęta w 1972 r., a w życie weszła po ratyfikacji 25 lipca 1976 r.

Badania nad bronią biologiczną i jej produkcja trwały jednak nadal w wielu państwach. Na przykład Związek Radziecki, który ratyfikował konwencję już w 1975 r., w dalszym ciągu prowadził tajne prace nad bronią biologiczną. Przez wiele lat władze ZSRR temu zaprzeczały. W 1979 r. w okolicach Swierdłowska w fabryce broni biologicznej nastąpiła awaria. W jej wyniku uwolnione zostały do środowiska bakterie wąglika. Dane z różnych źródeł wskazują, że zginęło wtedy od 70 do ponad 200 osób. Władze radzieckie długo utrzymywały, że ludzie ci byli ofiarami epidemii, która wybuchła wskutek jedzenia mięsa zakażonych zwierząt. Dopiero w 1992 r. prezydent Rosji Borys Jelcyn przyznał, że prawdziwą przyczyną tajemniczej serii zachorowań był wypadek podczas produkcji broni biologicznej. Niektóre prace naukowe publikowane przez rosyjskich naukowców w prasie specjalistycznej świadczą o tym, że Rosja do dziś nie zarzuciła badań nad tego typu bronią. Poza Rosją jeszcze kilkanaście innych państw podejrzewa się o posiadanie broni biologicznej lub dążenie do jej wytworzenia. Są wśród nich m.in.: Irak, Iran, Izrael, Korea Północna i Południowa, Kuba i Chiny.

Spośród wszystkich broni niekonwencjonalnych broń biologiczna wydaje się najbardziej przerażająca. Można ją łatwo i tanio wyprodukować. Skutki jej zastosowania mogą być jednak równie straszliwe jak efekty użycia bomby atomowej. W przypadku broni chemicznej czy jądrowej, których charakterystyki są ściśle określone, zazwyczaj nie ma problemów związanych

z przewidywaniem skutków ich zastosowania. W odróżnieniu od nich broń biologiczna jest zdecydowanie mniej obliczalna. Wynika to z samej natury czynnika rażącego, którym są mikroskopijne organizmy żywe. Śmiercionośne działanie tej broni nasila się wraz z upływem czasu. Drobnoustroje rozsiane podczas ataku biologicznego namnażają się w organizmach swych ofiar i dalej rozprzestrzeniają się same. Dlatego też, dla pojedynczego człowieka zabójcza bywa dawka bakterii mierzona w pikogramach (praktycznie niewykrywalna). Uwolnione drobnoustroje mogą być przenoszone przez podróźnych, ptaki lub zwierzęta do miejsc bardzo odległych od zaatakowanego obszaru. W ten sposób mogą zagrozić temu, kto nimi wojuje²⁰.

Środki biologiczne są tak podstępne, gdyż nie jest łatwo wykryć fakt ich użycia. Okres między infekcją organizmu a pojawieniem się objawów choroby rzadko bywa krótszy niż jeden, dwa dni, a może wynosić nawet kilka tygodni lub dłużej. W efekcie bronią tą można zaatakować w sposób skryty. Co więcej, trudno jest też odróżnić epidemię naturalną od wywołanej sztucznie. Skutki zastosowania broni biologicznej są zwykle długotrwałe. Działanie czynników biologicznych może utrzymywać się od dni i tygodni w przypadku chorób zwierząt, aż po miesiące w przypadku chorób roślin. Niektóre mikroorganizmy są tak odporne na wpływy środowiska, że tereny nimi skażone mogą nie nadawać się do użytkowania przez dziesiątki lat. Testy prowadzone przez Brytyjczyków pod koniec II wojny światowej przy użyciu laseczek węgliką doprowadziły do skażenia terenu, leżącej u wybrzeża Szkocji wyspy Gruinard, na niemal 50 lat.

Broń biologiczna najprawdopodobniej nie została dotąd użyta w żadnym ze współczesnych konfliktów zbrojnych. Stąd też informacje na temat sposobów jej stosowania i ewentualnych skutków użycia muszą się w dużej mierze opierać na wynikach eksperymentów prowadzonych na poligonach i w laboratoriach oraz na badaniach naturalnie wybuchających epidemii. Ich wyniki dowiodły, że chorobotwórcze drobnoustroje najłatwiej przenikają do organizmów ludzi i zwierząt przez drogi oddechowe, dlatego za najskuteczniejsze uważa się aerozole. „Zatruty” obłok unoszony z wiatrem w postaci olbrzymiej chmury, poza zakażaniem ludzi, może skażyć ogromne obszary ziemi. Może on być uwalniany z samolotów albo wytwarzany przez odpowiednio zbudowane głowice pocisków balistycznych. Irak skonstruował i prawdopodobnie wciąż posiada specjalne zdalnie sterowane samoloty przystosowane do rozpylania bakterii i toksyn.

Zarówno Amerykanie, jak i Rosjanie dysponowali raketami balistycznymi dalekiego zasięgu z głowicami uzbrojonymi w broń biologiczną. Tego typu głowice wyposażone są w systemy chłodzące gwarantujące, że bakterie czy wirusy dotrą do celu w stanie aktywnym.

²⁰ B. Michailiuk, E. Malicki, *Broń biologiczna...*, s. 139.

W zależności od zastosowanego drobnoustroju lub toksyny broń biologiczna obezwładnia lub uśmierca nie tylko ludzi, ale także zwierzęta, może również powodować zniszczenie upraw roślin jadalnych i przemysłowych.

Do prowadzenia wojny nadają się tylko te mikroorganizmy i trucizny, które można masowo produkować, są trwałe (nawet w niesprzyjających warunkach), łatwo je rozsiać, wywołują trudne do leczenia śmiertelne choroby. Wyjątkowo „atrakcyjne” z tego punktu widzenia okazały się tzw. choroby odzwierzęce, normalnie występujące u zwierząt, ale w pewnych warunkach atakujące także ludzi. Są to np. brucelozę, a także wspomniane już tularemia, gorączka Q czy wąglik. Ta ostatnia choroba zrobiła szczerę karierę. Bakteria *Clostridium anthracis*, która ją wywołuje, jest bowiem niezwykle trwałą. Bakterie wągliku spreparowane do celów bojowych to niepozorny, przypominający kakao, brunatny proszek. Jednak zaledwie jego garść, rozpylona, może zabić tysiące ludzi. Amerykanie po zwycięskiej wojnie z Irakiem posiadają dowody, że to zbrodnicze państwo posiadało setki kilogramów takiej broni²¹.

Dotychczasowe doświadczenia wskazują, że jedyną skuteczną formą ochrony przed bronią biologiczną jest zapobieganie jej produkcji i magazynowania. Niestety, nie istnieje system umożliwiający skuteczne egzekwowanie prawa międzynarodowego w tym zakresie²². Ciągłe istnieją państwa i grupy terrorystyczne, które temu procederowi sprzyjają, które zaopatrują terrorystów w tzw. „tanią broń”, zarówno chemiczną, jak i biologiczną. Powyższe zjawisko sprawia, że społeczność międzynarodowa i państwa, które przeciwstawiają się międzynarodowemu terroryzmowi, są ciągle zagrożone potencjalnym atakiem chemicznym lub biologicznym.

Inny problem, który wiąże się z wyścigiem zbrojeń, to szkolenie wojsk. By w pełni wykorzystać możliwości, jakie żołnierzowi oferują współczesne środki walki, zapewnia się mu na poligonach i placach ćwiczeń zdobywanie i doskonalenie praktycznych umiejętności posługiwania się nimi. Zajęcia szkoleniowe w terenie niosą, obok wymienionych pożytków, niebezpieczeństwo skażenia środowiska — gleby, wody i powietrza. Innym „produktem” działalności wojska są wszelkiego rodzaju odpady socjalno-bytowe i techniczne wpływające na ogólny stan otoczenia w miejscach ich powstania.

²¹ Tamże.

²² Jednym z negatywnych elementów tego stanu rzeczy jest ciągle posiadanie broni biologicznej przez państwa, które ratyfikowały konwencję o zakazie jej składowania, a śmiertelne drobnoustroje można łatwo zdobyć.

Streszczenie

W opracowaniu przybliżono problematykę dwóch zagrożeń — degradację środowiska powodowaną przez wojsko i terroryzm ekologiczny.

Obok środowiska przyrodniczego istnieje także społeczne otoczenie człowieka. Działalność militarna człowieka na różnych szerokościach geograficznych naszego globu prowadziła niejednokrotnie do nieodwracalnych zmian ekologicznych, takich jak np. zniszczenie lasów tropikalnych w Wietnamie czy skażenie produktami ropopochodnymi poligonów, które odzyskaliśmy po opuszczeniu naszego kraju przez armię dawnego Związku Radzieckiego. Obecnie Rosja ze swoim potencjałem militarnym jest w dalszym ciągu postrzegana jako źródło militarnych zagrożeń ekologicznych. Jednakże wspomniane powyżej mocarstwo atomowe nie jest jedynym powodem do obaw. W odróżnieniu od krajów Europy Zachodniej i USA, w innych częściach świata rywalizacja między państwami może doprowadzić do konfliktu zbrojnego. Istnieje również zagrożenie, że region Azji i Pacyfiku, nękany różnorodnymi sporami i antagonizmami, stanie się jak Europa w 1914 r. obszarem destabilizacji polityki równowagi sił i ogromnego napływu broni. Zagrożenie stanowi również upadek społeczeństw Trzeciego Świata, które łatwiej padają ofiarą wielorakich napięć. Do mieszkańców Zachodu zwykle docierają zewnętrzne przejawy niepowodzeń — fiasko pomocy humanitarnej, fala uchodźców. To umacnia błędne poczucie, że niektóre palące problemy, a zwłaszcza rosnąca polaryzacja społeczna i ekonomiczna, nie występują w krajach uprzemysłowionych. Kraje zachodnie usiłują odizolować się od tamtego świata, który postrzegają jako „świat chaosu”. Nie mówi się już o zagrożeniu rosyjskim. Zamiast tego dyskusja toczy się wokół państw „przestępczych”, ogarniętych terroryzmem oraz o nadchodzącym starciu cywilizacji „bogatej północy” i „biednego południa”.

Summary

Two types of issue have been brought to the attention in this paper — environmental degradation caused by military and ecological terrorism.

There is the natural and human social environment coexisting together. The military activity of human on different latitudes of our globe leads to the irreversible ecological changes, such as, for example, destruction of tropical forests in Vietnam or contamination of petroleum products on the military training grounds, which we recovered after leaving our country by the army of the former Soviet Union. At present Russia with its military potential is still seen as a source of military ecological threats. Nevertheless, the nuclear power mentioned above is not the only cause for concern. In contrast to Western Europe or USA, the rivalry between the countries in other parts of the world can lead to the armed conflict. There is also a risk that the Asia-Pacific region, which is plagued by the various disputes and antagonisms, will become the Europe from 1914 that was the area of destabilization the balance of power politics and the huge inflow of weapons. Another threat is also the collapse of Third World societies that are more easily the victim of multiple tensions. The Westerners usually receive the external manifestations of failures- the failure of humanitarian aid, the wave of refugees. It reinforces the false sense that some of the pressing issues, especially growing social and economic polarization, does not exist in the industrialized countries. Western countries try to isolate themselves from that world, which is seen as “a world of chaos”. It is no longer said about the Russian threat. Instead of that, the discussion revolves around the „criminal” states that are engulfed by terrorism and around the coming clash of “rich north” and “poor south” civilization.

Bibliografia

- Bagby Ph., *Kultura i historia. Prolegomena do porównawczego badania cywilizacji*, przekł. J. Jedlicki, PiW, Warszawa 1975.
- Deval B.I., Session G., *Ekologia głęboka, Życie w przekonaniu, iż Natura coś znaczy*, Wyd. Pusty Obłok, Warszawa 1995.
- Elgin D., *Voluntary Simplicity*, W. Morrow and CO, New York 1981, Lebergott, Pursuing Happiness, Princeton Univ. Press, Princeton 1993.
- Kompendium wiedzy o ekologii*, red. J. Strzałko, T. Mossor-Pitraszewska, PWN, Warszawa 2001.
- MacIntyre A., *A short History Of Ethics*, Routledge and Kegan Paul, London 1967.
- Mahubani K., *The Dangers of Decadence*, Foreign Affairs, Sept./Oct. 1993.
- Malicki E., *Broń biologiczna — wybrane problemy*, [w:] *Terroryzm a broń masowego rażenia*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej”, nr specjalny 1(50) A/2003.
- Michailiuk B., Malicki E., *Broń biologiczna — wybrane problemy*, „Zeszyty Naukowe AON”, Warszawa 2003.
- Raport o stanie świata*, red. L.R. Brown, PWN, Warszawa 2000.
- Revington J., *The causes of tropical Deforestation*, „New Renaissance” n. 2 (spring 1992).
- Śladkowski S., *Wojsko i środowisko*, MON, Warszawa 1996.

Barbara Ziółkowska

(Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku)

BIBLIOGRAFIA ZAWARTOŚCI PUBLIKACJI WYŻSZEJ SZKOŁY HUMANISTYCZNO-EKONOMICZNEJ WE WŁOCŁAWKU (2011)

Wstęp

Bibliografia jest kontynuacją zestawień publikacji za lata 1997–2000 oraz 2001–2003, które ukazały się w odrębnych opracowaniach w roku 2000 i 2004. Kolejne dwie edycje za lata 2004–2006 i 2007–2009 ukazały się w „Zeszytach Naukowych WSHE” – tom 26 (2009) i 31 (2010). Zestawienie bibliograficzne za rok 2010 ukazało się w „Zeszytach Naukowych WSHE” tom 32 (2011). Bibliografia niniejsza obejmuje wszystkie wydawnictwa Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku za rok 2011 i jest zestawieniem dorobku wydawniczego uczelni, zawierającego zarówno publikacje autorskie, zbiorowe i ciągłe, opublikowane w „Zeszytach Naukowych WSHE” oraz Gazecie Semestralnej „Vladislavia”.

Piśmiennictwo zostało podzielone na działy, w obrębie których opisy ułożone są alfabetycznie. Jeżeli artykuły lub wydawnictwa obejmowały swą treścią tematykę dotyczącą więcej niż jednego działu, zostały umieszczone w kilku miejscach.

Opisy bibliograficzne artykułów i publikacji rozpoczynają się od tytułu zgodnie z normą PN-N-01152. W drugiej strefie odpowiedzialności po kresce ukośnej umieszczone jest imię i nazwisko autora, a w dalszej kolejności miejsce wydania, wydawnictwo i pozostałe elementy identyfikujące.

Bibliografia zawiera „Indeks autorów” zamieszczono również „Indeks przedmiotowy”, który opisuje zagadnienie bardzo szczegółowo. Numery umieszczone przy hasłach odsyłają do pozycji w tekście głównym.

Przy opracowaniu oparto się na następujących pozycjach:

Bibliografia: metodyka i organizacja, pod red. Zbigniewa Żmigrodzkiego, Warszawa 2000;

Janowska Maria, Opis bibliograficzny artykułów (interpretacja postanowień PN-N-01152);

Janowska Maria, Opis bibliograficzny wydawnictw ciągłych (interpretacja postanowień PN-N-01152-2);

Lenartowicz Maria, *Przepisy katalogowania książek*, cz. 1: Opis bibliograficzny, Warszawa 1983;

Metodyka bibliograficzna. Poradnik dla autorów bibliografii specjalnych, praca zbiorowa pod red. H. Hleb-Koszańskiej, M. Dembowskiej, H. Sawoniaka, Warszawa 1963.

Wykaz pozycji wydawniczych

A. Druki zwarte

- Gospodarka i finanse gmin w Polsce: wybrane zagadnienia*, pod red. Marka Stefańskiego, Henryka Stępnia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – 174 s.; 23,5 cm; Bibliografia przy art.; ISBN 978-83-61609-16-2
- Krajewski Mirosław, *Ziemia dobrzyńska. Kalendarium (965–2000)*. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – 568 s.; 23,5 cm; Bibliografia; ISBN 978-83-61609-19-3
- Księga Pamiątkowa wydana z okazji 60-lecia pracy nauczycielskiej i 40-lecia pracy naukowo-dydaktycznej Profesora Zygmunta Wiatrowskiego*, pod red. Stanisława Kunińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – 310 s.: fot.; 23,5 cm; ISBN 978-83-61609-18-6
- Marciniak Łukasz, *Między fundamentalizmem a terroryzmem islamskim*. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – 273 s.; 23,5 cm; Bibliografia; ISBN 978-83-61609-21-6
- Moje życie — moje pasje, pod red. Urszuli Kempieńskiej. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – 166 s.; 23,5 cm; Bibliografia przy art.; ISBN 978-83-61609-15-5
- Pedagogia afirmacji człowieka jako osoby: Pedagogika uznawania cloveka ako osoby: La pedagogia della'affermazione dell'essere umano in quanto persona*, pod red. ks. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – 273 s.; 23,5 cm; Bibliografia przy art.: ISBN 978-83-61609-13-1
- Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym*, pod red. ks. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – 252 s.; 23,5 cm; Bibliografia przy art.; ISBN 978-83-61609-17-9
- Potoczek Andrzej, Pyrzyk Ireneusz, *Administracja i zarządzanie, tom 1, Perspektywa społeczna i organizacyjna*. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – 200 s.; 23,5 cm; Bibliografia przy art.; ISBN 978-83-61609-20-9
- Włosiński Marian ks., *Drogami prawdy: Cestami pravdy: Sulle vie della veritr.* – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – 172 s.; 23,5 cm; Bibliografia; ISBN 978-83-61609-12-4

B. Serie wydawnicze

- „Zeszyty Naukowe WSHE”, t. 32, Nauki Pedagogiczne, red. ks. Marian Włosiński, Włocławek 2011, rec. tomu Lech Zimny, Zachariasz S. Jabłoński.

„Zeszyty Naukowe WSHE”, t. 33, Nauki o Zdrowiu, red. Maria Posłuszna-Owczarz, Wanda Stefańska, Włocławek 2011, rec. tomu Wojciech Beuth, Szymon Kubiak.

C. Periodyk

„Vladislavia. Gazeta Semestralna WSHE”, red. Dorota Wojciechowska, Włocławek, listopad 2011, nr 31.

Administracja

1. Administracja publiczna i jej uwarunkowania / Andrzej Potoczek // W: Andrzej Potoczek, Ireneusz Pyrzyk: Administracja i zarządzanie, t. 1: perspektywa społeczna i organizacyjna. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 9–88.
2. Gmina ważnym ogniwem polityki regionalnej / Marek Stefański // W: Gospodarka i finanse gmin w Polsce: wybrane zagadnienia, pod red. Marka Stefańskiego, Henryka Stępnia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 11–25.
3. Inwestycje publiczne jako narzędzie stymulowania rozwoju gminy / Anna J. Strzelecka // W: Gospodarka i finanse gmin w Polsce: wybrane zagadnienia, pod red. Marka Stefańskiego, Henryka Stępnia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 125–136.
4. Proces oddziaływania na rozwój jednostki terytorialnej / Ireneusz Pyrzyk // W: Andrzej Potoczek, Ireneusz Pyrzyk: Administracja i zarządzanie, t. 1: perspektywa społeczna i organizacyjna. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 169–190.
5. Piętnaście lat Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku z perspektywy działalności administracyjnej / Monika Jabłońska // W: Szkoła wyższa w środowisku regionalnym: z okazji 15-lecia Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 175–185.
6. Przemiany w zakresie zarządzania usługami publicznymi w samorządzie terytorialnym / Brygida Beata Cupiał // W: Gospodarka i finanse gmin w Polsce: wybrane zagadnienia, pod red. Marka Stefańskiego, Henryka Stępnia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 59–75.
7. Samorząd terytorialny i jego zadania w świetle uregulowań prawnych — rozbieżności interpretacyjne / Dorota Fleszer // W: Gospodarka i finanse gmin w Polsce: wybrane zagadnienia, pod red. Marka Stefańskiego, Henryka Stępnia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 41–57.
8. Zarządzanie obszarem metropolitalnym jako forma aktywności administracji / Ireneusz Pyrzyk // W: Andrzej Potoczek, Ireneusz Pyrzyk: Administracja i zarządzanie, t. 1: perspektywa społeczna i organizacyjna. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 133–150.

- Zarządzanie w systemie samorządu terytorialnego / Andrzej Potoczek // W: Andrzej Potoczek, Ireneusz Pyrzyk: Administracja i zarządzanie, t. 1: perspektywa społeczna i organizacyjna. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 89–131.

Bibliografia

- Bibliografia zawartości publikacji Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku (2010) / Barbara Ziółkowska // „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki Pedagogiczne: kwestie społeczne w pedagogice specjalnej. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 32 (2011). – s. 133–154 (Ser. C, z. 10).

Biografie

- Księga pamiątkowa wydana z okazji 60-lecia pracy nauczycielskiej i 40-lecia pracy naukowo-dydaktycznej Profesora Zygmunta Wiatrowskiego, pod red. Stanisława Kunikowskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – 310 s.: fot., 23,5 cm. ISBN 978-83-61609-18-6.
- Janusz Korczak — człowiek epoki i charyzmatyczna osobowość / Ireneusz Pyrzyk // W: *Moje życie — moje pasje*, pod red. Urszuli Kempieńskiej. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 27–32.

Kultura. Literatura. Sztuka. Sport

- „Moja szkoła dziś”, „Szkoła moich marzeń” — psychologiczny wymiar twórczości dziecięcej / Maria Posłuszna-Owczar / „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki o Zdrowiu: biopsychiczny i społeczny wymiar zdrowia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 33 (2011). – s. 15–35 (Ser. F, z. 2).
- Porozmawiaj z „żywą książką” i pokonaj swoje uprzedzenia / Urszula Przystałowska // „Vladislavia”. – 2011, nr 31, s. 33.
- Rozwijanie dyspozycji twórczych dzieci i młodzieży poprzez zastosowanie metod inwencyjnych w praktyce pedagogicznej / Joanna B. Borowiak // „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki o Zdrowiu: biopsychiczny i społeczny wymiar zdrowia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 33 (2011). s. 77–84 (Ser. F, z. 2).
- Sukcesy sportowe studentów WSHE / Marek Wódecki // „Vladislavia”. – 2011 nr 31, s. 24–26.

Nauka. Oświata. Wychowanie

- Alma Mater Vladislaviensis — Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku / Marian Włosiński // W: *Szkoła wyższa w środowisku regio-*

- nalnym: z okazji 15-lecia Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 9–14.
18. Badania nad małżeństwami młodocianych — przegląd stanowisk / Urszula Kempieńska // W: *Moje życie — moje pasje*, pod red. Urszuli Kempieńskiej. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 13–25.
 19. Bł. Jan Paweł II nauczycielem prawdy / Jacek Zagórowski // W: *Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym; Pedagogika nabozenstva vo vychovnom kontente; L'educazione religiosa nel contesto educativo*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 229–234.
 20. Centrum Edukacji Nauczycieli we Włocławku w działaniach na rzecz afirmacji człowieka jako osoby / Małgorzata Kowalczyk-Przybytek, Lena Tkaczyk, Wojciech Ziółkowski // W: *Pedagogia afirmacji człowieka jako osoby; Pedagogia uznawania cloveka ako osoby; La pedagogia dell'affermazione dell'essere umano in quanto persona*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 235–247.
 21. Drogami prawdy: Cestami pravdy: Sulle vie della veritr / Marian Włosiński. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – 172 s.; 23,5 cm; Bibliografia ISBN 978 83-61609-12-4.
 22. Działalność Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku w otoczeniu międzynarodowym i strategia rozwoju / Marek Stefański // W: *Szkoła wyższa w środowisku regionalnym: z okazji 15-lecia Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 109–120.
 23. Edukacja filozoficzna dla rozwoju człowieka / Marian Włosiński // „Zeszyty Naukowe WSHE”, *Nauki Pedagogiczne: kwestie społeczne w pedagogice specjalnej*. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 32 (2011) – s. 13–26 (Ser. C, z. 10).
 24. Filozofia sumienia a etyczne normy wychowania / Marian Włosiński // W: *Pedagogia afirmacji człowieka jako osoby: Pedagogika uznawania cloveka ako osoby: La pedagogia dell'affermazione dell'essere umano in quanto persona*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 33–46.
 25. Identyfikacja ucznia ze szkołą jako kryterium idei podmiotowości / Renata Brzezińska // „Zeszyty Naukowe WSHE”, *Nauki Pedagogiczne: kwestie społeczne w pedagogice specjalnej*. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 32 (2011). – s. 84–98 (Ser. C, z. 10).
 26. Instytut Nauk o Zdrowiu Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej — jego zadania i perspektywy rozwoju / Szymon Kubiak // W: *Szkoła wyższa w środowisku regionalnym: z okazji 15-lecia Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 129–141.

27. Instytut Pedagogiki WSHE w drugim roku funkcjonowania / Zygmunt Wiatrowski // „Vladislavia”. – 2011, nr 31, s. 16.
28. Janusz Korczak — człowiek epoki i charyzmatyczna osobowość / Ireneusz Pyrzyk // W: *Moje życie — moje pasje*, pod red. Urszuli Kempieńskiej. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 27–32.
29. Kilka słów o dysleksji / Urszula Wilińska // W: *Moje życie — moje pasje*, pod red. Urszuli Kempieńskiej. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 127–134.
30. La teofania dell’immagine come pedagogia divina alla persona umana / Luciana Maria-Mirri // W: *Pedagogia afirmacji człowieka jako osoby; Pedagogika uznawania cloveka ako osoby; La pedagogia dell’affermazione dell’essere umano in quanto persona*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 167–185.
31. L’educazione morale e la formazione religiosa / Michal Vivoda // W: *Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym; Pedagogika nabozenstva vo vychovnom kontente; L’educazione religiosa nel contesto educativo*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 157–168.
32. Licealiści o otyłości / Teresa Sołtysiak, Katarzyna Dembska // „Zeszyty Naukowe WSHE”, *Nauki Pedagogiczne: kwestie społeczne w pedagogice specjalnej*. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 32 (2011). – s. 27–70 (Ser. C, z. 10).
33. Magister pielęgniarstwa w Wyższej Szkole Humanistyczno-Ekonomicznej / Wanda Stefańska // „Vladislavia”. – 2011 nr 31, s. 17.
34. Młodzież a inicjacja seksualna / Natasza Skuza, Katarzyna Smarz, Marta Treła, Monika Wódkowska // W: *Moje życie — moje pasje*, pod red. Urszuli Kempieńskiej. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 157–166.
35. „Moja szkoła dziś”, „Szkoła moich marzeń” — psychologiczny wymiar twórczości dziecięcej / Maria Posłuszna-Owczarż // „Zeszyty Naukowe WSHE”, *Nauki o Zdrowiu: biopsychiczny i społeczny wymiar zdrowia*. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 33 (2011). – s. 15–34 (Ser. F, z. 2).
36. O deficytach zaufania w szkole / Marcin Olejniczak // W: *Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym; Pedagogika nabozenstva vo vychovnom kontente; L’educazione religiosa nel contesto educativo*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 235–244.
37. Obowiązek i prawo rodziców do wychowania potomstwa według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. i uchwał II Polskiego Synodu Plenarnego / Arnold Chrapkowski // W: *Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym; Pedagogika nabozenstva vo vychovnom kontente; L’educazione religiosa nel contesto educativo*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 169–182.

38. Osobnosť kresťanskeho pedagoga v kontente naboženskej výchovy / Anton Adam, Anna Fodorova // W: *Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym; Pedagogika naboženstva vo výchovnom kontente; L'educazione religiosa nel contesto educativo*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 141–156.
39. Pastoralna teologia ako integralna súčasť pedagogickej služby Cirkvi / Józef Jarab // W: *Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym; Pedagogika naboženstva vo výchovnom kontexte; L'educazione religiosa nel contesto educativo*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 57–77.
40. Patriotyzm i ludzka godność w nauczaniu Jana Pawła II / Marian Włosiński // W: *Pedagogia afirmacji człowieka jako osoby; Pedagogika uznawania cloveka ako osoby; La pedagogia dell'affermazione dell'essere umano in quanto persona*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 145–157.
41. Pedagogia religii na wybranych przykładach na lekcjach języka polskiego / Małgorzata Kowalczyk-Przybytek // W: *Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym; Pedagogika naboženstva vo výchovnom kontente; L'educazione religiosa nel contesto educativo*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 205–212.
42. Pedagogice, didakticke a technologicke aspekty audiowizualnych medii vo výchovnom kontente v Cirkvi / Lubomir Stancek // W: *Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym; pedagogika naboženstva vo výchovnom kontente; L'educazione religiosa nel contesto educativo*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 127–139.
43. Pedagogika szkoły wyższej wobec problematyki społeczeństwa wiedzy w aspekcie regionalnym / Andrzej Aftański // W: *Szkoła wyższa w środowisku regionalnym: z okazji 15-lecia Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 91–107.
44. Piętnaście lat Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku z perspektywy działalności administracyjnej / Monika Jabłońska // W: *Szkoła wyższa w środowisku regionalnym: z okazji 15-lecia Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 175–185.
45. Początki szkoły wyższej we Włocławku / Bogdan M. Wawrzyniak // W: *Szkoła wyższa w środowisku regionalnym: z okazji 15-lecia Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 21–31.
46. Prawda jako podstawowa wartość procesu edukacji i pedagogii religii / Ireneusz Pyrzyk // W: *Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym; Pedagogika naboženstva vo výchovnom kontente; L'educazione religiosa nel contesto educativo*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 45–56.

47. Problemy szkolne uczniów szkół podstawowych i gimnazjalnych w opinii pedagogów szkolnych / Edyta Misiak, Maria Posłuszna-Owczarz, Leokadia Rezmerska // „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki o Zdrowiu: biopsychiczny i społeczny wymiar zdrowia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 33 (2011). – s. 43–62 (Ser. F, z. 2).
48. Profilaktyka stresu w działaniach Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej / Tomasz Borowiak // „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki o Zdrowiu: biopsychiczny i społeczny wymiar zdrowia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 33 (2011). – s. 85–100 (ser. F, z. 2).
49. Przemoc w rodzinie a trudności szkolne dziecka / Maria Posłuszna-Owczarz // „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki o Zdrowiu: biopsychiczny i społeczny wymiar zdrowia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 33 (2011). – s. 63–76 (Ser. F, z. 2).
50. Retoryka uci pedagogike afirmacji cloveka ako osoby / Lubomir Stancek // W: Pedagogia afirmacji człowieka jako osoby; Pedagogika uznawania cloveka ako osoby; La pedagogia dell'affermazione dell'essere umano in quanto persona, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 127–144.
51. Rola wychowania religijnego w edukacji dla zrównoważonego rozwoju / Lena Tkaczyk // W: Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym; Pedagogika naboženstva vo vychovnom kontente; L'educazione religiosa nel contesto educativo, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 221–228.
52. Rozwijanie dyspozycji twórczych dzieci i młodzieży poprzez zastosowanie metod inwentycznych w praktyce pedagogicznej / Joanna B. Borowiak // „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki o Zdrowiu: biopsychiczny i społeczny wymiar zdrowia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna – T. 33 (2011). – s. 77–84 (Ser. F, z. 2).
53. Rozwój kierunku i specjalności pedagogicznych w Wyższej Szkole Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku / Ireneusz Pyrzyk // W: Szkoła wyższa w środowisku regionalnym: z okazji 15-lecia Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011 – s. 91–97.
54. Rozwój zawodowy a funkcjonowanie w sieci EUROPEN-PEN International / Małgorzata Olech-Klonecka // W: Pedagogia afirmacji człowieka jako osoby; Pedagogika uznawania cloveka ako osoby; La pedagogia dell'affermazione dell'essere umano in quanto persona, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 187–199.
55. Socjalna filozofia v pedagogike / Amantius Akimjak // W: Pedagogia afirmacji człowieka jako osoby; Pedagogika uznawania cloveka ako osoby; Dell'affermazione dell'essere umano in quanto persona, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 65–72.
56. System opieki nad sierotami społecznymi w Polsce — wyzwaniem XXI wieku / Dagna Czerwonka // „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki Pedagogiczne: kwe-

- stie społeczne w pedagogice specjalnej. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 32 (2011). – s. 121–128 (Ser. C, z. 10).
57. Świetlice środowiskowe dla młodzieży zagrożonej na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej / Ireneusz Pyrzyk // „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki Pedagogiczne: kwestie społeczne w pedagogice specjalnej. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 32 (2011). – s. 71–84 (Ser. C, z. 10).
58. Toksyczność współczesnej szkoły — w poszukiwaniu sposobów przeciwdziałania agresji, przemocy i mobbingu rówieśniczego / Joanna Beata Borowiak // „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki Pedagogiczne: kwestie społeczne w pedagogice specjalnej. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 32 (2011). – s. 99–110 (Ser. C, z. 10).
59. Uzyskiwanie uprawnień zawodowych pielęgniarki w Wyższej Szkole Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku / Wanda Stefańska // W: Szkoła wyższa w środowisku regionalnym: z okazji 15-lecia Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 151–159.
60. Wkład włocławskiego środowiska naukowego w rozwój szkolnictwa wyższego na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej (w 30-lecie Włocławskiego Towarzystwa Naukowego i 15-lecie Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku) / Stanisław Kunikowski // W: Szkoła wyższa w środowisku regionalnym: z okazji 15-lecia Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 41–55.
61. Włocławskie Towarzystwo Naukowe inicjatorem, założycielem i organizatorem Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku / Marek Szuszman // W: Szkoła wyższa w środowisku regionalnym: z okazji 15-lecia Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 33–40.
62. Wpływ medii na pedagogikę uznawania człowieka jako osoby („novy clovek’ ako vysledok symbiozy „nowej ewangelizacie” a novych IT* - teologicko-antropologiccka reflexia.) / Jozef Jarab // W: Pedagogia afirmacji człowieka jako osoby; Pedagogika uznawania człowieka jako osoby; La pedagogia dell’affermazione dell’essere umano in quanto persona, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 47–63.
63. Vplyv naboženskeho fenomenu na vychovu cloveka / Józef Biel’ak // W: Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym; Pedagogika naboženstva vo vychovnom kontente; L’educazione religiosa nel contesto educativo, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 113–125.
64. Współczesność szkoły wyższej o dominującym nastawieniu regionalnym / Zygmunt Wiatrowski // W: Szkoła wyższa w środowisku regionalnym: z okazji 15-lecia Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 75–87.

65. Wychowanie chrześcijańskie w nauczaniu bł. Jana Pawła II / Jacek Zagórowski // W: *Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym; Pedagogika nabożentwa vo vychovnom kontente; l'educazione religiosa nel contesto educativo*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 79–87.
66. Wychowanie do wartości w kontekście edukacyjnym / Marian Włosiński // W: *Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym; Pedagogika nabożentwa vo vychovnom kontente; L'educazione religiosa nel contesto educativo*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 29–44.
67. Wychowanie fizyczne w Wyższej Szkole Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku / Marek Zieliński, Marek Wódecki // W: *Szkoła wyższa w środowisku regionalnym: z okazji 15-lecia Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 161–173.
68. Wydział Nauk Społecznych i Technicznych — aspekt historyczny / Henryk Stępień // W: *Szkoła wyższa w środowisku regionalnym: z okazji 15-lecia Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 121–128.
69. Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku i Włocławskie Towarzystwo Naukowe stymulatorami życia naukowego Włocławka / Zdzisław Jan Zasada // W: *Szkoła wyższa w środowisku regionalnym: z okazji 15-lecia Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 57–74.
70. Zaspokajanie potrzeb opiekuńczych dziecka na gruncie rodziny jako wyraz afirmacji człowieka / Ireneusz Pyrzyk // W: *Pedagogia afirmacji człowieka jako osoby; Pedagogika uznawania cloveka ako osoby; la pedagogia dell'affermazione dell'essere umano in quanto persona*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 73–85.
71. „Zeszyty Naukowe WSHE”, T. 32, Nauki Pedagogiczne: kwestie społeczne w pedagogice specjalnej / red. Teresa Sołtysiak. – Włocławek: WSHE [Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna], 2011. – 154 s.; 23,5 cm; Bibliografia przy art. ISSN 1507-7403.

Zagadnienia Gospodarcze

72. Finansowanie działalności zakładów opieki zdrowotnej ze środków budżetowych gmin / Krzysztof Czarnecki // W: *Gospodarka i finanse gmin w Polsce: wybrane zagadnienia*, pod red. Marka Stefańskiego, Henryka Stępnia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 137–144.
73. Gospodarka a budżet gminy Gozdowo w latach 2000–2009 / Wiesław Wróblewski // W: *Gospodarka i finanse gmin w Polsce: wybrane zagadnienia*, pod

- red. Marka Stefańskiego, Henryka Stępnia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 145–160.
74. Inwestycje publiczne jako narzędzie stymulowania rozwoju gminy / Anna J. Strzelecka // W: *Gospodarka i finanse gmin w Polsce: wybrane zagadnienia*, pod red. Marka Stefańskiego, Henryka Stępnia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 125–136.
75. Kontrowersje podatkowe a gospodarka finansowa gminy / Kalina Kunowska // W: *Gospodarka i finanse gmin w Polsce: wybrane zagadnienia*, pod red. Marka Stefańskiego, Henryka Stępnia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 113–123.
76. Niektóre instrumenty rozwoju gospodarczego będące w dyspozycji gmin / Andrzej Borodo // W: *Gospodarka i finanse gmin w Polsce: wybrane zagadnienia*, pod red. Marka Stefańskiego, Henryka Stępnia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 27–40.
77. Proces oddziaływania na rozwój jednostki terytorialnej / Ireneusz Pyrzyk // W: *Andrzej Potoczek, Ireneusz Pyrzyk: Administracja i zarządzanie, t. 1: perspektywa społeczna i organizacyjna*. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 169–190.
78. Przemiany w zakresie zarządzania usługami publicznymi w samorządzie terytorialnym / Brygida Beata Cupiał // W: *Gospodarka i finanse gmin w Polsce: wybrane zagadnienia*, pod red. Marka Stefańskiego, Henryka Stępnia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 59–75.
79. Przestrzenny wymiar procesów rozwoju społecznego-gospodarczego / Andrzej Potoczek // W: *Andrzej Potoczek, Ireneusz Pyrzyk: Administracja i zarządzanie, t. 1: perspektywa społeczna i organizacyjna*. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 151–168.
80. Samorządowy dług publiczny / Henryk Stępień // W: *Gospodarka i finanse gmin w Polsce: wybrane zagadnienia*, pod red. Marka Stefańskiego, Henryka Stępnia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 91–104.
81. Struktura dochodów gmin i możliwości jej kształtowania / Beata Sadowska // W: *Gospodarka i finanse gmin w Polsce: wybrane zagadnienia*, pod red. Marka Stefańskiego, Henryka Stępnia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 77–90.
82. Teoretyczne i pragmatyczne aspekty windykacji należności podatkowych w polskich gminach / Anna Andrykiewicz, Maciej Andrykiewicz // W: *Gospodarka i finanse gmin w Polsce: wybrane zagadnienia*, pod red. Marka Stefańskiego, Henryka Stępnia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 105–112.
83. Zarządzanie obszarem metropolitalnym jako forma aktywności administracji / Ireneusz Pyrzyk // W: *Andrzej Potoczek, Ireneusz Pyrzyk: Administracja i zarządzanie, t. 1: perspektywa społeczna i organizacyjna*. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 133–150.

Zagadnienia społeczne

84. Badania nad małżeństwami młodocianych — przegląd stanowisk / Urszula Kempieńska // W: *Moje życie — moje pasje*, pod red. Urszuli Kempieńskiej. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 13–25.
85. Biblia podwaliną cywilizacji / Marian Włosiński // W: *Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym; pedagogika nabożeństwa w wychowawczym kontekście; L'educazione religiosa nel contesto educativo*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 183–194.
86. Bł. Jan Paweł II nauczycielem prawdy / Jacek Zagórowski // W: *Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym; Pedagogika nabożeństwa w wychowawczym kontekście; L'educazione religiosa nel contesto educativo*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 229–234.
87. Biblicka afirmacja człowieka jako osoby / Anton Tyrol // W: *Pedagogia afirmacji człowieka jako osoby; Pedagogia uznawania człowieka jako osoby; La pedagogia dell'affermazione dell'essere umano in quanto persona*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 159–166.
88. Boh, Ocet Jezusa Krista — centralna tema v homilii / Marian Sura // W: *Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym; Pedagogika nabożeństwa w wychowawczym kontekście; L'educazione religiosa nel contesto educativo*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 213–219.
89. Brak porozumienia między małżonkami jako jedna z przyczyn dezorganizacji rodziny / Anna Smardzewska // W: *Moje życie — moje pasje*, pod red. Urszuli Kempieńskiej. – Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 81–91.
90. Dar i zadanie — powołanie zakonne / S. Oliwia (Monika Solarek) // W: *Moje życie — moje pasje*, pod red. Urszuli Kempieńskiej. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 113–125.
91. Drogami prawdy; Cestami pravdy; Sulle vie della veritri / Marian Włosiński. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – 172 s.; Bibliografia, ISBN 978-83-61609-12-4.
92. Duchowość św. Paulina z Noli i jej wpływ na formację ascetyczną korespondentów / Krzysztof Ościłowski // W: *Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym; Pedagogika nabożeństwa w wychowawczym kontekście; L'educazione religiosa nel contesto educativo*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 195–203.
93. Dylematy zabezpieczenia emerytalnego / Marek Stefański // W: *Pedagogia afirmacji człowieka jako osoby; Pedagogia uznawania człowieka jako osoby; Le pedagogia dell'affermazione dell'essere umano in quanto persona*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 87–105.

94. Edukacja zdrowotna w walce z marginalizacją i wykluczeniem społecznym / Eugeniusz Suwiński // „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki o Zdrowiu: biopsychiczny i społeczny wymiar zdrowia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 33 (2011). – s. 117–127 (Ser. F, z. 2).
95. Etica: skusenost’ a cnosti / Michal Vivoda // W: Pedagogia afirmacji człowieka jako osoby; Pedagogika uznawania cloveka ako osoby; La pedagogia dell’affermazione dell’essere umano in quanto persona, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 223–233.
96. Exhortacia „Verbum Domini” a homilia / Marian Sura // W: Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym; Pedagogika nabozenstva vo vychovnom kontente; L’educazione religiosa nel contesto educativo, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 103–111.
97. Licealiści o otyłości / Teresa Sołtysiak, Katarzyna Dembska // „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki Pedagogiczne: kwestie społeczne w pedagogice specjalnej. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 32 (2011). – s. 27–70 (Ser. C, z. 10).
98. Kryteria doboru partnera życiowego (komunikat z badań) / Żaneta Szypuła // W: Moje życie — moje pasje, pod red. Urszuli Kempieńskiej. – Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 107–110.
99. Między fundamentalizmem a terroryzmem islamskim / Łukasz Marciniak . – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – 91 s.; 23,5 cm; Bibliografia ISBN 978-83-61609-21-6.
100. Młodzież a inicjacja seksualna / Natasza Skuza, Katarzyna Smarz, Marta Trella, Monika Wódkowska // W: Moje życie — moje pasje, pod red. Urszuli Kempieńskiej. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 157–166.
101. Odovzdavanie viery cloveku v postmodernej dobe: v rodine a z rodiny / Józef Bielak // W: Pedagogia afirmacji człowieka jako osoby; Pedagogika uznawania cloveka ako osoby; La pedagogia dell’affermazione dell’essere umano in quanto persona, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 107–125.
102. Pastoralna starostlivost’ a katecheza ljudi so specialnymi potrebami — mentalnym postihnutim — afirmacja osoby cloveka / Stefan Secka // W: Pedagogia afirmacji człowieka jako osoby; Pedagogika uznawania cloveka ako osoby; La pedagogia dell’affermazione dell’essere umano in quanto persona, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 9–14.
103. Pieszy ruch pątniczny na Jasną Górę optymalną szansą ewangelizacji / Zachariasz S. Jabłoński // W: Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym; Pedagogika nabozenstva vo vychovnom kontente; L’educazione religiosa nel contesto educativo, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 89–101.

104. Poglądy kobiet na temat małżeństwa i życia w samotności (single live) / Małgorzata Oleradzka // W: *Moje życie — moje pasje*, pod red. Urszuli Kempieńskiej. – Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 101–106.
105. Przedwczesna inicjacja seksualna jedną z przyczyn zawierania małżeństw młodocianych / Urszula Kempieńska // „Zeszyty Naukowe WSHE”, *Nauki Pedagogiczne: kwestie społeczne w pedagogice specjalnej*. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 32 (2011). – s. 111–120 (Ser. C, z. 10).
106. Przemoc w rodzinie a trudności szkolne dziecka / Maria Postulszna-Owczarż // „Zeszyty Naukowe WSHE”, *Nauki o Zdrowiu: biopsychiczny i społeczny wymiar zdrowia*. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 33 (2011). – s. 63–76 (Ser. F, z. 2).
107. Przestrzenny wymiar procesów rozwoju społeczno-gospodarczego / Andrzej Potoczek // W: Andrzej Potoczek, Ireneusz Pyrzyk: *Administracja i zarządzanie, t. 1: perspektywa społeczna i organizacyjna*. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 151–168.
108. Przyczyny konfliktów małżeńskich / Beata Orankiewicz-Lendzion // W: *Moje życie — moje pasje*, pod red. Urszuli Kempieńskiej. – Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 93–100.
109. Reflexie o Duchu Svatom ako zivotnom principe Cirkvi / Stefan Vragas // W: *Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym; Pedagogika nabozenstva vo vychovnom kontente; L'educazione religiosa nel contesto educativo*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 17–28.
110. Spasne prvky v nekrestankych nabozenstvach / Józef Bielak // W: *Pedagogia afirmacji człowieka jako osoby; Pedagogia uznawania cloveka ako osoby; La pedagogia dell'affermazione dell'essere umano in quanto persona*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 201–221.
111. Svaty Ocet Jan Pavol II. v Bratislave / Stanislav Zvolensky // W: *Pedagogika religii w kontekście edukacyjnym; Pedagogika nabozenstva vo vychovnom kontexte; L'educatione religiosa nel contesto educativo*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 13–16.
112. System opieki nad sierotami społecznymi w Polsce — wyzwaniem XXI wieku / Dagna Czerwonka // „Zeszyty Naukowe WSHE”, *Nauki Pedagogiczne: kwestie społeczne w pedagogice specjalnej*. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 32 (2011). – s. 121–128 (Ser. C, z. 10).
113. Świetlice środowiskowe dla młodzieży zagrożonej na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej / Ireneusz Pyrzyk // „Zeszyty Naukowe WSHE”, *Nauki Pedagogiczne: kwestie społeczne w pedagogice specjalnej*. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 32 (2011). – s. 71–84 (Ser. C, z. 10).
114. Toksyczność współczesnej szkoły — w poszukiwaniu sposobów przeciwdziałania agresji, przemocy i mobbingu rówieśniczego / Joanna Beata Borowiak // „Zeszyty Naukowe WSHE”, *Nauki Pedagogiczne: kwestie społeczne w pedagogice specjalnej*. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 32 (2011). – s. 99–110 (Ser. C, z. 10).

115. Wybrane sposoby spędzania czasu wolnego u osób z dysfunkcją wzroku / Katarzyna Nowacka // W: *Moje życie — moje pasje*, pod red. Urszuli Kempieńskiej. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 135–144.
116. Wydział Nauk Społecznych i Technicznych — aspekt historyczny / Henryk Stępień // W: *Szkoła wyższa w środowisku regionalnym: z okazji 15-lecia Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 121–128.
117. Zabezpieczenie emerytalne — wyzwaniem dla rządu i obywateli / Marek Stefański // „*Vladislavia*”. – 2011, nr 31, s. 8–18.

Zdrowie

118. Badania ginekologiczne w świadomości kobiet / Aneta Muszyńska // W: *Moje życie — moje pasje*, pod red. Urszuli Kempieńskiej. – Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 73–79.
119. Choroby naczyń obwodowych jako determinanty zdrowia pacjentów z chorobami układu krążenia / Grzegorz Pulkowski // „*Zeszyty Naukowe WSHE*”, Nauki o Zdrowiu: biopsychiczny i społeczny wymiar zdrowia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 33 (2011). – s. 169–178 (Ser. F, z. 2).
120. Edukacja zdrowotna uczniów w aspekcie profilaktyki wad postawy / Dorota Kochman, Jadwiga Marciniak // „*Zeszyty Naukowe WSHE*”, Nauki o Zdrowiu: biopsychiczny i społeczny wymiar zdrowia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 33 (2011). – s. 101–116 (Ser. F, z. 2).
121. Edukacja zdrowotna w walce z marginalizacją i wykluczeniem społecznym / Eugeniusz Suwiński // „*Zeszyty Naukowe WSHE*”, Nauki o Zdrowiu: biopsychiczny i społeczny wymiar zdrowia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 33 (2011). – s. 117–127 (Ser. F, z. 2).
122. Finansowanie działalności zakładów opieki zdrowotnej ze środków budżetowych gmin / Krzysztof Czarnecki // W: *Gospodarka i finanse gmin w Polsce: wybrane zagadnienia*, pod red. Marka Stefańskiego, Henryka Stępnia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 137–144.
123. Instytut Nauk o Zdrowiu Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej — jego zadania i perspektywy rozwoju / Szymon Kubiak // W: *Szkoła wyższa w środowisku regionalnym: z okazji 15-lecia Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku*. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 129–141.
124. Inżynieria biomedyczna — metoda dostrzeżenia w pacjencie człowieka / Magdalena Kobielarz, Chrystian Klonecki-Olech // W: *Pedagogia afirmacji człowieka jako osoby; Pedagogika uznawania cloveka ako osoby; Dell'affermazione dell'essere umano in quanto persona*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 249–265.

125. Jak skutecznie zmniejszać śmiertelność w niewydolności serca / Władysław Sinkiewicz, Magdalena Grochowska // „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki o Zdrowiu: biopsychiczny i społeczny wymiar zdrowia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 33 (2011). – s. 139–152 (Ser. F, z. 2).
126. Kardiologia w województwie kujawsko-pomorskim na tle Polski / Łukasz Bednarczyk, Adam Sukiennik, Jacek Kubica // „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki o Zdrowiu: biopsychiczny i społeczny wymiar zdrowia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 33 (2011). – s. 129–138 (Ser. F, z. 2).
127. Leczenie inwazyjne pacjentów z ostrym zawałem serca z utrzymującym się uniesieniem odcinka ST / Grzegorz Bojarski // „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki o Zdrowiu: biopsychiczny i społeczny wymiar zdrowia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 33 (2011). – s. 179–184 (Ser. F, z. 2).
128. Licealiści o otyłości / Teresa Sołtysiak, Katarzyna Dembska // „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki Pedagogiczne: kwestie społeczne w pedagogice specjalnej. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 32 (2011). – s. 27–70 (ser. C, z. 10).
129. Magister pielęgniarstwa / Wanda Stefańska // „Vladislavia”. – 2011, nr 31, s. 17.
130. Młodzież a inicjacja seksualna / Natasza Skuza, Katarzyna Smarz, Marta Treła, Monika Wódkowska // W: *Moje życie — moje pasje*, pod red. Urszuli Kempieńskiej. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 157–166.
131. Ostra zatorowość płucna / Kazimierz Wrzesiński // „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki o Zdrowiu: biopsychiczny i społeczny wymiar zdrowia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 33 (2011). – s. 153–169 (Ser. F, z. 2).
132. Pielęgniarstwo w Hiszpanii / Beata Haor // „Vladislavia”. – 2011, nr 31, s. 22–23.
133. Pielęgniarstwo wobec współczesnych wyzwań / Beata Haor // W: *Szkoła wyższa w środowisku regionalnym: z okazji 15-lecia Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku*. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 143–150.
134. Potrzeba badań cytologicznych w świadomości kobiet (na podstawie badań przeprowadzonych wśród pacjentek Oddziału Ginekologiczno-Położniczego Powiatowego Szpitala w Aleksandrowie Kujawskim) / Bogumiła Osmałek // W: *Moje życie — moje pasje*, pod red. Urszuli Kempieńskiej. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 33–44.
135. Profilaktyka stresu w działaniach Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej / Tomasz Borowiak // „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki o Zdrowiu: biopsychiczny i społeczny wymiar zdrowia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 33 (2011). – s. 85–100 (Ser. F, z. 2).
136. Przedwczesna inicjacja seksualna jedną z przyczyn zawierania małżeństw młodocianych / Urszula Kempieńska // „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki Pe-

- dagogiczne: kwestie społeczne w pedagogice specjalnej. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 32 (2011). – s. 111–124 (Ser. C, z. 10).
137. „Przez żołądek do serca”, czyli determinanty funkcjonowania układu krążenia zależne od stanu przewodu pokarmowego / Jacek Budzyński // „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki o Zdrowiu: biopsychiczny i społeczny wymiar zdrowia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 33 (2011). – s. 185–198 (Ser. F, z. 2).
138. Rola położnej w edukacji zdrowotnej kobiet ciężarnych (na podstawie badań przeprowadzonych wśród pacjentek Oddziału Ginekologiczno-Położniczego Powiatowego Szpitala w Aleksandrowie Kujawskim) / Małgorzata Kościelecka // W: *Moje życie — moje pasje*, pod red. Urszuli Kempieńskiej. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 45–51.
139. Statystyczne metody określania stanu zdrowia / Joanna Majczak // „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki o Zdrowiu: biopsychiczny i społeczny wymiar zdrowia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 33 (2011). – s. 199–222 (Ser. F, z. 2).
140. Suplement diety — za i przeciw (krótka refleksja) / Milena Ignatowska // W: *Moje życie — moje pasje*, pod red. Urszuli Kempieńskiej. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 145–147.
141. Świadomość kobiet korzystających ze środków antykoncepcyjnych (na podstawie badań przeprowadzonych wśród pacjentek Poradni Ginekologiczno-Położniczej w Aleksandrowie Kujawskim) / Alina Prus // W: *Moje życie — moje pasje*, pod red. Urszuli Kempieńskiej. – Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 53–61.
142. Uczeń szkoły współczesnej i szkoły w przyszłości w kontekście zdrowia psychicznego / Dorota Kochman, Wanda Stefańska, Beata Haor, Maria Paczkowska // „Zeszyty Naukowe WSHE”, Nauki o Zdrowiu: biopsychiczny i społeczny wymiar zdrowia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. – T. 33 (2011). – s. 15–34 (Ser. F, z. 2).
143. Uzyskiwanie uprawnień zawodowych pielęgniarki w Wyższej Szkole Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku / Wanda Stefańska // W: *Szkoła wyższa w środowisku regionalnym*, pod red. Mariana Włosińskiego. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 151–159.
144. Wybrane aspekty funkcjonowania lokalnych i regionalnych funduszy poręczeń kredytowych / Jan Adamiak // W: *Gospodarka i finanse gmin w Polsce: wybrane zagadnienia*, pod red. Marka Stefańskiego, Henryka Stępnia. – Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 161–175.
145. „Zeszyty Naukowe WSHE”, T. 33: Nauki o zdrowiu: biopsychiczny i społeczny wymiar zdrowia / Maria Posłuszna-Owczarz, Wanda Stefańska – Włocławek: WSHE [Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna], 2011. – 223 s.; 23,5 cm; Bibliografia przy art.; ISSN 1507-7403.
146. Zjawisko ciąży wśród nastolatek / Małgorzata Szafrąńska // W: *Moje życie — moje pasje*, pod red. Urszuli Kempieńskiej. – Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2011. – s. 63–72.

Indeks Autorów

- Adam Anton 38
 Adamiak Jan 144
 Aftański Andrzej 43
 Akimjak Amantius 55
 Andrykiewicz Anna 82
 Andrykiewicz Maciej 82
 Bednarczyk Łukasz 126
 Bielak Józef 63, 101, 110
 Bojarski Grzegorz 127
 Borodo Andrzej 76
 Borowiak Joanna B. 15, 52, 58, 114
 Borowiak Tomasz 48, 135
 Brzezińska Renata 25
 Budzyński Jacek 137
 Chrapkowski Arnold 37
 Cupiał Beata Brygida 6, 78
 Czarnecki Krzysztof 72, 122
 Czerwonka Dagna 56, 112
 Dembska Katarzyna 32, 97
 Dembska Teresa 128
 Fleszer Dorota 7
 Fodorova Anna 34
 Grochowska Magdalena 125
 Haor Beata 132, 133, 142
 Ignatowska Milena 140
 Jabłońska Monika 5, 44
 Jabłoński Zachariasz S. 103
 Jarab Jozef 35, 62
 Kempieńska Urszula 12, 18, 25, 28, 29, 34, 84, 89, 90, 98, 100, 104, 105, 108, 115, 118, 130, 134, 136, 138, 140, 141, 146
 Klonecki-Olech Chrystian 124
 Kobielarz Magdalena 124
 Kochman Dorota 120, 142
 Kościelecka Małgorzata 138
 Kowalczyk-Przybytek Małgorzata 20, 41
 Kubiak Szymon 26, 123
 Kubica Jacek 126
 Kunikowski Stanisław 11, 60
 Kunowska Kalina 75
 Majczak Joanna 139
 Marciniak Jadwiga 120
 Marciniak Łukasz 99
 Mirri Luciana Maria 30
 Misiak Edyta 47
 Muszyńska Aneta 118
 Nowacka Katarzyna 115
 Olech-Klonecka Małgorzata 54
 Olejniczak Marcin 36
 Oleradzka Małgorzata 104
 Orankiewicz-Lendzion Beata 108
 Osmałek Bogumiła 134
 Ościłowski Krzysztof 92
 Paczkowska Maria 142
 Posłuszna-Owczarz Maria 13, 35, 47, 49, 106, 145
 Potoczek Andrzej 1, 4, 8, 9, 77, 79, 83, 107
 Prus Alina 141
 Przysiałowska Urszula 14
 Pulkowski Grzegorz 119
 Pyrzyk Ireneusz 1, 4, 8, 9, 12, 28, 46, 49, 53, 57, 70, 77, 79, 83, 107, 113
 Rezmerska Leokadia 47
 Sadowska Beata 81
 Secka Stefan 102
 Sinkiewicz Władysław 125
 Skuza Natasza 34, 100, 130
 Smardzewska Anna 89
 Smarz Katarzyna 34, 100, 130
 Solarek Monika (s. Oliwia) 90
 Sołtysiak Teresa 32, 71, 97, 128
 Stancek Lubomir 42, 50
 Stefańska Wanda 33, 55, 59, 129, 142, 143, 145
 Stefański Marek 2, 3, 6, 7, 22, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 80, 81, 82, 93, 117, 122, 144
 Stępień Henryk 3, 6, 7, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 80, 81, 82, 116, 122, 144
 Strzelecka Anna J. 3, 74
 Sukiennik Adam 126
 Sura Marian 88, 96
 Suwiński Eugeniusz 94, 121
 Szafrąńska Małgorzata 146
 Szuszman Marek 61
 Szypuła Żaneta 98
 Tkaczyk Lena 20, 51
 Trela Marta 34, 100, 130
 Tyrol Anton 87
 Vivoda Michal 31, 95
 Vragas Stefan 109
 Wawrzyniak Bogdan M. 45
 Wiatrowski Zygmunt 27, 64
 Wilińska Urszula 29
 Włosiński Marian 5, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 30, 31, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 50, 51, 53, 54, 55, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 85, 86, 87, 88, 91, 92, 93, 95, 96, 101, 102, 103, 109, 110, 111, 116, 124, 143
 Wódecki Marek 16, 63, 67
 Wódkowska Monika 34, 100, 130
 Wróblewski Wiesław 73
 Wrzesiński Kazimierz 131

Zagórowski Jacek 19, 65, 86
 Zasada Zdzisław Jan 69
 Zieliński Marek 63, 67

Ziółkowska Barbara 10
 Ziółkowski Wojciech 20
 Zvolensky Stanislav 111

Indeks przedmiotowy

- Administracja publiczna 1, 4, 8, 83
 Administracja publiczna – zarządzanie 8, 78, 83
 Agresja – zapobieganie 58, 114
 Aleksandrów Kujawski 134, 138
 – Szpital Powiatowy – badania 134, 138
 – Poradnia Ginekologiczno-Położnicza 141
 Antykoncepcja 141
 Badania cytologiczne 134
 Badania ginekologiczne 118
 Biblia 85
 Bibliografia 10
 Centrum Edukacji Nauczycieli 20
 – Włocławek 20
 Choroby układu krążenia 119
 Choroby naczyń obwodowych 119
 Choroby płuc 131
 Ciąża – nastolatki 146
 Cywilizacja 85
 Czas wolny 115
 Dieta 140
 – suplementy 140
 Dług publiczny 80
 Duch Święty 209
 Dysleksja 29
 Dziecko 49
 – trudności szkolne 49, 106
 Edukacja 23
 – zdrowotna 94, 120, 121, 138
 Emerytura 93, 113
 Etyka 95
 EUROPEAN-PEN International 54
 Fundamentalizm islamski 99
 Fundusze poręczeń kredytowych 144
 Ginekologia 118
 Gmina 2, 3, 72, 74, 76, 81
 Hiszpania 132
 – pielęgniarstwo 132
 Homilia – tematy 88, 96, 110
 Instytut Nauk o Zdrowiu WSHE 26, 123
 Instytut Pedagogiki WSHE 27
 Inwestycje publiczne 3, 74
 Inżynieria biomedyczna 124
 Inicjacja seksualna 34, 100, 105, 130, 136
 Jan Paweł II (bł.) 111
 – nauczanie 19, 40, 65, 86
 Jasna Góra – pielgrzymowanie 103
 Kardiologia 125, 126, 127
 Korczak Janusz 12, 28
 Kujawy 57, 60, 61, 113
 Małżeństwo 104, 108
 Małżeństwo młodocianych 18, 84, 105, 136
 Marginalizacja 94, 121
 – zapobieganie 94, 121
 Mobbing 58, 114
 Nastolatki – ciąża 146
 Niewydolność serca 125
 Otyłość 32, 97, 128
 Patriotyzm 40
 Paulin z Noli św. 92
 Pedagogika 30, 62, 71
 – religii 31, 41, 46
 – opiekuńcza 37, 70
 – prawo kanoniczne 37
 – socjalna 55
 Pielęgniarstwo 33, 132, 133, 143
 – Hiszpania 132
 – kształcenie – WSHE 33, 143, 129
 Pielgrzymowanie 103
 Podatek 75, 82
 – gmina 75, 82
 Polityka regionalna 2, 79, 107, 144
 Położne 138
 Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna 48, 135
 Poręczenia kredytowe 144
 Powołania zakonne 90
 Przemoc w rodzinie 49, 106
 Przemoc – zapobieganie 58, 114
 Przewód pokarmowy 137
 Pulmonologia 131
 Rodzina 49, 70, 98
 – dysfunkcje 89, 101
 – przemoc 49, 106
 Samorząd terytorialny 6, 7, 9, 77, 78, 80
 – zarządzanie 9, 80
 Samotność (single live) 104
 Sanktuaria maryjne 103
 Sieroty społeczne 56, 112
 Single live 104
 Sport – studenci WSHE 16

- Spółczeństwo wiedzy 43
Statystyka 139
– zdrowie 139
Suplement diety 140
Świetlice środowiskowe 57, 113
– Kujawy 57, 113
– ziemia dobrzyńska 57, 113
Terroryzm islamski 99
Trudności szkolne 106
Twórczość dziecięca 13, 15, 35, 52
Uczniowie 25
– gimnazjum 47
– szkoły podstawowej 47
– zdrowie psychiczne 142
Układ krążenia 137
Usługi publiczne 6, 78
Wady postawy 120
Wartości 21, 36, 46, 50, 66, 87, 91, 102
Włocławskie Towarzystwo Naukowe 60, 61, 69
Wychowanie 24, 37, 38, 39, 42, 63, 65
– chrześcijańskie 38, 39, 42, 65
– etyczne 24
– fizyczne 67
– religijne 51
Wiatrowski Zygmunt 11
Wykluczenie społeczne 94, 121
– zapobieganie 94, 121
Włocławek 20, 45
Wzrok – dysfunkcje 115
Wydział Nauk Społecznych i Technicznych WSHE 68, 116
Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna 17, 22, 26, 27, 44, 45, 53, 59, 64, 67, 68, 69, 116, 129, 143
– administracja 5
– biblioteka 14
– publikacje 10
– pielęgniarstwo 33
– sport 16
Zarządzanie – samorząd terytorialny 9, 80
Zatorowość płucna 131
Zawał serca 127
Zawodownawstwo 54
Zdrowie 145
– finansowanie 72, 122
– psychiczne – uczniowie 142
– statystyka 139
Ziemia Dobrzyńska 57, 60, 61, 113
„Żywa biblioteka” 14
„Żywa książka” 14

INFORMACJE O AUTORACH

Ryszard Chodynicki — dr inż., adiunkt Wydziału Nauk Społecznych i Technicznych Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku.

Piotr Gawliczek — dr hab., profesor nadzwyczajny Akademii Obrony Narodowej w Warszawie oraz Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku.

Waldemar Nowosielski — dr, adiunkt Wydziału Nauk Społecznych i Technicznych Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku.

Waldemar Rezmer — prof. dr hab., profesor zwyczajny Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku i Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

Krzysztof Terebus — dr, adiunkt Wydziału Nauk Społecznych i Technicznych Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku.

Włodzimierz Zieliński — dr, adiunkt Wydziału Nauk Społecznych i Technicznych Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku.

Barbara Ziółkowska — mgr, starszy kustosz Biblioteki Głównej WSHE we Włocławku.